

ENDERUN DERGİSİ

JOURNAL OF ENDERUN

Yıl: 2024

Cilt: 8

Sayı: 1

e-ISSN: 2618-592X

<http://dergipark.gov.tr/enderun>

ENDERUN DERGİSİ

JOURNAL OF ENDERUN

YIL: 20234 Cilt: 8 Sayı: 1

Enderun yılda iki defa çıkan (Mart-Ekim)
ULUSLARARASI HAKEMLİ bir dergidir.

Sürelî Yayın Adı

Enderun Dergisi

Yayın Türü

Uluslararası E-Dergi

Yayın Dili

Türkçe - İngilizce

Yayın Sıklığı

Yılda iki kez

Konusu

Sosyal Bilimler

Elektronik Adresi

<http://dergipark.gov.tr/enderun>

Yayıncı

Cihan USTA

Editörler

Cihan USTA

TARANILAN İNDEKSLER

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

ENDERUN DERGİSİ

JOURNAL OF ENDERUN

YIL:2024 Cilt:8 Sayı:1

Bilim Kurulu

Dr. Admir MULAOSMANOVİC	International University of Sarajevo
Dr. Atila KARKACIER	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Ayşe Elif YAZGAN	Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Çetin KAPLAN	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Dilşad GÜZEL	Erzurum Atatürk Üniversitesi
Dr. Elçin YAZICI	Düzce Üniversitesi
Dr. Fikret BİRDİŞLİ	İnönü Üniversitesi
Dr. Gül ŞİMŞEK	Erzurum Atatürk Üniversitesi
Dr. Hafijur RAHMAN	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Hazal İlgin BAHÇECİ	Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Hasan ÖZER	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Dr. Hüseyin TEMİZ	Samsun Üniversitesi
Dr. Murat ÖZDEMİR	Giresun Üniversitesi
Dr. Orhan Veli ALICI	Tarsus Üniversitesi
Dr. Ömer Faruk GÜLEÇ	Kırklareli Üniversitesi
Dr. Sara BENMAHAMMED	University of the Mentouri Brothers Constantine
Dr. Serdar BUDAK	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Serghinia Hammoud ep. CHOBERT	France Ministry of Justice
Dr. Sertan TALAS	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Turan SÜLEYMANOV	Azerbaycan Devlet Üniversitesi
Dr. Veysel YILMAZ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Yavuz ACUNGİL	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

ENDERUN DERGİSİ

JOURNAL OF ENDERUN

YIL:2024 Cilt:8 Sayı:1

SAYININ HAKEM LİSTESİ

Dr. Abdurrahman Muhammed BANAZILI

Dr. Emrah SOFUOĞLU

Dr. Jahidul Islam SARKER

Dr. Mutlu SESLİ

Dr. Mücahit AVCI

Dr. Orhan Veli ALICI

Dr. Saeyd Rashed Hasan CHOWDURY

Dr. Süleyman KARSLI

Dr. Şeyhmus DEMİR

Dr. Türker ŞİMŞEK

Dr. Veysel YILMAZ

Dr. Yavuz ÖZKAYA

Dergide yayınlanan makalelerde ifade edilen görüşler ve fikirler, Editör, Yayın Kurulu ve Yayıncı'nın değil, yazar(lar)ın bakış açılarını yansıtır. Editör, Yayın Kurulu ve Yayıncı bu gibi durumlar için hiçbir sorumluluk ya da yükümlülük kabul etmemektedir. Yayınlanan içerik ile ilgili **tüm sorumluluk yazar(lar)a aittir.**

İÇİNDEKİLER

1	KAYA GAZI VE KAYA GAZİNİN LOJİSTİĞİ	1 - 22
	<i>Sultan COŞKUN KAYA</i>	
2	TÜRKİYE VE AVRUPA'DA BAKAN YARDIMCILIĞI MÜESSESESİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	23 - 40
	<i>Dilek UÇKAÇ ERTUĞRUL</i>	
3	REÇETELİ İLAÇ KULLANIMININ RASYONELLİĞE ETKİSİ KAPSAMINDA AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞTIRILMASI	41 - 54
	<i>Ahmet YALÇIN</i>	
4	EXAMINING THE PRESENT SITUATION OF ROHINGYA PEOPLE	55 - 77
	<i>Tariquil ISLAM</i>	
5	KADIN AKADEMİSYENLER ÜZERİNDEKİ "CAM TAVAN" SENDROMU: TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	78 - 90
	<i>İrem Nur KARAÖZKÖK</i>	
6	ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİNİN SURİYELİLERE YÖNELİK SOSYAL MESAFE VE TEHDİT ALGISI: TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	91 - 111
	<i>Doç. Dr. Mutlu SESLİ</i>	

ENDERUN DERGİSİ JOURNAL OF ENDERUN

e-ISSN: 2618-592X

YIL/YEAR: 2024 CİLT/VOL: 8 SAYI/ISSUE: 1

Çevrimiçi olarak / Available online at www.dergipark.org.tr/tr/pub/enderun

KAYA GAZI VE KAYA GAZININ LOJİSTİĞİ

SHALE GAS AND SHALE GAS LOGISTICS

Makalenin
Gönderim Tarihi:
17/07/2023

Makalenin
Kabul Tarihi:
08/01/2024

Araş. Gör. Sultan ÇOŞKUN KAYA
Kastamonu Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Ticaret ve Lojistik,
sultancoskun@kastamonu.edu.tr,
ORCID Numarası: 0000-0001-9403-3580.
Doi: 10.59274/enderun.1328474

ÖZET

Nüfus artışı, motorlu taşıt ve fabrika sayısının artması gibi faktörlerle bağlantılı olarak dünya enerji talebi devamlı olarak artış eğilimindedir. Dünya genelinde enerji talebinin karşılanmasında en büyük kaynak fosil yakıtlardır. Fosil yakıtların, daha uzun yıllar boyunca toplam enerji tüketimindeki yerini üst sıralarda muhafaza edeceği öngörülmektedir. Fakat bu enerji türlerinin dünya enerji talebini tamamen karşılayacak rezerv miktarına sahip olmaması devletleri alternatif enerji kaynakları aramaya yöneltmiştir. Geleneksel olmayan bir gaz türü olan kaya gazı bu kaynaklardan biridir. Enerji konusu hemen her ülkenin sosyal, ekonomik ve çevresel stratejilerini belirlemeleri açısından oldukça önemli bir başlıktır. Kaya gazının temin ve arz edilmesi de bu noktada kritik bir konudur. Çünkü alternatif bir enerji kaynağı olarak ortaya çıkan kaya gazının arz edilmesi dünya enerji piyasaları ile birlikte birçok konuyu etkilemektedir. Buradan hareketle araştırmanın amacı kaya gazının tanımı, nasıl elde edildiği, dünya ve Türkiye'deki rezervleri, sosyal, çevresel, ekonomik etkileri ve son olarak da lojistik işlemlerinden bahsedilerek alan yazında konu ile ilgili oldukça sınırlı olan çalışmalara bir yenisini eklemek ve bilimsel boşluğu doldurmaktır. Ayrıca çalışma ile kaya gazının gelecekte Türkiye'de kullanıma sunulması halinde, bu enerjinin lojistik süreçleri hakkında uygulayıcılar ve karar vericiler için bir kaynak olması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Kaya Gazı, Enerji, Kaya Gazı Lojistiği, Lojistik

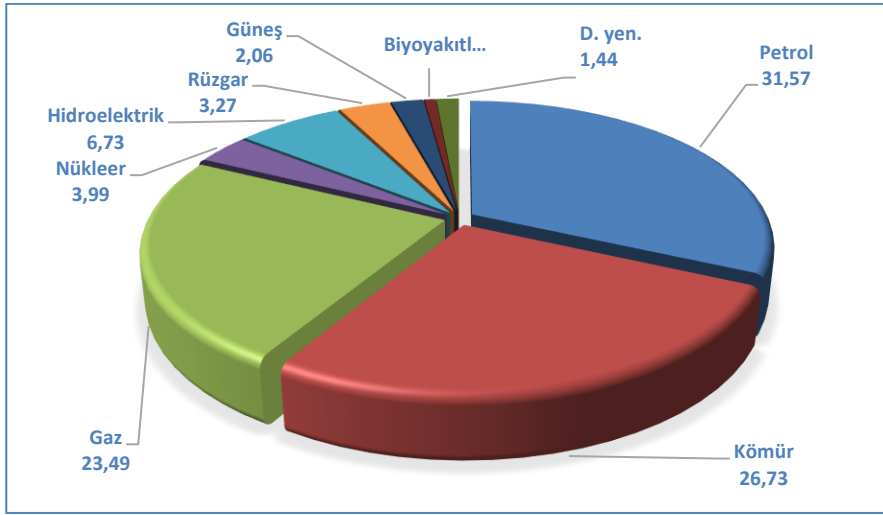
ABSTRACT

World energy demand tends to constantly increase in connection with factors such as population growth, the increase in the number of motor vehicles and factories. The biggest source of meeting the energy demand worldwide is fossil fuels. It is predicted that fossil fuels will maintain their top position in total energy consumption for many years to come. However, the fact that these energy types do not have enough reserves to fully meet the world energy demand has led states to search for alternative energy sources. Shale gas, an unconventional type of gas, is one of these resources. Energy issue is a very important topic in terms of determining the social, economic and environmental strategies of almost every country. Supply and supply of shale gas is also a critical issue at this point. Because the supply of shale gas, which emerges as an alternative energy source, affects many issues along with the world energy markets. Based on this, the aim of the research is to add a new one to the very limited studies on the subject in the literature and to fill the scientific gap by mentioning the definition of shale gas, how it is obtained, its reserves in the world and in Turkey, its social, environmental, economic effects and finally its logistics processes. In addition, the study aims to be a resource for practitioners and decision makers about the logistics processes of this energy if shale gas is put into use in Turkey in the future.

Keywords: Shale Gas, Energy, Shale Gas Logistics, Logistics

1. Giriş

Nüfus artışı, motorlu taşıt ve fabrika sayısının artması gibi faktörler sebebiyle dünyanın enerji talebi sürekli artış göstermektedir. Çin başta olmak üzere büyüyen birçok ekonominin enerji ihtiyacı fosil yakıtlar (petrol, doğalgaz, kömür) ile karşılanmaktadır. Fosil yakıtların, 2050 yılına kadar toplam enerji tüketiminde üst sıralardaki yerini koruyacağı düşünülmektedir. Dünya genelinde tüketilen enerjinin kaynak bazında dağılımı Şekil 1 'de verilmiştir. Dünyada tüketilen enerji kaynağı dağılımında en büyük paya sahip kaynakların sırasıyla, petrol (%31,57), kömür (%26,73), doğal gaz (%23,49), hidroelektrik enerji (%6,73), nükleer enerji (%3,99) olduğu görülmektedir. Bu enerji kaynaklarının yanı sıra rüzgar (%3,27), güneş (%2,06), biyoyakıtlar (%0,71) ve diğer yenilebilir kaynaklar (jeotermal, biyokütle, atık enerjileri) gibi enerji kaynakları (% 1,44) da dünya enerji tüketiminde gittikçe artan bir öneme sahip olmaktadır.

Şekil 1. 2022 Yılında Tüketilen Enerjinin Kaynaklara Göre Dağılımı

Kaynak: Our World in Data, 2023

Not: 'Diğer yenilenebilir kaynaklar' jeotermal, biyokütle ve atık enerjiyi içermektedir.

Geleneksel enerji türleri dünya genelinde sürekli olarak artan enerji talebini karşılayamaz duruma gelmiştir. Bu noktada devletler enerji arz güvenliklerini koruyabilmek adına enerji tüketiminde, kaynak çeşitliliği sağlayarak, alternatif enerji türlerine yönelmektedirler. Bu enerji türlerinden yenilenebilir enerjilerin (rüzgâr, güneş vb.) önemi giderek artmakla birlikte, 2000'li yıllardan itibaren geleneksel olmayan (Unconventional) kaya gazı (shale gas) ve kaya petrolü (shale oil) gibi enerjiler de enerji talebinin karşılanması amacı ile gündeme gelmiş kaynaklardır. İlk kaya gazı araştırmalarına 1821 yılında ABD tarafından başlanmıştır (Özalp, 2018: 2931-2933; Bedir, 2013).

Kaya gazının tıpkı diğer fosil yakıt türleri gibi bir enerji ürünü olarak kullanılması için bulunduğu yerden çıkarılması, depolanması, taşınması, yüklenip boşaltılması gibi birçok işlemden geçmesi gerekmektedir. Kaya gazının çıkarıldığı noktadan ihtiyaç noktasına ulaştırılana kadar geçen süreçteki tüm faaliyetleri kaya gazının lojistiği olarak adlandırılmaktadır.

Kaya gazı ile ilgili literatür incelendiğinde; ABD örneği üzerinden kaya gazı gelişiminin başarı faktörleri (Zeid ve Lee, 2016), kaya gazının dünya enerji piyasaları üzerine etkileri ve gelecek enerji senaryolarındaki yeri (Reynolds ve Umekve, 2019; Sıvış, 2019; Erik ve Koşaroğlu, 2016; Aydoğmuş, 2022; Karşlı, 2015; Kaynak, 2022; Çaşkurlu, 2022) ile Türkiye enerji sektörü açısından kaya gazının önemi ve potansiyeli (Karagöl ve Kavaz, 2017; Özalp, 2018; Sevim, 2014; Ahışalı, 2013; Elmastaş, 2015) kaya gazı ve kaya petrolünün taşınması (Smith ve Murphy, 2016), kaya gazının sebep olduğu trafik kazaları, atık su yönetimi, çevresel etkileri ve sürdürülebilir kaya gazı üretimi (Menefee ve Ellis, 2019; Erik, 2016; Muehlenbachs ve Krupnick, 2014; Bellani, Verma, Khatri, Makwana ve Shah, 2021)

başlıklarında çeşitli alanlardan çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmalara ek olarak literatürde, kaya gazı üretim tesisleri kapsamında tedarik zinciri tasarımı ve maliyet optimizasyonu çalışmaları (Cafaro ve Grossman, 2014; Asala, Chebeir, Manee, Gupta, Taleghani, Romagnoli, 2019; Li, An, Fang ve Jiang, 2016) yer almıştır. Görüldüğü gibi kaya gazı ile ilgili çalışmaların büyük bir çoğunluğunun bu enerji kaynağının; dünya enerji piyasaları üzerine etkileri, çevresel sonuçları ve kaya gazı üretim tesisleri ile ilgilidir.

İlgili alan yazın incelendiğinde kaya gazının tedarik zinciri ile ilgili olan çalışmaların genellikle kaya gazı üretim tesisleri çerçevesinde sınırlı kaldığı belirlenmiştir. Başka bir deyişle kaya gazının üretildikten sonra nihai tüketicisine ulaştırmak için yapılacak lojistik faaliyetler ile ilgili literatürde yeterli çalışmaya rastlanmamıştır. Ayrıca Türkiye’de kaya gazının lojistik süreçlerini inceleyen herhangi bir çalışmaya da rastlanmamış ve bu çalışma alan yazındaki ilgili boşluğu doldurmak amacı ile yapılmıştır. Başka bir deyişle bu çalışma, dünya üzerinde diğer enerji kaynaklarına kıyasla eşit şekilde dağıldığı bilinen kaya gazının Türkiye’de bilinirliğinin artmasına yönelik çalışmalara destek olması dolayısıyla kaya gazının ülkemizde gündeme getirilmesine yardımcı olabileceği düşüncesiyle yapılmıştır. Bu amaçla çalışmada ilk olarak kaya gazının ne olduğu ve nasıl çıkarıldığı, çevresel, toplumsal ve ekonomik etkileri, dünyada ve Türkiye’de kaya gazı rezervleri gibi konular ele alınmıştır. Ardından kaya gazı depolama şeklinin, taşıma araçlarının kısacası kaya gazının lojistik işlemlerinin nasıl yapıldığı ile ilgili yurt dışı örnekleri sunulmuş ve kaya gazının ulusal ve uluslararası lojistiğinin yapılmasının dünya enerji piyasası üzerine etkilerinden bahsedilmiştir. Konu ile ilgili uluslararası kuruluşların yayınladığı istatistiksel verilerden yararlanılarak tablo ve grafikler sunulmuştur. Çalışma, ileride ülkemizde kullanıma sunulması halinde daha çok ihtiyaç duyulacağı düşünülen “kaya gazı ve kaya gazının lojistik işlemleri” ile ilgili bilgilendirici konuları içermektedir.

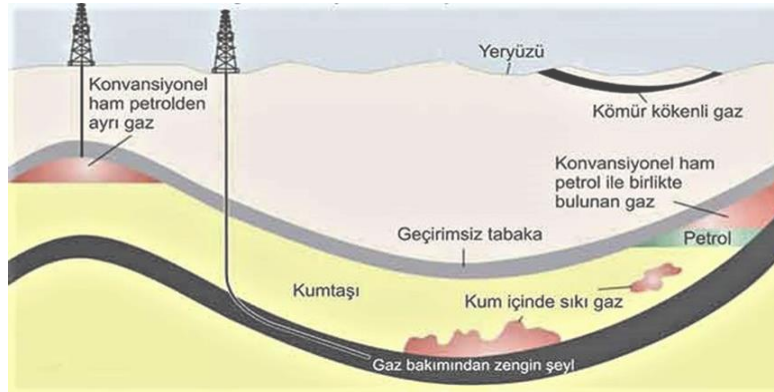
2. Kaya Gazı

Kaya gazı farklı tekniklerle yeraltından çıkarılabilen ve kömür, petrol ve doğalgazdan farklı olarak geleneksel olmayan enerji kaynaklarından biridir (Bellani, Verma, Khatri, Makwana ve Shah, 2021; Özalp, 2018: 295.) Günümüzde üç tür geleneksel olmayan gazın ticari olarak üretimi gerçekleştirilebilmektedir. Bu gazlar: geçirgen olmayan gaz (sıkı kum taşı/ tight sandstone), kömür yatağı metanı (coalbed methane) ve kaya gazıdır (shale gas). Kaya gazı üretimi geleneksel olmayan bu gaz türleri içinde en hızlı gelişime sahip olandır (Sevim, 2014).

Tüm dünyada petrol ve doğalgaz gibi geleneksel enerji türlerinden kaynaklanan sorunlar sebebiyle bu kaynakların olduğu kayaların bünyesindeki diğer gazların elde edilebilirliği konusu gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda yapılan çalışmaların sonucunda her kayanın (şeylin) kaya gazı içermediği görülmüştür. Söz konusu kayalardan gaz elde edebilmek için kayaların belirli tutarlarda organik maddeye sahip olması ve yeterli olgunluğa ulaşmış olması gerekmektedir. Genellikle siyah

renkli şeyl tabakalarında gazın olma olasılığının yüksek olduğu bilinmektedir (Yıldız, 2014: 5).

Kaya gazı, çoğunlukla metan ağırlıklı bir bileşime sahip, oluştuğu kaynak kayanın içinde hapsolmuş bir çeşit doğalgazdır (Tawonezvi, 2017: 4). Kaya gazı ve doğalgazın bileşimleri aynı olup her kaya gazı bir doğalgazdır. Kaya gazı tıpkı diğer gazlar gibi enerji üretimi, ısınma ve yemek pişirme amacıyla kullanılabilir (Birleşik Krallık İşletme, Enerji ve Endüstriyel Strateji Dairesi Başkanlığı, 2013). Şekil 2’de doğalgaz kaynaklarının şematik görünümü verilmektedir ve kaya gazının en alt tabakada sıkışan gaz türü olduğu görülmektedir.

Şekil 2. Doğalgaz Kaynaklarının Şematik Görünümü

Kaynak: Karagöl ve Kavaz, 2017.

2.1. Kaya Gazının Elde Edilmesi

Kaya gazının ana kayadan elde edilmesi geleneksel gazlardan farklı bir teknikle yapılmaktadır. Çünkü kaya gazı bulunan kaynak düşük geçirgenliğe sahiptir. Burada gazı itmek ve akmasını sağlamak için yüksek basınçlı su enjekte edilmesi gerekmektedir (Tawonezvi, 2017: 4). Ayrıca kayada kalan petrol de kaya gazına çevrilerek çıkarılabilir (Öztürk ve Durak, 2022).

Şeyl adı verilen doğalgaz ve sıvı bileşenleri tutan gözenekli kayadan kaya gazının çıkarılabilmesi için ilk olarak kayanın, sıkıştırdığı gazı salabilecek hale getirilmesi gerekmektedir. Bunun için ise hidrolik kırılma denilen “hydraulic fracturing” ile gazın olduğu kaynağın içinde kırılmalar oluşturulması ve ardından yüksek basınçlı su enjekte edilerek yüzeye çıkarılması gerekmektedir (Ahışhalı, 2013: 17-18).

Sıkı oluşumlardan elde edilmesi sebebiyle kaya gazı bu ismi almıştır. Düşük geçirgenliğe sahip kayadan gaz temin edilmesi, üretimin yapılması geleneksel gaz elde edilmesinden hem daha zor hem de iki kat daha maliyetli olmaktadır. Bu sebeple üretim ve kar marjı geleneksel gaz üretimine oranla daha azdır (Bellani vd., 2021: 2134). Fakat teknik çalışmalar ve gelişen teknoloji sayesinde bu maliyet düşürülmeye çalışılmaktadır.

2000’li yıllarda ticari ölçekteki üretimi yaygın olmayan kaya gazının teknolojisinde gerçekleşen gelişmeler ve ilerlemeler sebebiyle üretimi artış göstermiştir. ABD ve Kanada bu konuda öncü ülkeler haline gelmiştir (Sevim, 2014).

Kaya gazı yatakları düşük geçirgenlik ve küçük gözeneğe sahip rezervuarlarda dünyanın birçok bölgesine dağılmış bulunmaktadır. Fakat kaya gazının üretilmesi için sadece rezerv bulunması yeterli olmamakta siyasi, ekonomik ve toplumsal konular gibi birçok faktörlerle bağlantısı bulunmaktadır. Bununla birlikte geri kazanılabilir kaynağın yapısına bağlı olarak kaya gazı üretiminde farklı teknikler gerekmektedir (Bellani, 2021). Yeni kuyular üretime geçtikçe ve bu noktadaki teknolojiler geliştikçe geri kazanılabilir nitelikteki kaya gazı kaynaklarına ilişkin tahminlerin değişiklik göstereceği düşünülmektedir. EIA’ ya (Enerji Enformasyon İdaresi) göre ilerleyen yıllarda kuyu üretim ve geri kazanılabilir kaya gazı oranları 10 katına kadar artış gösterebilecektir (EIA, 2011).

2.2. Dünyada Kaya Gazı Rezervleri

Neredeyse bütün ülkelerde az ya da çok kaya gazının var olduğu düşünülmele birlikte kaya gazının dünya üzerinde yayıldığı alanın Fransa’nın topraklarının yarısı kadar olduğu tahmin edilmektedir (Tawonezvi, 2017:4). Ayrıca dünya kaya gazı rezervlerinin, petrol ve gaz rezervlerine oranla, yeryüzüne yoğunluk bakımından daha dengeli bir şekilde dağıldığı düşünülmektedir (Özalp, 2018: 2935). Tablo 1’de farklı ülkelerin teknik olarak geri kazanılabilir kaya gazı miktarları gösterilmektedir. ABD Enerji Enformasyon İdaresi tarafından 2013 yılında 137 kaya gazı formasyonu ve aralarında Türkiye’nin de yer aldığı 41 ülkeyi baz alan “Teknik Olarak Geri Kazanılabilir Kaya Petrolü ve Kaya Gazı Kaynakları” başlığında bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bu çalışmadan elde edilen verilerle EIA tarafından hazırlanmış Tablo 1’de bazı ülkelerin teknik olarak geri kazanılabilir kaya gazı miktarları gösterilmektedir. Bölge olarak güncel teknik olarak geri kazanılabilir kaya gazı miktarları yayınlansa da ülke bazında güncel kaya gazı miktarlarına ulaşamamıştır.

EIA tahminlerine göre dünyadaki konvansiyonel olmayan gaz miktarı yaklaşık olarak kalan konvansiyonel gaz miktarına eşit bulunmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansının (IEA) 2022’ de yayınladığı enerji görünümü raporu da bu bilgiyi destekler niteliktedir. Rapora göre dünya genelinde teknik olarak geri kazanılabilir konvansiyonel (geleneksel) doğalgaz miktarı 422 trilyon metreküp iken teknik olarak geri kazanılabilir ankonvansiyonel (geleneksel olmayan) gaz miktarı 383 trilyon metreküptür. Yine IEA (2022) raporuna göre yılı teknik olarak geri kazanılabilir kaya gazı miktarı ise 254 trilyon metreküptür.

Tablo 1. Farklı Ülkelerin Teknik Olarak Geri Kazanılabilir Kaya Gazı (*trilyon kübik feet)

Sıra	Ülke	Kaya Gazı Miktarı*
1	Çin	1,115
2	Arjantin	802

3	Cezayir	707
4	ABD	665
5	Kanada	573
6	Meksika	545
7	Avusturalya	437
8	Güney Afrika	390
9	Rusya	285
10	Brezilya	245
11	Türkiye	24

Kaynak: EIA, 2013.

Uluslararası Enerji Ajansı Dünya enerji görünümü 2022 raporuna göre; 2021 yılında dünyada toplam 4.149 milyar metreküp doğalgaz üretilirken bu tutarın 2.964 milyar metreküpü konvansiyonel gazlardan 1.178 milyar metreküpü ise konvansiyonel olmayan gazlardan oluşmaktadır. 2021 yılında üretilen kaya gazı miktarı ise 790 milyar metreküptür.

Teknik olarak geri kazanılabilir kaya gazının tespiti için farklı etkenler dikkate alınmaktadır. Bu faktörlerden biri söz konusu kayanın hidrolik kırılma için uygun mineral yapısına sahip olup olmadığıdır. Bununla birlikte serbest ve adsorbe edilmiş gaz konsantrasyonlarının bağıl hacimleri ve rezervuar basıncı gibi faktörler gaz rezervuarının geri kazanım durumunu etkileyebilmektedir. Başka bir deyişle çok karmaşık jeolojik yapıya ve yüksek kil hacmine sahip kaya gazı rezervleri geri kazanılabilir rezervler içinde değerlendirilmemektedir (Bellani, 2021: 2135).

Kıtalar açısından değerlendirildiğinde kaya gazının Kuzey Amerika kıtasında yoğunlaştığı bilinmektedir. Avrupa kıtasında ise Polonya ve Fransa dışında önemli kaya gazı kaynaklarının olmadığı fakat rezerv çalışmalarının devam ettiği bilinmektedir (Erbach, 2014). Asya kıtasında ise kaya gazı yoğunluğunun Çin ve Rusya ülkelerinde arttığı ayrıca Afrika kıtasında da zengin kaya gazı rezervlerinin var olduğu bilinmektedir (Karagöl ve Kavaz, 12: 2017).

Tablo 2: Bölge bazında geri kazanılabilir kaya gazı rezervleri, 2021 IEA (Trilyon Metre Küp)

Kuzey Amerika	Merkez-Güney Amerika	Avrupa	Afrika	Orta Doğu	Avrasya	Asya Pasifik	TOPLAM
81	41	18	40	11	10	53	254

Kaynak: IEA, World Energy Outlook, 2022.

İlk kaya gazı kuyusu 1981’de ABD’nin Texas eyaletinde açılmıştır fakat kaya gazının üretimine başlanması 1995 yılını bulmuştur. ABD, dünyadaki en yüksek kaya gazı üreten ülkesidir ve 2016’dan beri Avrupa ve Asya’ ya kaya gazı ihraç etmektedir. Yüksek miktarda geri kazanılabilir kanıtlanmış kaya gazına sahip olan ABD’de şeyl gazı Pennsylvania, Louisiana ve Texas ülke genelindeki rezervlerde tam üretime sahiptir ve ayrıca ülke genelinde Marcellus, Eagle Ford ve Utica dolaylarında keşfedilen rezervlerden de üretime başlanmıştır (Bellani,2021: 2135; Gürbüz, 2015; Karagöl ve Kavaz, 2017: 12). ABD diğer ülkelere nazaran daha düşük maliyetle, büyük hacimlerde ve yüksek hızla üretebildikleri kanıtlanmış kaya gazı rezervlerine sahiptir. Bu sebeple kaya gazının elde edilmesi ABD doğal gaz üretiminde devrim yaratarak ABD’nin 2012’ deki toplam doğal gaz üretiminin yüzde 40’ını kaplamış ve bu oran 2021 yılında 79’ a çıkmıştır (EIA, 2022c). Ayrıca ABD 2015 yılında toplam gaz tüketiminin %50 sini 2016’ da ise % 60’ını kaya gazından elde etmiştir. Bu veriler dikkate alındığında ABD’nin 2040 yılında toplam gaz tüketiminin % 70’inin kaya gazından karşılanacağı tahmin edilmektedir (Özalp, 2018: 2937).

ABD dışındaki bazı ülkelerde kendi topraklarındaki kaya gazı potansiyellerini değerlendirmeye başlamışlardır. Örneğin, Polonya, Nisan 2013 itibariyle olası kaya gazı arazisini kiralamış ve 43 test kuyusu açmıştır. Polonya, Batı Avrupa’da kaya gazı üretme konusunda yüksek bir potansiyele sahiptir (Bellani, 2021). 2014 yılında Arjantin, Avustralya, Çin, İngiltere, Meksika, Rusya, Suudi Arabistan ve Türkiye kaya gazı oluşumlarında keşif çalışmaları yapmaya başlamışlardır (EIA, 2014). Yüksek enerji talebinin olması sebebiyle Hindistan da kaya gazı arama çalışmalarına başlamıştır. Fakat kaya gazı üreten diğer ülkelere kıyasla üretim oldukça düşük miktarlardadır. Bununla birlikte, düşük kaya gazı içeriğine sahip çeşitli başka ülkeler de vardır. Bu veriler yeni rezervlerin keşfedilmesiyle değişmeye devam etmektedir (Bellani, 2021: 2139).

ABD dışında Çin, Kanada ve Avustralya, Arjantin, Meksika, Cezayir kaya gazı konusunda en çok rezervi bulunan ülkeler arasındadır. Tahmini kaya gazı rezervi oranlarında, ilk sırayı Çin almaktadır (Öztürk ve Durak, 2022: 21). Zengin rezervlerinin olması, kaya gazının petrol ve doğal gaz gibi popüler kaynaklara dönüştürülebilmesi gibi artıları sebebiyle kaya gazı Çin’in popüler enerji kaynakları arasında yer almaktadır (Öztürk ve Durak, 2022: 21-22). Çin, 2016 itibariyle kuyu açılımlarında artış göstererek üretimini devam ettirmektedir. Buna rağmen Çin kaya gazı üretiminin yüksek ve pahalı teknoloji gerektirmesi, rezervlerin coğrafi olarak elverişli noktalarda yer almaması, çevresel tahribatları sebebiyle ABD ve Kanada gibi yüksek hacimli üretime geçememiştir (Bellani, 2021, 2137). Fakat yine de Çin’deki kaya gazı üretimi son birkaç yıldır düzenli artış göstermekte ve bu artış 2017 yılından bu yana %21 oranında gerçekleşmiştir (EIA, 2022b).

Avustralya’nın sahip olduğu kaya gazı rezervleri tipik olarak uzak bölgelerde bulunmaktadır ve kaynakları çıkarma işlemi hem ekonomik hem de politik açıdan zordur, bu nedenle Avustralya’nın şu anda ticari kaya gazı çıkarma işlemi bulunmamaktadır (Bellani, 2021:2137).

Dünya genelinde ABD, Çin, Kanada ve Arjantin'in kaya gazı üretim faaliyetleri olduğu bilinse de ilerleyen dönemlerde Meksika ve Cezayir gibi ülkelerin de kaya gazı üretim faaliyetlerine başlaması beklenmektedir. Bu ülkelerin 2040 yılına kadar Dünya kaya gazı arzının %70'ini sağlayabileceği tahmin edilmektedir (Öztürk ve Durak, 2022: 21-22). Kaya gazı ile ilgili bir diğer 2040 yılı öngörüsü ise kaya gazı üretiminde ABD' nin yine ilk sırada yer alması ikinci sırayı ise Çin'in almasıdır (Özalp, 2018). Çin'in en son Beş Yıllık Planı (2021 - 2025) kaya gazı, kömür yatağı metan, sıkı gaz ve diğer geleneksel olmayanlar da dahil olmak üzere doğal gazda yerli üretimi artırmaya odaklanıyor. 2030 yılına kadar Çin'in, en büyük doğal gaz üreticileri sıralamasında ABD, Rusya, İran ve Katar'ın yanı sıra ilk beşte yer alacağı düşünülmektedir (IEA, 2022: 379).

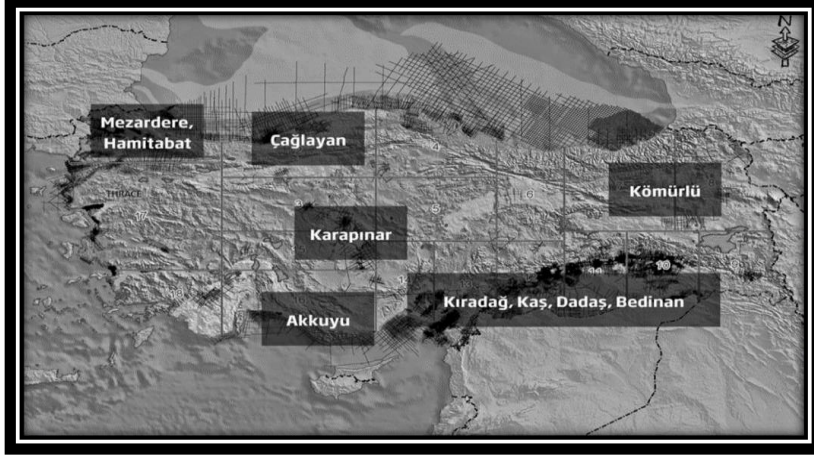
2.3. Türkiye' de Kaya Gazı Rezervleri

Türkiye ihtiyacı olan enerjinin büyük bir kısmını ithal eden yani enerjide ithalat bağımlısı bir ülkedir. Bu sebeple enerji meselesinde arayış içinde ve farklı stratejiler geliştirme noktasında ilerlemektedir (Karşlı, 2015). Türkiye'nin enerji açığının kapatılmasında kaya gazının kritik bir kaynak olduğu düşünülmektedir (Elmastaş, 2015). Türkiye'de kaya gazının geliştirilmesinin enerji ithalatını azaltması beklenirken ülkenin bir gaz ihracatçısı olması ise beklenmemektedir (Erbach, 2014:4).

Türkiye' de bulunan kaya gazı rezervlerini arama çalışmaları TPAO (Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı) tarafından yapılmaktadır. Bu çalışmalar için TPAO ile yabancı işletmeler arasında ortaklıklar yapılmıştır. İlk olarak Trakya bölgesinde TPAO ve ABD'li Halliburton şirketiyle, Güneydoğu Anadolu bölgesinde ise TPAO ve Shell ortaklığında kaya gazı arama çalışmaları başlatılmıştır. Türkiye'deki kaya gazı rezervleri ile ilgili farklı rakamlar zikredilmektedir. ABD'nin 2013 yılında yayınladığı 41 ülkeyi kapsayan kaya gazı değerlendirme raporunda Türkiye de incelenmiş ve Türkiye'deki geri kazanılabilir kaya gazı rezervinin 650 milyar metreküp olduğu belirtilmiştir (Gürbüz, 2015; Karşlı, 2015).

Her kayada kaya gazı bulunmayacağı gibi her kaya gazı bulunan kayadan da kaya gazı çıkarmak ekonomik ve teknik anlamda mümkün olmamaktadır. Söz konusu kayaların kayaç yapısı, derinlik ve kalınlığı vb. faktörler kaya gazının çıkarılmasını etkileyen faktörlerdir. Türkiye' deki kaya gazı rezerv yapısı incelendiğinde çıkarılabilir niteliğe sahip olduğu görülmektedir (Aydoğmuş, 2022; Karşlı, 2015). Türkiye'de kaya gazı potansiyeline sahip alanların başında Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Trakya Bölgesi bulunmaktadır. Bu bölgeler dışında Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi, Erzurum, Toroslar, Sivas ve Tuz Gölü civarı, Doğu Anadolu, Trakya, Karadeniz, potansiyel kaya gazı sahaları olarak gösterilmektedir (Yıldız, 2014: 25-26). Güneydoğu Anadolu Havzasında Dadaş Formasyonu, Trakya Havzasında Hamitabat kayası kaya gazı bakımından en önemli sahalar olarak gösterilmektedir. Hamitabat kayasında 113 milyar m³ ve Mezardere kayasında da 57 milyar m³ geri kazanılabilir kaya gazı varlığı belirlenmiştir. Ayrıca Ankara Nallıhan, Bolu Mengen

ve Konya Karapınar kaya gazı potansiyeline sahip sahalar olarak düşünülmektedir (Aydoğmuş, 2022).

Şekil 3: Türkiye’ de Teknik Olarak Kaya Gazı Üretilebilecek Alanlar
Kaynak: Karlı, 2015:18.

2.4. Kaya Gazının Olumlu ve Olumsuz Etkileri

Kaya gazının çevresel, toplumsal ve ekonomik etkileri hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Literatür incelendiğinde bazı kesimlerin veya devletlerin kaya gazının olumlu etkilerini vurguladıkları görülürken bazılarının ise olumsuz etkileri üzerinde durdukları görülmektedir.

Kaya gazı enerjisi özellikle enerji yoksulu ülkeler nazarında oldukça önemli bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte endişeler de yok değildir. Başta İngiltere olmak üzere birçok Avrupa ülkesi kaya gazının çevreye olan zararları üzerinde durmaktadır. Buna göre kaya gazı üretimini esnasında kullanılan suyun içme sularına karışarak insan sağlığını tehdit etmesi, hidrolik kırılma işleminin depremlere sebep olabileceği, fosil bir yakıt olan kaya gazının yüksek miktarda karbondioksit içermesi endişelere yol açmaktadır. Kuyu sondajı, içme suyunun çekildiği tatlı su akiferlerinden geçmektedir. Kaya gazı üretiminden çıkan su, tatlı su ve toprağı kirletebilmektedir. Hem üretim esnasında hem de üretim tamamlandıktan sonra kuyu bütünlüğü, sıvıların sızmaması için büyük önem arz etmektedir. Bazı kaçak gazlar da kuyudan atmosfere kaçarak havayı kirleterek insan sağlığını ve çevreyi olumsuz etkileyebilmektedir. Bu sızıntılar insan hataları, teknik hatalar ya da toprak hareketi sebebiyle oluşabilmektedir (Tawonezvi, 2017: 5). Kaya gazının diğer bir dezavantajı ise üretim esnasında çok fazla kara taşıtının kullanılması sebebiyle trafik sorununun ortaya çıkmasıdır. Hidrolik kırılma işlemi, öncelikle tanker kamyonlarla bir kuyuya getirilen ve kuyudan çıkarılan büyük miktarda su gerektirmektedir. Bazen bir kuyuyu geliştirmek (kara yolu araçlarının çoğunlukla

kırsal yollardan ve küçük kasabalardan geçmesi ile) 1.000'den fazla sefer gerektirebilmektedir (Muehlenbachs ve Krupnick, 2014).

Hidrolik kırılma ile üretimi gerçekleştirilen ve karmaşık süreçleri olan kaya gazının çıkarılması geleneksel gaza kıyasla daha maliyetli olmaktadır. Ayrıca hidrolik kırılma için gerekli suyun temini ve bertaraf edilmesi yer altı sularının kirlenmesi ve tetiklenen deprensellik sebebiyle kaya gazının üretimi her yerde gerçekleştirilememektedir (Bellani, 2021: 2139).

Kaya gazı tüm bu olumsuzluklarla birlikte olumlu yönleri de sahiptir. Kaya gazına sahip olan devletler ekonomik rekabet avantajı sağlamaktadırlar. Örneğin ABD'de kaya gazı devrimi ile enerji fiyatları düşmüş ve sanayide üretim için gerekli olan enerji daha ucuza mal edilmiştir. Sanayideki bu olumlu hava istihdama yansımış ve kaya gazı operasyonlarında binlerce insan çalışmaya başlamıştır. Örneğin; ABD'nin kaya gazının yoğun olarak çıkarıldığı Pittsburgh Bölgesi kaya gazı çıkarılmaya başlamadan önce % 50 oranında göç veren bir yer iken kaya gazı çıkarılmaya başladıktan itibaren istihdam edilen kişi sayısının 238 bini aştığı görülmektedir (Özalp, 2018: 2937). ABD' de yılda toplam 469.000 kişi kaya gazı sektöründe istihdam edilmektedir (Mukherjee, 2020).

Öte yandan kaya gazı rezervlerine sahip olmasına karşın 2011'de Fransa'da, 2017'de Almanya'da, 2019'da İngiltere'de kaya gazı çıkarma faaliyetleri yasaklanmıştır (Akgül, 2022). Avrupa ülkelerinde kaya gazına karşı temkinli bir yaklaşım olmakla beraber Rusya'ya olan doğalgaz bağımlılığının biraz da olsa azaltılabileceği için kaya gazı kaynaklarının değerlendirilmesiyle ilgili başlangıç çalışmaları yapılmaktadır (Sevim, 2014: 54). Günümüzde Avrupa'da doğalgaz özelinde kendini gösteren enerji krizi dikkate alındığında kaya gazı daha da fazla önem arz etmektedir. Yeterli teknolojilerin gelişmesi ile birlikte kaya gazı üretimi kolaylaşacak ve maliyeti azalacaktır. Bu durum sonucunda enerji arzında tek el durumundaki ülkelerin tekelinin kırılması beklenmektedir (Akgül, 2022).

Kaya gazı ile ilgili sorunlar üretim sürecinin en başından beri var olmuştur. Uygun ve doğru önlemlerin alınması, teknolojinin gelişmesi ile sorunların önüne geçilebileceği ve çevre üzerinde daha az etki bırakarak üretimin verimli bir şekilde yapılabileceği düşünülmektedir (Bellani, 2021: 2139). Fakat çıkarma işlemi uygun şekilde yönetilmezse çevreye ve sağlığa yönelik risklerin artacağı düşünülmektedir (Tawonezvi, 2017:5). Ayrıca kaya gazının diğer fosil yakıtlara nazaran daha az sera gazına yol açtığı bilinmektedir. Bu sebeple kaya gazı iklim değişikliği bağlamında önemli ve olumlu bir etkidir (Sofuoğlu, 2014: 55). Kaya gazının tümüyle çevre dostu bir enerji türü olduğu söylenemese de diğer fosil yakıtlara nazaran daha iyi bir konumdadır. Dünyada toplam enerji toplam enerji talebinde kömür ve petrol hala üst sıralarda olup bu durumun yakın tarihte değişmeyeceği ve yenilenebilir enerji kaynaklarının da kısa vadede toplam enerji talebini karşılayacak seviyeye ulaşamayacağı düşünüldüğünde kaya gazı bu iki enerji grubu arasında bir geçiş yakıtı olarak değerlendirilmektedir. Bu iki enerji grubu arasındaki geçişin, kaya gazı ile başarılı bir şekilde yapılması iklim değişikliği ile mücadele açısından oldukça iyi bir mesafe kat edilmesini sağlayacaktır.

3. KAYA GAZI LOJİSTİĞİ

Firmaların içinde buldukları rekabet ortamı, rekabet edilen firma sayısının her geçen gün artması ve niteliklerinin değişmesi sebebiyle gittikçe daha zorlu bir hale gelmiştir. Bu sebeple firmalar hedef müşterilere ulaşmak ve pazar paylarını genişletmek dolayısıyla karlarını arttırmak amacıyla uluslararası pazarlara açılmışlardır. Uluslararası pazarlarda genişleme ile birlikte uluslararası lojistik faaliyetlerine ihtiyaç duyulmuştur (Lambert ve Stock, 1999: 31). Uluslararası lojistik faaliyetleri, dış ticarete konu olan malların ülke dışına gönderilmesi esnasında gerçekleşen tüm faaliyetlerin önemli ve ayrılmaz bir parçasıdır. Uluslararası lojistik kalkınmada, dış ticarete, bölgesel entegrasyon ve dolayısıyla küreselleşmede çok önemli bir görev üstlenmektedir (Çancı ve Erdal, 2003).

Enerjilerin ülkeler arasında hareket etmesi için tıpkı diğer ürünler gibi uluslararası lojistik faaliyetlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Konvansiyonel enerji kaynakları ile birlikte konvansiyonel olmayan enerji kaynaklarının da uluslararası lojistiği yapılmaktadır. Bu geleneksel olmayan enerji kaynaklarından biri olan kaya gazının uluslararası alanda lojistiği genel olarak boru hattı ve denizyolu ile gerçekleştirilmektedir.

Coğrafi engeller, yüksek maliyet vb. gibi olumsuz durumlar nedeniyle istenilen her noktaya boru hatları kurulamamaktadır. Hedef pazarlara ulaşımında boru hatlarının olmaması ya da mevcut boru hatlarının kullanılmak istenmemesi durumunda kaya gazı başka bir kanal olan deniz yolu kullanılarak da dünya pazarlarına sunulabilmektedir. Deniz yolu ile satışa sunulan kaya gazı sıvılaştırılarak (LNG) tankerlere yüklenmektedir (Kaynak, 2022: 80).

Doğalgaz, sıvılaştırılmış doğalgaz LNG (Liquefied Natural Gas: Sıvılaştırılmış doğalgaz) olarak kullanıma sunulduğu gibi sıkıştırılmış doğalgaz CNG (Compressed Natural Gas: Sıkıştırılmış doğalgaz) olarak da ticari kullanıma sunulabilmektedir. LNG, doğalgazın -162°C 'nin altında soğutulmasıyla sıvılaştırılarak taşıma birimlerine yüklenmesidir. LNG ile yüksek miktardaki doğalgaz, düşük basınçlar altında hacmi yaklaşık 600 kez küçültülerek sıvı halde saklanabilmekte ve taşınabilmektedir. Bu özellik sayesinde doğalgazın boru hattı ile ulaşmasının coğrafi ya da ekonomik olarak mümkün olmadığı noktalara tankerlerle taşınmasına olanak sağlamaktadır (Bayraç, 2018: 15). LNG ile doğalgaz lojistiği boru hattı ile yapılan lojistiğe kıyasla yüksek düzeyde yalıtıma ihtiyaç duyması, gazın sıvı halde muhafaza edilebilmesi için özel soğutma sistemlerinin gerekmesi nedenleriyle daha maliyetli olabilmektedir. Fakat yine de toplam doğalgaz talebindeki aşırı, sürekli artış ve boru hatları ile taşımacılıkta meydana gelen güvenlik/politik sorunlar ve altyapı yatırımlarındaki gecikmeler tanker taşımacılığını vazgeçilmez hale getirmektedir (Bayraç, 2018: 15). Bununla birlikte boru hattı sisteminin kurulması oldukça maliyetli olup bu maliyetin karşılanabilmesi için üretici ve alıcı arasında uzun vadeli sözleşmelerin imzalanması gerekmektedir. Bu durum da doğalgaz tedarikçisi ülkeyi

monopol duruma getirerek alıcı tarafı dezavantajlı noktaya getirmektedir (Kantörün, 2010: 90).

CNG (sıkıştırılmış doğalgaz) taşımacılığı ise; ulusal taşıma veya şehir içi dağıtım sistemlerinden gaz olarak ya da LNG terminallerinden sıvılaştırılmış olarak alınan doğalgazın, yaklaşık 200-500 bar gibi yüksek basınçla hacmi küçültülüp taşıma ünitesine yüklenerek ihtiyaç noktasına sevk edilmesi ile meydana gelmektedir (Bayraç, 2018: 15).

Lojistik işlemlerinden kaynaklanan maliyetlerin büyük bir kısmını depolama (%25) ve taşıma (%50) işlemleri kaplamaktadır (Kayalı, Yerli ve Onur, 2020). Dolayısıyla tüm lojistik faaliyetler içerisinde bu iki faaliyet üzerinde önemle durulması yerinde olacaktır.

3.1 Depolama

Doğal gaz uygun koşullar seçilmesi halinde çok uzun süreler depolanabilmektedir. İstenilen yere ulaştığında tamamı kullanılmayacağı gibi devletler, uluslararası krizlerde ilerleyen dönemlerde kullanmak üzere bu enerji kaynağını depolayabilmektedir. Doğal gazın depolanması gaz ve sıvılaştırılmış halde olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır (Beşergil; Guo ve You, 2015).

Gaz Halinde Depolama

Doğal gaz genellikle doğal yeraltı rezervuarlarında depolanmaktadır. Üç farklı şekilde yeraltı deposu bulunmaktadır. Bunlar depolar; boşalmış gaz rezervuarları, su rezervuarları ve tuz mağaraları şeklindedir (Beşergil; Guo ve You, 2015). Yeraltı depoları önce gazın depolanabilmesi için uygun hale getirilmekte ardından gaz buraya enjekte edilmektedir. Yeraltı depolarının daha fazla gaz alması için gazın basıncı artırılarak sıkıştırılması sağlanmaktadır (Beşergil). Tuz Gölü Doğal Gaz Depolama Tesisi, ülkemizde bulunan tuz mağaralarına örnek olarak verilebilir (Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi, BOTAŞ 2023).

Sıvılaştırılmış Halde Depolama

Yeraltı depolamasından farklı olarak doğalgaz, sıvılaştırılmış halde de (LNG) depolanmakta ve taşınmaktadır. Normalde gaz halinde olan doğalgaz soğutma işlemi yapılarak sıvılaştırmakta ve bu sayede daha az yer kaplamaktadır (Beşergil). Marmara Ereğlisi LNG terminali ülkemizde bulunan sıvılaştırılmış depolamaya örnek olarak verilebilir (Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi, BOTAŞ 2023).

3.2. Taşıma

Kaya gazı kaynakları dünyanın birçok yerinde bulunmakla birlikte sadece belirli ülkeler (Çin, ABD, Kanada) bu kaynakları çıkarabilmiştir. Çıkarıldıktan sonra, rafine edilmeleri, işlenmeleri ve ürün olarak kullanılmaları için taşınmaları, depolanmaları ve elleçlenmeleri gibi birçok lojistik işlemden geçmeleri

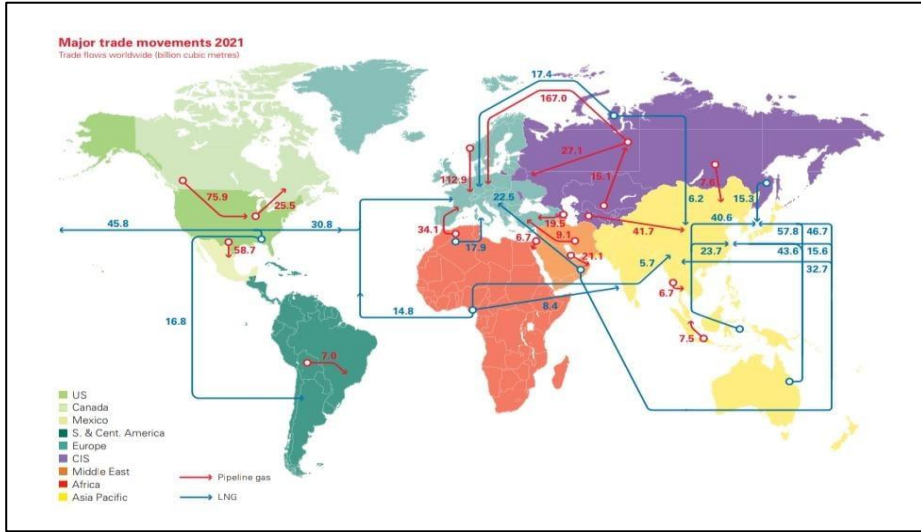
gerekmektedir. Kaya gazı ve kaya petrolünün kaynaklarının taşınması boru hattı, demiryolu, denizyolu ve karayolu ile gerçekleştirilmektedir (Gao ve You, 2015). 2013 yılı itibariyle, teknik olarak geri kazanılabilir kaya gazı kaynaklarına sahip ülkeler başlıca ülkeler Çin, Arjantin, Cezayir, ABD, Kanada, Meksika, Avustralya ve Güney Afrika'dır (EIA, 2013). Bununla birlikte, bu ülkeler arasında, ABD ve Kanada, büyük ölçekli kaya gazı üretimi yapan ülkeler olmuşlardır (Smith ve Murphy, 2016:130).

Kaya gazı tedarik zincirinin en önemli halkası başka bir deyişle söz konusu halkaların bağlantısını/ iletişimini sağlayan en önemli işlemler lojistik destek faaliyetleridir. Bunun için kaya gazı çıkarılan kuyu sahasının çevresinde Şekil 4'te gösterildiği gibi bir lojistik destek alanı oluşturulmaktadır. Burada gerekli tüm makina ve ekipmanlar ile birlikte kum ve kimyasallar operasyon için hazır bulundurulmaktadır (Yıldız, 2014).

Şekil 4. Kaya Gazı İşletmesi Lojistik Destek Alanı

Kaynak: Yıldız, 2014.

Şekil 5. Dünya Çapında Doğalgazın Boru Hattı ve Denizyolu ile Akış Haritası
Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2022, 37.

Yukarıdaki haritada (Şekil 5) 2021 yılında dünya genelinde LNG (sıvılaştırılarak denizyolu ile) ve boru hattı ile gerçekleştirilen doğalgaz ticaret akışı gösterilmektedir. Dünya genelinde 2021 yılında ticareti yapılan toplam LNG miktarı 516,2 milyar metreküptür. LNG ticaret hacmi bir önceki yıla göre % 5,6 oranında artış göstermiştir. En büyük LNG ihracatçısı 2021 yılı verilerine göre 108,1 milyar metreküp ihracat tutarı ile Avusturalya iken ikinci sırada 106,8 milyar metreküp ile Katar 3. Sırada ise 95 milyar metreküp LNG ihracatı ile ABD yer almaktadır. 2021 yılında boru hattı ile dünya genelinde yapılan doğalgaz ticaretine bakılacak olursa en fazla arzı sağlayan ülke 201,7 milyar metreküp ile Rusya olup bu sıralamayı 112,9 milyar metreküp ile Norveç ve 84,3 milyar metreküp ile ABD takip etmektedir.

LNG işlemi temel olarak 3 adımdan oluşmaktadır. İlk adım gazın kaynaktan kazanılması, ikinci adım ise çıkarılan gazın sıvılaştırılarak ilgili taşıma birimine yüklenmesi, son aşama ise ihtiyaç sahasında yeniden gazlaştırılarak tüketime uygun hale getirilmesidir (Öztürk ve Durak, 2022: 26). ABD LNG ihracatı için gerekli alt yapıya önceden sahip bulunmaktaydı. Uluslararası piyasalarda önemli bir kaya gazı oyuncusu olmadan önce doğalgaz ithalatının artacağını düşünerek LNG alt yapısını geliştirmiştir. Bu geliştirilmiş sıvılaştırılmış doğalgaz ithalat terminalleri ülkede kaya gazının üretilmesi ve kullanılması ile birlikte atıl durumda kalmaktaydı. Bu sebeple LNG ithalat terminalleri kaya gazının uluslararası pazarlara sürülebilmesi için LNG ihracat terminallerine dönüştürülmüştür. ABD'nin LNG ihracat lojistiği hazır alt yapı avantajı sebebiyle dünyanın diğer ülkelerine kıyasla maliyet avantajına sahiptir (Erbach, 2014: 2).

Şekil 6. ABD Kaya Gazı Sahalarında Sondajdan Üretilen Kaya Gazının Depolandığı Tanklar: Marcellus (sol) ve Utica (sağ)

Kaynak: USGS (United Survey Geological Survey), 2022; Yıldız, 2014.

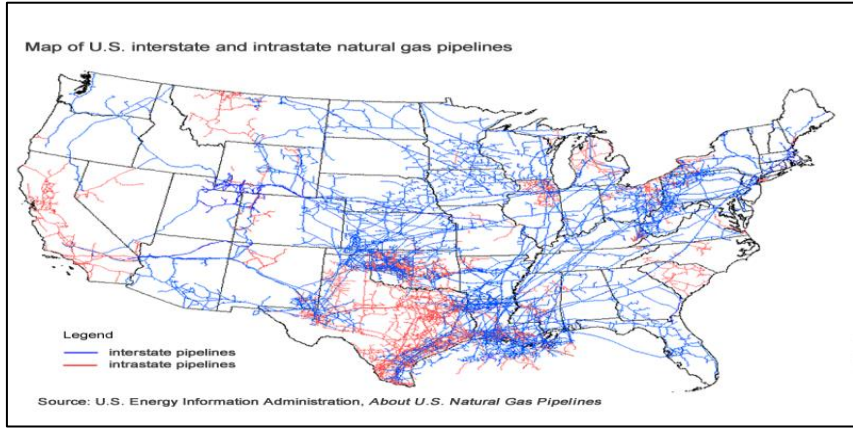

Şekil 7. Tokyo Körfezi'ndeki bir LNG tankeri

Kaynak: Philips, 2019.

ABD, 2016'dan beri Avrupa ve Asya'ya kaya gazı ihraç etmektedir (Bellani,2021: 2135; Gürbüz, 2015, 2015; Karagöl ve Kavaz, 2017: 12). Amerika'nın kaya gazı devrimi tüm dünyaya yayılan ihracata yol açmıştır ve Japonya'nın nükleer felaket sonrasında enerji ihtiyaçlarının çözülmesine yardımcı olmuştur. Kaya gazı 2018 yılında, Pennsylvania'dan Chesapeake Körfezi'ndeki bir ihracat terminalinden 20 farklı ülkeye sevk edilmiştir. Bu gemilerin çoğu Japonya'ya gitmiştir. Şekil 7'de Tokyo Körfezi'ndeki bir LNG tankerinin, kargosunu Japonya'nın Yokohama Limanı'ndaki bir yeniden gazlaştırma tesisinde boşalttığı görsel verilmiştir (Phillips, 2019).

Kaya gazını büyük miktarda üreten ABD, bu önemli enerji türünde önemli ihracat rakamlarına ulaşmakla birlikte, üretiminin önemli bir kısmını ülke içinde tüketmektedir (Öztürk ve Durak, 2022). ABD' de ülke içinde kaya gazının lojistiği temel olarak boru hattı taşımacılığı ile mevcut ve yeni boru hattı alt yapısı kullanılarak (eyaletler arası ve eyalet içi) gerçekleştirilmektedir (Smith ve Murphy, 2016:130).

Şekil 8: ABD'nin Doğalgaz Boru Hattı Ağı Haritası

Kaynak: EIA, 2022a.

Ayrıca kaya gazı Atlantik ve Körfez kıyılarında belirli yerlerden tankerlerle (denizyolu) taşınmaktadır. Amerika ile birlikte Kanada da demiryolu ve karayolu kullanılarak da kaya gazı taşımacılığı yapılmaktadır (Smith ve Murphy, 2016:132). Kaya gazı ve petrolü kaynaklarının ABD ve Kanada'nın çeşitli bölgelerinde taşınmasına yönelik ihtiyaç artmaktadır. Bu durum mevcut alt yapının (boru hattı) bu artışı karşılayabilecek kapasitesinin olup olmadığı tartışma konusudur. Bu yeni tedarik kaynaklarının eskiyen alt yapıda uygulanabilirliği de endişe konusu olmaktadır. ABD'de çıkarılan kaya gazı ve petrol kaynaklarının mevcut ihtiyacı karşılayamaması nedeniyle demiryollarının bu kaynakları taşıma kapasitelerinin artırılması beklenmektedir (Smith ve Murphy, 2016:138-139).

Kaya gazının gelecekteki ihracat hattı güzergahı Kanada ve Meksika'dan Asya ve Avrupa'ya olacak şekilde tahmin edilmektedir (Smith ve Murphy, 2016:130).

Dünya genelinde kaya gazı üretim teknolojilerinin gelişmesi, ülkelerin kendi kaya gazı potansiyellerini keşfetme çalışmaları toplam kaya gazı üretiminde bir artışa sebep olmuştur. Çok açıktır ki bu artış kaya gazı lojistik faaliyetlerinin artışıyla da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla ilerleyen yıllarda kaya gazı kullanan ülke sayısının daha da artacağı düşünülmektedir. Kaya gazının arz alanının genişlemesinin dünya enerji piyasaları üzerinde önemli etkileri olmuştur. ABD'nin kaya gazını uluslararası pazarlara sürmesi Orta Doğu ve Rusya'nın enerji piyasası üzerindeki baskın tekelleri önemli ölçüde azaltmıştır. Ayrıca ABD'nin kaya gazını uluslararası piyasada satabilmesi özellikle petrol üzere uluslararası enerji fiyatları üzerinde de düşürücü bir etki yarattığı düşünülmektedir (Çaşkurlu, 2022; Erik ve Koşaroglu, 2016). Tüm bunlarla beraber ABD'nin Avrupa'ya yaptığı doğalgaz ihracatının ana hedefinin Avrupa'nın Rus doğalgazına olan bağımlılığını azaltmada yardımcı olmanın ötesinde Avrupa'nın önde gelen doğal gaz tedarikçisi olmak istemesi ve bu konuyu bir dış politika hedefi olarak görmesi olduğu bilinmektedir (Sıvış, 2019).

5. Sonuç ve Öneriler

Enerji talebinin sürekli artması mevcut enerji kaynaklarının bu artışı karşılayamaması arayışları geleneksel olmayan enerji kaynaklarına yönlendirmiştir. Uluslararası literatürde “shale” adı verilen kaya gazı, kil, kuvars ve kalsit mineral parçacıklarından oluşan tortul kayacın küçük gözeneklerinde tutulmuş halde bulunan bir çeşit doğalgazdır. Kaya gazı rezervleri dünyanın birçok bölgesine yayılmakla birlikte en büyük çıkarılabilir kaya gazı rezervlerinin Kuzey Amerika bölgesinde olduğu bilinmektedir. Ülkemiz de ise kaya gazı yoğunluklu olarak Trakya ve Doğu Anadolu havzalarında bulunduğu tahmin edilmektedir.

Uzun yıllardır varlığından haberdar olunan kaya gazı kaynaklarının ilk üretimine geçilmesi 1995 yılını bulmuştur. İlk üretim ABD tarafından gerçekleştirilmiştir. Ayrıca kaya gazının ilk ihracatını yapan ülke de ABD’dir. Yüksek miktarlarda çıkarılabilir kaya gazı kaynaklarına sahip olan ABD üretiminin büyük bir kısmını içeride tüketmekle birlikte Japonya, Brezilya ve İskoçya kaya gazı ihracatı yaptığı ülkeler arasındadır.

Kaya gazının enerji kaynağı olarak kullanımında hem olumlu hem de olumsuz birçok etkisi bulunmaktadır. Kaya gazının kömür veya petrole göre daha az sera gazı salgıladığı bilinmektedir. Tamamen çevre dostu bir enerji kaynağı denilememekle birlikte diğer fosil yakıtlardan (iklim değişikliği noktasında) daha iyi bir noktada denilebilmektedir. Bir başka deyişle kaya gazı çevreci bakış açısıyla ilk bertaraf edilecek enerji türü arasında yer almamaktadır. Dolayısıyla kaya gazı, yenilenemeyen kaynaklardan yenilenebilir enerji kaynaklarına geçişte yardımcı olabilecek ve diğer fosil yakıtlardan çok daha az karbon emisyonuna sahip olan "geçiş yakıtı" olarak görülebilmektedir. Dünyanın ihtiyacı olan enerjinin tamamını yenilenebilir enerji kaynaklarından karşılayabilmesi için kat edilmesi gereken daha çok yol vardır. Yenilenebilir enerji çeşitlenene, depolama teknolojileri ve akıllı şebeke ağı gelişene kadar, doğalgaz enerji türleri yedek olarak görülmektedir.

Kaya gazı ülke içerisinde deniz, demir, kara ve boru hattı yolu ile taşınırken kaya gazının uluslararası arenada lojistiğinde genellikle boru hattı ve denizyolu taşımacılığı kullanıldığı görülmektedir. Kaya gazı sıvılaştırılarak (LNG) hacmi küçültülüp taşıma araçları ile ihtiyaç noktalarına ulaştırılabilmektedir. Kaya gazının depolanmasında ve taşınmasında LNG çok önemli bir avantajdır. Yani kaya gazının sıvılaştırılarak depolama birimlerine alınması ve daha sonraki dönemlerde kullanılması sağlanmaktadır. Böylece fiyat dalgalanmalarından ve uluslararası krizler vb. sorunlar sebebiyle ortaya çıkabilecek arz kesintilerinden korunma sağlanabilmektedir. Denizaşırı lojistikte kaya gazı sıvılaştırılarak tankerlere doldurulmakta ve denizyolu ile uluslararası taşımacılığı yapılmaktadır. Sıvılaştırılarak taşınan kaya gazı ihtiyaç noktasına geldiğinde uygun tesisat yardımıyla yeniden gazlaştırılarak tüketime sunulmaktadır. LNG sektörünün sürekli gelişmesi kaya gazının daha fazla pazara ulaşmasına ve dolayısıyla dünya enerji politikalarını etkilemesine sebep olmaktadır.

ABD'nin kaya gazını üretip hem iç tüketimde kullanması hem de bu enerjinin ihracatını yapması enerji fiyatlarına aşağı yönlü bir ivme kazandırmıştır. ABD'nin enerji ithalatçısı konumundan enerji ihraç eden bir konuma gelmesi ve bu noktada elde ettiği politik avantajlar diğer ülkelerin de kaya gazı enerjisi üzerine odaklanmalarını sağlamıştır. Ülkelerin kendi kaya gazı rezervlerini ekonomiye kazandırmaları sadece küresel enerji fiyatlarının düşmesine değil aynı zaman da bazı ülkelerin ithalat bağımlılıklarının son bulmasına ve hatta ihracatçı konuma gelmelerine yardımcı olabilecektir. Fakat bu durumda büyük enerji ihracatçısı ülkeler için aynı olumlu senaryo geçerli olmayacaktır. Başka bir deyişle kaya gazı arzının artması Türkiye gibi enerjide dışa bağımlı ülkeler için siyasi ve sosyo-ekonomik açıdan olumlu etki yaparken Rusya ve Orta Doğu ülkeleri gibi büyük enerji ihracatçısı ülkeler için tam tersi bir etkiye sebep olacaktır.

Yaygın doğalgaz dağıtım ağı ve yatırımı kolaylaştırıcı yöndeki mevzuatın kaya gazı üretimini teşvik edeceği ve dolayısıyla kaya gazının lojistik faaliyetlerinin dünya genelinde artacağı düşünülmektedir. Lojistik genel olarak taşımacılıkla aynı anlamda kullanılsa gerçekte lojistik, birbirini takip eden bir yığın entegre işlem demektir. Kaya gazı ile ilgili çalışmalar genel olarak kaya gazının ekonomik etkileri ve üretim maliyetleri üzerine durmuştur. Fakat kaya gazı, üretildikten sonra doğru kurgulanmamış bir lojistik operasyonu ile arz edilmez ise yüksek maliyetlere, çevresel tahribatlara ve can kayıplarına (tehlikeli madde olması sebebiyle) yol açabilecektir. Bu çalışma kaya gazının lojistik faaliyetlerine uluslararası uygulama örnekleri ile açıklama sunmakta temin noktasından tüketim noktasına kadar olan operasyonel süreci genel olarak anlatmaktadır. Buradan hareketle bu çalışma ilerleyen zamanlarda artacağı düşünülen kaya gazı lojistik faaliyetleri için uygulayıcılara ve karar vericilere bilgilendirici açıklamalar sunmaktadır. Bu çalışmada; kaya gazının çevresel, sosyal ve ekonomik etkilerinden bahsedilerek bir ülkenin kaya gazı enerjisi ile ilgili belirleyeceği stratejilerin doğru oluşturulmasına ve lojistik faaliyetlerinin uygun bir şekilde tasarlanması ve uygulanmasına katkı sağlanmak istenmiştir.

Literatürdeki çalışmaların çoğu kaya gazı üretim tesislerinin tedarik zinciri ile ilgili olup daha çok konuyu mühendislik bakış açısıyla ele almıştır. İlerleyen çalışmalarda hem önemli bir enerji kaynağı aynı zamanda da tehlikeli bir madde olan kaya gazının lojistik faaliyetleri bir bütün olarak derinlemesine incelenebilir. Bununla birlikte tüm lojistik serüveni boyunca kaya gazının etki alanındaki kişiler, kurumlar kısacası tüm paydaşlar için risk değerlendirme çalışmaları yapılabilir ve politika önerilerinde bulunulabilir. Bu çalışmaların sadece kaya gazı üretim tesisi ile sınırlı kalmaması son tüketim noktasına kadar ve hatta tüketim noktasından üretim noktasına geri dönüşü de dahil olmak üzere (tersine lojistik işlemleri) tüm lojistik süreci boyunca faaliyetlerin ele alınmasının literatüre oldukça önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahışalı, M. A. (2013). Kaya Gazı: Dünya Enerji Düzenine Etkileri ve Türkiye Potansiyeli. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12.
- Akgül, B.İ. (2022). Avrupa'nın yasaklı enerjisi: Kaya gazı. Erişim Tarihi: 13.12.2022, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/avrupanın-yasakli-enerjisi-kaya-gazi-713846.html>.
- Asala, H. I., Chebeir, J., Zhu, W., Gupta, I., Taleghani, A. D., ve Romagnoli, J. (2017, Ekim). A machine learning approach to optimize shale gas supply chain networks. *In SPE Annual Technical Conference and Exhibition*. OnePetro.
- Aydoğmuş, A. (2022). Kaya Gazı ve Dünyanın Enerji Geleceğinde Yeri. Erişim Tarihi: 14.12.2022, <http://www.geoced.org/kaya-gazi/>.
- Bayraç, H. N. (2018). Uluslararası doğalgaz piyasasının ekonomik yapısı ve uygulanan politikalar. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(3), 13-36.
- Bedir, Y. (2013). Uluslararası Doğal Kaynak Taşımacılığında Yeni Yönelimler ve Türkiye'nin Stratejik Konumu. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Bellani, J., Verma, H. K., Khatri, D., Makwana, D., ve Shah, M. (2021). Shale gas: a step toward sustainable energy future. *Journal of Petroleum Exploration and Production Technology*, 11, 2127-2141.
- Beşergil, B. Doğal Gaz; Taşıma, Depolama, Dağıtım Zinciri (transport, storage, distribution). Erişim Tarihi: 23.12.2022, <http://bilsenbesergil.blogspot.com/p/tasima-ve-depolama-tasma-Ing-yeni-bir.html>.
- BOTAŞ (Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi). (2023). Depolama. Erişim Tarihi: 18.10.2023, <https://www.botas.gov.tr/Sayfa/depolama/19>
- BP. (2022). Statistical Review of World Energy.
- Cafaro, D. C., ve Grossmann, I. E. (2014). Strategic planning, design, and development of the shale gas supply chain network. *AIChE Journal*, 60(6), 2122-2142.
- Çancı, M. ve Erdal, M. (2002). Lojistik Yönetimi. İstanbul: Pegem Yayıncılık.
- Çaşkurlu, S. (2022). ABD-Çin Hegemonya Mücadelesi: Kaya Gazı Devrimi, Yenilenebilir Enerji ve Nadir Elementler. *Fiscaoeconomia*, 6(1), 59-80.
- EIA, (2011). Review of Emerging Resources: U.S. Shale Gas and Shale Oil Plays. Erişim Tarihi: 05.01.2023, <https://www.eia.gov/analysis/studies/usshalegas/index.php>.
- EIA, (2013). Technically Recoverable Shale Oil and Shale Gas Resources: An Assessment of 137 Shale Formations in 41 Countries Outside the United States.
- EIA, (2014). Technically Recoverable Shale Oil and Shale Gas Resources.
- EIA, (2022a). What makes up this transportation network?. Erişim Tarihi: 05.01.2023, <https://www.eia.gov/energyexplained/natural-gas/natural-gas-pipelines.php>.
- EIA, (2022b). China increased both natural gas imports and domestic production in 2021. Erişim Tarihi: 05.01.2023, <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=52139>.
- EIA, (2022c). In 2021, both U.S. natural gas production and exports set new records. Erişim Tarihi: 05.02.2023.

- Elmastaş, N. (2015). Türkiye'nin Enerji Sektörü Açısından Şeyl (Kaya) Gazı Potansiyeli Ve Önemi. *Electronic Turkish Studies*, 10(14).
- Erbach, G. (2014). Shale gas and EU energy security. EPRS | European Parliamentary Research Service.
- Erik, N. Y. (2016). Şeyl gazı (kaya gazı) ve çevresel etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Fen Bilimleri Dergisi*, 37(4), 426-438.
- Erik, N., Ve Koşaroğlu, Ş. M. (2016). Tarihsel Süreç Boyunca Değişen Petrol Fiyatları; Şeyl Gazı Etkisi Ve Bazı Öngörüler. *Cumhuriyet Üniversitesi Journal of Economics & Administrative Sciences (JEAS)*, 17(2).
- Gao, Q., Dong, P., ve Liu, C. (2021). Study on the influence of shale storage space types on shale gas transport. *ACS omega*, 6(20), 12931-12951.
- GOV.UK (2023) Department for Business, Energy & Industrial Strategy. Shale Gas and Energy Security. Erişim Tarihi: 18.10.2023 <https://www.gov.uk/government/publications/about-shale-gas-and-hydraulic-fracturing-fracking#full-publication-update-history>
- Gürbüz, Ö. (2015). Türkiye'de kaya gazı: Çok bilinmeyenli denklem. Erişim Tarihi: 05.01.2023, <https://tr.boell.org/tr/2015/03/24/turkiyede-kaya-gazi-cokbilinmeyenli-denklemler>.
- IEA, (2022). World Energy Outlook 2022.
- Kantörün, U. (2010). Bölgesel Enerji Politikaları ve Türkiye. *Bilge Strateji*, 2 (3), 87-114.
- Karagöl, E.T. ve Kavaz İ. (2017). Kaya Gazının Küresel Enerji Piyasalarındaki Yeri ve Türkiye'deki Geleceği. Erişim Tarihi: 05.01.2023, <https://setav.org/assets/uploads/2017/12/222.R.pdf>.
- Karşlı, S. (2015). Enerji sektöründe kaya gazının rolü. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5(3), 18.
- Kayalı, N., Yereli, A. N., ve Gökay, O. (2020). İşletme Yöneticilerinin Lojistik Maliyetlere Bakış Açılarının Değerlendirilmesine Yönelik Uygulama. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (47), 303-324.
- Kaynak, A. B. (2022). Kaya Gazı Devriminin Gölgesinde Doğu Akdeniz'de Enerji Keşifleri: İş Birliği için Fırsat mı, Çatışma için Gerekçe mi?. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (14), 69-90.
- Lambert, D.M. ve Stok, J.R., (1999). Strategic Logistics Management. Irwin/McGraw-Hill.
- Li, H., An, H., Fang, W., ve Jiang, M. (2017). A theoretical cost optimization model of reused flowback distribution network of regional shale gas development. *Energy Policy*, 100, 359-364.
- Menefee, A. H., ve Ellis, B. R. (2020). Wastewater management strategies for sustained shale gas production. *Environmental Research Letters*, 15(2), 024001.
- Muehlenbachs L. A. & Krupnick A. (2014). Infographic: Shale Gas Development Linked to Traffic Accidents in Pennsylvania. Erişim Tarihi: 05.01.2023, <https://www.resources.org/archives/infographic-shale-gas-development-linked-to-traffic-accidents-in-pennsylvania/>
- Mukherjee, R. (2020). How Death and Disaster Followed the Shale Gas Boom in Appalachia. Erişim Tarihi: 05.01.2023, <https://eos.org/articles/how-death-and-disaster-followed-the-shale-gas-boom-in-appalachia>.

- Our World in Data, (2023) Energy consumption by source, World. Erişim Tarihi: 18.10.2023, <https://ourworldindata.org/grapher/energy-consumption-by-source-and-country>
- Özalp, M. (2018). Dünya Enerji Rekabetinde Oyun Değiştirici Olarak Kaya Gazının Rolü ve Türkiye'ye Olası Etkileri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7 (4), 2926-2959.
- Öztürk, T., ve Durak, İ. N. (2022). Çin Enerji Politikası: ABD ile Rekabetin Tehdit Dengesi Kuramı Bağlamında Değerlendirilmesi. *Diplomasi ve Strateji Dergisi*, 3(1), 1-40.
- Phillips, S. (2019). America's shale gas 'revolution' has led to exports that span the globe — and helped solve Japan's energy needs after a nuclear disaster. Erişim Tarihi: 05.01.2023, <https://stateimpact.npr.org/pennsylvania/2019/11/26/fukushima-japan-energy-shale-gas-pennsylvania/>.
- Reynolds, D. B., ve Umekwe, M. P. (2019). Shale-oil development prospects: The role of shale-gas in developing shale-oil. *Energies*, 12(17), 3331.
- Sevim, C. (2014). Kaya (şeyl) gazının uluslararası enerji politikalarına etkileri. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 49-64.
- Sıvış, E. (2019). ABD'nin Avrupa Enerji Pazarına Yönelik İzlediği Dış Politika: Kaya Gazı Devrimi ve Avrupa Pazarında Rus Hâkimiyetine Karşı LNG Hamlesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 2177-2202.
- Smith, A. J., & Murphy, M. (2016). Transportation of Shale Gas and Oil Resources. In *Environmental and Health Issues in Unconventional Oil and Gas Development* 129-150.
- Sofuoğlu, E. (2014). Kaya gazı devrimi ve olası ekonomik etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Aydın.
- Tawonezvi, J. (2017). The legal and regulatory framework for the EU's shale gas exploration and production regulating public health and environmental impacts. *Energy, ecology and environment*, 2(1), 1-28.
- USGS (2022). Marcellus Shale Storage Tanks. Erişim Tarihi: 05.01.2023, <https://www.usgs.gov/media/images/marcellus-shale-storage-tanks>.
- Yıldız, D. (2014). Kaya gazı ve Su İlişkisi. Hidropolitik Akademi. Rapor, 6, 1-30.
- Zeid, A., & Lee, J. (2016, November). Unconventional shale gas development: application of USA Key success factors to other countries in international markets. In *Abu Dhabi International Petroleum Exhibition and Conference (p. D031S058R005)*. SPE.

ENDERUN DERGİSİ
JOURNAL OF ENDERUN

e-ISSN: 2618-592X

YIL/YEAR: 2024 CİLT/VOL: 8 SAYI/ISSUE: 1

Çevrimiçi olarak / Available online at www.dergipark.org.tr/tr/pub/enderun

**TÜRKİYE İLE İNGİLTERE VE FRANSA'DAKİ
BAKAN YARDIMCILIĞI MÜESSESESİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI**

COMPARISON OF THE DEPUTY MINISTER IN TURKEY WITH
THE ENGLAND AND FRANCE

Makalenin
Gönderim Tarihi:
14/11/2023

Makalenin
Kabul Tarihi:
09/02/2024

Dilek UÇKAÇ ERTUĞRUL

Mersin Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü,
uuckacd@yahoo.com,

ORCID Numarası: 0000-0001-6233-1065.

Doi: 10.59274/enderun.1390637

ÖZET

Türkiye'de uzun yıllar bakanlar, yürütme erki altında yasama ile bağı olacak şekilde milletvekilleri arasından seçilmiş, istisnai hallerde milletvekili sıfatına haiz olmayan kişiler de bakanlık görevi verilmiştir. İdarenin sürekliliği ilkesine göre hükümetler nezdinde sürekli değişen bakanların yanında kurumsal hafızaya sahip, ilgili bakanların hiyerarşisi altında çalışmış müsteşarlar da yer almıştır. Müsteşarlara da bağlı olarak hiyerarşik ast mahiyetinde müsteşar yardımcıları ile anılan bakanlıkların faaliyetleri süregelirken bakan ve müsteşar makamlarının arasında bakan yardımcısı şeklinde bir kadro daha ihdas edilmiştir. Bu makalede de bakan yardımcılığının tesis edilmesine dair ilgili mevzuat incelenerek söz konusu uygulamanın yarar ve sakıncalarına değinilmesi, anılan uygulamanın Avrupa'daki örnekleri ile mukayese edilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Bakanlık, Bakan, Bakan Yardımcısı, Müsteşar

ABSTRACT

In Turkey, for many years, the ministers were elected from among the deputies under the executive power to have ties with the legislature, and in exceptional cases, those who did not have the title of deputies were given ministerial duties. According to the principle of continuity of administration, there were also undersecretaries who had institutional memory and worked under the aforementioned ministry hierarchy, as well as the constantly changing ministers before the governments. While the activities of the aforementioned ministries continue with the hierarchical assistant undersecretaries depending on the undersecretaries, another cadre in the form of deputy minister has been established between the ministers and the undersecretaries. In this article, it is aimed to examine the relevant legislation on the establishment of the deputy minister's office, to touch on the benefits and drawbacks of the said practice, and to compare the aforementioned practice with the examples in Europe.

Keywords: Ministry, Minister , Deputy Minister , Undersecretary

1. Giriş

Türkiye’de merkezden ve yerinden yönetim ilkeleri çerçevesinde örgütlenen “*idare*”, hiyerarşi ve idari vesayet ilkeleri uyarınca idarenin bütünlüğünü tesis etmektedir. Klasik bir örgütlenme biçimi olarak idare bu şekilde işleyişini sürdürsede teşkilat yapısında idarenin ve yürütmenin işlerliği açısından zaman zaman gereksinim duyulan değişikliklere gidildiği görülmektedir. Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, bakanlıklara yeni kademeler eklenmesi yahut işlerliğini yitirdiği düşünülen birimlerin kaldırılması da bu kapsamdadır. Reform niteliği taşıyan değişikliklerin bakanlık bünyesinde gözlemlenen son örneklerinden birisi bakan yardımcılığı mekanizmasıdır. Tarihsel süreçte devlet bakanlığı, siyasi müsteşar, idari müsteşar gibi yapılanmalar ile bakana yardımcı olmak, devlet teşkilat yapısında işleyişi kolaylaştırmak adına düzenlemeler görülmektedir. Farklı isimlendirmelerle sisteme dâhil edilen bu birimlerin görev yönünden benzerlikleri bulunmakta ve bu benzerlik aynı döneme denk gelen birimler söz konusu olduğunda görevde ikilik yaratıldığı iddiası ile tartışmalara neden olmaktadır (Coşkun ve Yorgancıoğlu, 2021: 77-78).

Bakan yardımcılığı makamının ve kadrosunun temelleri eski dönemlere dayandırılmakla birlikte günümüzde bahsi geçen ve tartışmalara yol açan bakan yardımcılığı uygulaması 2011 yılında düzenlenen 643 sayılı KHK’nin 21/A maddesi ile bakanlık teşkilatına eklenmiştir. Söz konusu düzenlemede: “*Bakana (Millî Savunma Bakanı dahil) bağlı olarak Bakana ve Bakanlığa verilen görevlerin yerine getirilmesinde Bakana yardımcı olmak üzere Bakan Yardımcısı atanabilir. Bakan Yardımcıları bu görevlerin yerine getirilmesinden Bakana karşı sorumludur*” hükmüne yer verilmiştir. 3046 sayılı Kanun’un adı “*Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkında 174 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 13/12/1983 Gün ve 174 Sayılı Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkında Kanun*

Hükümünde Kararnamenin Bazı Maddelerinin Kaldırılması ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında 202 Sayılı Kanun Hükümünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun” iken, 2/7/2018 tarihli ve 703 sayılı KHK’de “*Bakan Yardımcılarının Mali Hakları ve Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun*” şeklinde değiştirilmiştir. Yine aynı maddede bakan yardımcılarının görev süresinin atandıkları dönem hükümetinin görev süresi ile sınırlı olduğu, hükümetin görev süresi sona ererse aynı zamanda bakan yardımcılarının da görevlerinin sona ereceği hususu düzenlenmiştir. Yetkide ve usulde paralellik ilkesi gereği lüzum bulunan hallerde de söz konusu süreden bağımsız biçimde bakan yardımcılarının görevlerinin sona ereceği de ifade edilmiştir. Bakan yardımcılarının mali haklarını da düzenleyen ilgili mevzuat, bakan yardımcılara en yüksek devlet memuruna yapılan ödemelerin yüzde ellisi oranında aylık ödeneceğini de hüküm altına almıştır (643 Sayılı KHK, 02.04.2022).

Bu bilgiler ışığında bakan yardımcılığı statüsünde görev alacak kimselerin yetki ve sorumlulukları, atama biçimi, görev süresi, hukuki statüsü belirsizlikler içermektedir. Bakan yardımcılığının istisnai memur olduğu ifade edilmekle birlikte siyasi değil idari bir konunun olduğu belirtilmektedir. Eski dönemlerdeki müsteşarlık kurumunun devamı niteliğinde olduğu iddia edilse de bakan yardımcılığı ve müsteşarlık esasında farklılıklar içermektedir. Tarihsel süreçte siyasi müsteşar ve idari müsteşar adı ile düzenlenen kadrolar farklı nitelikte iki ayrı hiyerarşik örgütlenme iken bakan yardımcılığı statüsünün tek başına bu alt yapıya sahip olup olmadığı, iki makamın benzerlikleri ve farklılıkları incelenmiştir. Öte yandan dünyadaki bakan yardımcılığı müessesesi ile Türkiye’deki yapılanmanın da karşılaştırılması yolu ile bir değerlendirmeye gidilmesi de hedeflenmiştir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak tarihsel bir kronoloji ile Türkiye’deki bakan yardımcılığı uygulamasının gelişimine yer verilmesi amaçlanmıştır. Söz konusu müessesenin özellikle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi sonrasındaki halinin önceki dönem müsteşar yardımcılığı kadrosu ile benzerlik arz etmesi ve bu yönde mukayeseye gidilmesi çalışmanın özgünlüğünü arttıran bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

2. TÜRKİYE’DE BAKANLIKLARIN TEŞKİLAT YAPISI

2.1. Bakanlıkların Teşkilat Yapısı

Türkiye Cumhuriyeti anayasa tarihine bakıldığında bakanlık teşkilatı ile ilgili çeşitli gelişmeler yaşanmakla birlikte reform niteliğinde gelişmeler 1982 anayasasına ek. 1984 yılında hazırlanan çerçeve yasa ile birlikte yaşanmıştır. 1980’li yıllarda yeniden yapılanma adı altında başlayan süreç 2000’li yıllarda Türk Kamu Yönetimi ve teşkilat yapısındaki düzenlemeler neticesinde olumlu gelişmelere sahne olmuştur. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile devlet teşkilatlanmasında değişikliğe gidilmiş devamında çıkarılan Kamu Yönetimi Temel Kanun Tasarısı ile bakanlık teşkilatının yeni sürece entegre olması hedeflenmiştir (Coşkun ve Yorgancıoğlu, 2022: 318).

1982 Anayasası'na kadar çeşitli düzenlemeler yapılmış olmasına rağmen, ancak 1984 yılında bakanlıkların teşkilat yapısı ve bakanların görevlerine ilişkin çerçeve bir kanun hazırlanabilmiştir. Uzun yıllar boyunca yüzeysel çalışmalara konu olan bakanlık teşkilatı kapsamlı ve köklü değişiklikleri özellikle 1982 Anayasası döneminde 3046 sayılı Kanun ile yaşamıştır. 3046 sayılı Kanun bakanlıkların kuruluşu ve yetkilerine yönelik geliştirilmiştir. 2011 yılına gelindiğinde 643 sayılı KHK ile bakanlıkların örgütlenmesinde yeni bir döneme geçilmiş, bakanlık teşkilatında içsel bir dönüşüme gidilmiştir. Devlet bakanlığı kaldırılmış, bunun yerine güçlü başbakan yardımcıları tayin edilmiştir. Aynı zamanda bakan yardımcılığı mekanizması sisteme dahil edilerek idari ve mali konularda bakana yardımcı birimler olarak bakan ve müsteşar arasında bir konuma yerleştirilmiştir. 2017 yılında yapılan anayasa değişikliği ile parlamenter sistemden cumhurbaşkanlığı sistemine geçilmiştir (Güler, 2021: 222). Güçlü Cumhurbaşkanı öngören yeni sistemde başbakanlık ve bakanlar kurulu kaldırılmıştır. Yürütme erkinde köklü değişikliği zorunlu kılan yeni sistemde başbakan yardımcılığının yanı sıra müsteşarlık birimi de kaldırılmış, bakana yardımcı olmak üzere bakan yardımcılığı müessesesi yerini korumuştur (Coşkun ve Yorgancı, 2022: 321).

2.1.1. Bakanlıkların Kurulması, Bakan ve Müsteşar

Bakanlık teşkilat yapısında köklü değişiklikler yapılması 3046 sayılı Kanun ile olmuştur. Mevcut örgüt yapısının iyileştirilerek daha işlevsel hale getirilmesi sağlanmıştır. 3046 sayılı Kanun ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair KHK çıkarılması ile yine örgüt yapısının üst kademelerini düzenleyen, çalışma esas ve usullerine ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Örgütsel yapıda nicelik yönünden sadeleşmeye gidilmesi, kademe sayısının azaltılması, iç denetim mekanizmasının ön plana çıkarılarak teftiş kurullarının kaldırılması 2011'de çıkarılan KHK ile gerçekleşmiştir (Dik, 2013: 125). Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, ayrılması yahut birleştirilmesi bahsi geçen kanun ile düzenlenmektedir. Etkin, verimli bir iş bölümü esası ile çalışılması öngörülen bakanlıklarda personel açısından da sayıca sınırlamalara gidilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Bakanlıkların temel teşkilat yapısının merkez teşkilatı, taşra teşkilatı, yurt dışı teşkilatı, bağlı ve ilgili kuruluşlardan oluştuğu görülmektedir. 3046 sayılı Kanun'un 21. Maddesinde bakanın bakanlık örgüt yapısında hiyerarşik amir olduğu ve söz konusu görevlerini yerine getirirken başbakana karşı sorumlu olduğu ifade edilmekteydi. 2017 anayasa değişikliği ile bakanlıklara dair kurucu nitelik taşıyan bütün yetkiler Cumhurbaşkanına devredilmiştir. Bakanlıkların örgüt yapısı 3046 sayılı Kanun'a göre şekillenmiş iken 2018 yılında çıkarılan 703 sayılı KHK ile söz konusu kanunun 43 maddesi mülga edilmiş yürürlükte yalnızca 4 madde kalmıştır. Kalan maddelerden ikisi bakan yardımcılarının mali hakları ile ilgilidir. Bu nedenle Türk usulü başkanlık sisteminde diğer bir deyişle cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi bünyesinde bakanlıklara ve örgütlenme biçimlerine dair çerçeve bir yasadan söz

edilememektedir (Güler, 2021: 222-223-224).

Müsteşarlık müessesesinin görev ve sorumlulukları 3046 sayılı Kanun'un 21. Maddesine göre; bağlı bulunulan bakanlığın temel amaçlarına uygun biçimde politika üretip bu politikaları uygulama aşamasında bakana yardımcı olmak şeklinde tanımlanmıştır. Bu bağlamda müsteşar bakanlığın teftiş kurulu istisna olmak kaydı ile bakanlık bünyesindeki kurum ve kuruluşlara talimatlar vererek aksamalar ve gecikmelere mahal vermemek adına bakanlık hizmetlerine katkı sağlamıştır. Bu görevlerin yerine getirilmesinde müsteşar bakana karşı sorumlu kabul edilmiştir (3046 Sayılı Kanun, 23.04.2022). Bu bağlamda Teftiş Kurulu Başkanlığı dışında bakanlığa bağlı bütün birimler emir verebilme yetkisine sahipti. 3046 sayılı Kanun'da müsteşarlık bakanlık merkez teşkilatında en üst hiyerarşik birim olarak yer almaktaydı. Bakandan sonra en yetkili amir müsteşardı (Bölükbaşı, 2021: 290-291). Ancak 2018 yılında müsteşarlık kurumu kaldırılmıştır.

3. BAKAN YARDIMCILIĞI

Bakan yardımcılığı makamı, akademik araştırmaların odak noktası olmakla birlikte konu hakkında yapılan çalışmalar yalnızca bu mekanizmanın bakanlık teşkilat yapısındaki konumunu belirlemeye çalışmaktan ibaret olmuştur. Yüzeysel ve tek bir konu üzerinde yoğunlaşılması çalışmaların sığ kalmasına sebep olmuştur. Müessesenin anlamına dair tartışmaları fitilleyen ilk isim Metin Günday olmuş, fikirlerini söz konusu makamı bakanın danışmanlığını yapmakla görevli kimselerden oluşan birim olarak tanımlamıştır (Coşkun ve Yorgancıoğlu, 2021: 78). Bakan yardımcılığı müessesesinin bakanlık teşkilat yapısındaki hiyerarşik birimler arasında yer almadığı görüşü çeşitli araştırmacılar tarafından ileri sürülmekte iken bu görüşe zıt görüşler de ortaya atılmıştır. Gözler ve Kaplan'a göre bakan yardımcısı; *"bakanlık hiyerarşisine dâhil olan, bakanın altında, müsteşarın ise üstünde yer alan bir kamu görevlisidir"* (Kayar, 2012: 5). Gözler ve Kaplan, (2012:13) çalışmalarında Metin Günday'ın bakan yardımcılarını bakana danışmanlık yapan, görev ve yetkilerini yerine getirirken bakana yardımcı olan birimler olarak tanımladığını ancak bu birimlerinin yetki devrine konu olmadığını dolayısı ile bakanlık hiyerarşisinde bakan yardımcılara yer verilmediği argümanına karşıt bir görüş geliştirmişlerdir. Günday düşüncesini 3046 sayılı Kanun'a dayandırmakta ancak Gözler ve Kaplan bakan yardımcılığının hiyerarşideki konumunun 3046 sayılı Kanun ile değil bu kanuna ek 21/A Maddesi ile belirlendiğini ifade etmektedirler. Önemli bir diğer nokta ise bakan yardımcılarının bakan ile müsteşar arasında konumlandırılması ve bu durumun dönemin Cumhurbaşkanı tarafından sözlü biçimde ifade edilmesidir. Bu bilgiler ışığında; bakan yardımcılarını üstlük ilişkisine tabi kabul edilmekte ve bakana danışmanlık yapan yetkisiz bir mekanizma olmaktan çok bakana karşı sorumlu olan bir birim olarak kabul edilmektedir. Nitekim müsteşarlık politika üreten ve bu politikaların yürütülmesi noktasında astlarına emir ve talimat vererek bakana yardımcı olan bir mekanizma iken bakan ile müsteşar arasında konumlandırılan bakan yardımcılığının hiyerarşiye tabi olmadığı, sadece görüş bildirerek bakana

yardımcı olduğu düşüncesi makul kabul edilmemektedir (Gözler ve Kaplan, 2012: 16-17).

3.1.Bakan Yardımcılığının Tarihsel Gelişimi

1937 yılında dönemin başbakanı Hasan Saka devlet işlerinin arttığını ve bu işleri yürütmekte yetersiz kaldığını, özellikle mecliste alınan kararların siyasi bir değerlendirmeye tabi tutulduktan sonra sonuçlandırılmasının önem arz ettiğini ifade ederek devlet işlerinde kolaylık sağlayacağını düşündüğü iki müessese önermiştir. Bunlardan biri devlet bakanlığı iken diğeri siyasi müsteşarlık müessesesidir.

Devlet bakanlığı politik görevleri olan ancak mecliste sandalyesi olmayan bir kurum olarak ifade edilmektedir.Kendine ait örgüt, personel ya da bütçesi yoktur.Gerekli hizmet giderleri başbakanlık tarafından karşılanmaktadır. Siyasi müsteşarlar başbakanın önerisi cumhurbaşkanının onayı ile göreve başlamakta ve bakanlar kurulunda danışma mahiyetinde yer almaktadırlar (Güler, 2021: 226). Siyasi müsteşarların görevleri ile ilgili kişisel sorumluluklarının yanı sıra meclise karşı siyasi anlamda sorumlulukları da söz konusudur. Hiyerarşisi altında bulunduğu bakanın herhangi bir nedenle doğal süresini doldurmadan görevinden ayrılması halinde müsteşarın görevi devam etmekte ancak kabinenin görev süresi sona erer ya da süresi dolmadan kabine düşürülürse müsteşarın görevi de sona ermekte ve yeni dönemde hükümet hiyerarşisinde yer almamaktadır. Hükümete bağlı bir statü olması nedeni ile devlet memurluğu olarak değil siyasi bir makam olarak kabul edilmektedir (Bölükbaşı, 2021: 289). İnönü dönemine ait bu gelişme sekiz ay gibi kısa bir sürede geçerli olmuş, 21 Aralık 1937 tarihinde Atatürk başkanlığında toplanan kabinede kurumun lağvedilmesine karar verilmiştir. Bu kadar kısa süreli bir tecrübe oluşunun nedeni bireysel çıkarların ön plana çıkarılarak işin uzmanı olmayan kimselerin göreve getirilmesinin beklentileri karşılamaması olarak ifade edilmektedir (Yılmaz, 2013: 34).

1937 yılındakine benzer bir girişim 2011 yılında gerçekleştirilmiştir. Bakanlık bünyesine müsteşarlık ve yardımcı birimlerine ek olarak bakan yardımcılığı müessesesi getirilmiştir. Bakan yardımcıları, merkez teşkilatındaki bakanlıkların tüm ülkeyi ilgilendiren yoğun iş temposuna yetişemediği durumlarda, kuruma yardımcı olmak, iş yükünü hafifletmek ve söz konusu hizmetlerde herhangi bir aksaklığa mahal vermemek adına oluşturulan birimlerdir. Siyasi ve idari işlerde hiyerarşisi altında buldukları bakanlara yardımcı olmaları, bakanların emir vermesi ve hizmet talep etmesi ile gerçekleşmektedir. Aynı zamanda bu makamdaki kimselere bakan ve müsteşarın arasında bir kadro olması nedeniyle siyasi müsteşar adlandırılması yapılmaktadır (Tunç ve Ekinci, 2020: 83).

Bakan yardımcılarının görev süresi, hükümetin görev süresine bağlıdır, ancak gerekli hallerde bu süreye bakılmaksızın görevden alınabilmektedirler. Bakana karşı sorumlu olan bu statüye haiz kimseler geçmiş dönem yahut yeni dönem parlamento üyeleri arasından atama usulü ile göreve getirilmekteydi. Yeni düzenlemeye göre

milletvekili olan kimselerin bakana yardımcı olarak atanması yasaklanmıştır. Bakan yardımcılarını “..devlet içinden ya da dışından, 18 yaşını aşmış, en az ortaokul mezunu kişilerin olduğu çok geniş bir havuza açılmıştır. Buraya atanan kişiler memurluk dışından geliyorsa, görevleri bittiğinde sınav ya da adaylık süresine bağlı olmadan devlet memurluğuna girmiş sayılmaktadırlar.” (Güler, 2021: 228).

3046 sayılı Kanun’a ek 3046 Sayılı Kanun İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname bakanlık teşkilatında müsteşardan üstte, bir bakan yardımcılığı öngörülmüştür. 21/A maddesinde bakan yardımcılarının doğrudan bakana karşı sorumlu olduğu hükme bağlanmıştır. Yine aynı maddede bakan yardımcılarının görev süresinin hükümetin görev süresi ile sınırlı olduğu, görev sürelerinin sona ermesi beklenmeden de gerekli hallerde görevden alınabilecekleri düzenlenmiştir (3046 Madde 21/A- (Ek : 3/6/2011 – KHK-643/3 md.)

21/A maddesi ile her bakanlık için bakan yardımcısı sayısının bir tane olması karara bağlanmış, ek olarak bakan yardımcılığı makamına Milli Savunma Bakanlığı bünyesinde de yer verilmiştir. 2011’de bakan yardımcılığı ile ilgili düzenlemeler neticesinde 657 sayılı Devlet Memurluğu Kanunu’nda yer alan istisnai memurluk başlığı altındaki alana bakan yardımcılıkları da eklenmiştir. İstisnai memur sayılmaları ile atanmalarında DMK 48. Maddedeki genel şartları taşıyor olmaları yeterli sayılmıştır. Siyasi müsteşarlıklar politik işlevi olan atama yolu ile oluşturulan müesseselerken bakan yardımcılarını seçim yolu ile kadro verilen istisnai memurlar olarak tanımlanmıştır (Bölükbaşı, 2021: 291).

Cumhurbaşkanlığı sistemi ile başbakanlık kaldırılmış, en yüksek devlet memuru sayılan başbakanlık müsteşarının yerini “Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı” almıştır. 1982 Anayasa’sının 113. maddesinde bakanlıkların kuruluşu, yetki ve görevleri kanunla düzenlenmekteydi ve bu hüküm çerçevesinde bakanlıkların kuruluşuna yahut lağvedilmesine ilişkin yetki meclise aitti. 2017 yılında yapılan anayasa değişikliği ile bu madde mülga edilmiş, bakanlıklar ile ilgili söz konusu yetki Cumhurbaşkanına devredilmiştir (TC. Anayasası, 08.04.2022).

Eski sistemde bakan yardımcılarının ataması müşterek kararname ile yapılırken 2018 yılı itibari ile bu yetki doğrudan cumhurbaşkanınca kullanılmaktadır. Anayasanın 104. Maddesinde Cumhurbaşkanının yardımcılarının, üst kademe yöneticilerinin ataması ve görevden alınması ile ilgili usul ve esasların Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile düzenleneceği hükme bağlanmıştır (TC. Anayasası: 26.04.2022).

2018 tarihinde yayımlanan Üst Derece Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usullerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile anayasanın 104. Maddesinde yer alan husular desteklenmiştir. 3 sayılı bu kararnamenin amacı; üst düzey yöneticiler ile kamu kuruluşları ile ilgili atamaların yasal bir zeminde oturtularak gerçekleştirilmesi adına esas ve usulü belirlemektir. Sayılı cetvellere dahil olması nedeniyle söz konusu düzenlemeler bakan

yardımcılarını da kapsamaktadır. 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi Madde 504'te bakan yardımcılarının görev ve sorumlulukları "... *bakanın emrinde ve onun yardımcısı olup bakanlık hizmetlerini bakan adına ve bakanın direktif ve emirleri yönünde, bakanlığın amaç ve politikalarına, kalkınma planlarına ve yıllık programlara, stratejik plan ve performans hedefleri ile hizmet gereklerine, mevzuat hükümlerine uygun olarak düzenler ve yürütür. Bu amaçla bakanlık teftiş kurulu hariç bakanlık kuruluşlarına gereken emirleri verir ve bunların uygulanmasını gözetir ve sağlar. Bakan Yardımcıları yukarıda belirtilen hizmetlerin yürütülmesinden Bakana karşı sorumludur.*" şeklinde ifade edilmektedir.

Bakan yardımcıları I sayılı cetvelde yer almaktadır. 3 sayılı kararnamenin 2. maddesinde; 1 sayılı cetvelde söz konusu kadroların cumhurbaşkanı tarafından atanacağı hükme bağlanmıştır. Bu cetvelde yer alan kadrolara atama usul ve esaslarının neler olduğuna da yer verilmiştir. Buna göre "*657 sayılı Kanun'un 48 inci maddesinde sayılan genel şartları taşımak. En az dört yıllık yükseköğrenim mezunu olmak. Kamuda ve/veya sosyal güvenlik kurumlarına tabi olmak kaydıyla uluslararası kuruluşlar ile özel sektörde veya serbest olarak en az beş yıl çalışmış olmak*" bu kadrolara atanabilmek için gerekli şartlar olarak belirtilmiştir.

Bölükbaşına göre; (2021: 295-300) bakan yardımcılarının hem 657 sayılı Kanun'a tabi istisnai memur statüsünde olması hem de Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nde düzenlenmesi yasal bir karmaşaya neden olabilmektedir. Bu nedenle Bölükbaşı bakan yardımcılığı kurumunun tek bir düzenlemede yer alması gerektiğini ifade etmiştir.

Bakan yardımcıları eski sistemde her bakana bir bakan yardımcısı olacak şekilde öngörülmekteydi ancak yeni sistemde bu sayı arttırılmıştır. 2018 yılı itibari ile birden fazla bakan yardımcısı ataması yapılırken milletvekili olma koşulu da aranmamıştır. Milletvekili olan birinin bakan yardımcısı seçilmesi halinde milletvekilliği düşmektedir.

3.2.Bakan Yardımcılığı ve Eski Dönem Müsteşarlık Makamının Mukayesesi

2011-2017 yılları arasında birbiri ile benzer yetkilerle donatılmış bakan yardımcılığı ve müsteşarlık müesseselerinin varlığı bakanlık teşkilat yapısında ikililiğe neden olmuştur. Bakan yardımcılarının hiyerarşik konumu ile ilgili tartışmalar devam ederken 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçilmiş, müsteşarlık müessesesi kaldırılmıştır. 3046 sayılı yasa ile düzenlenen müsteşarın görevleri yeni sistemde düzenlenen Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nde bakan yardımcılığı için düzenlenen görevler ile benzetilmektedir. Bu bağlamda eski dönemdeki müsteşarlık ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ndeki bakan yardımcılığı benzetilmektedir. Eski sistemdeki müsteşar ile yeni sistemdeki bakan yardımcısı, hiyerarşik yapılanmada bakandan sonra yer almakta ve doğrudan bakanın sorumluluğunda yer almaktadır. Yetki ve görevleri nedeni ile bakana karşı sorumludurlar.Bakan yardımcılarını müsteşarlık makamından farklı olarak, meclise karşı sorumluluğu olmayan,

milletvekili olma şartı aranmayan kişiler arasından seçilebilmektedir. Ancak müsteşarlara tayin edilen siyasi görevlerin bakan yardımcılığı için de geçerli olması, aynı görevlere sahip iki kadronun hiyerarşik konumlarının ne olduğu sorusuna yanıt bulmayı zorunlu kılmıştır. Nitekim aynı göreve sahip iki kadronun varlığı teşkilat yapısında ikiliğe neden olacağı için sorun teşkil etmektedir (Tunç ve Ekinci, 2020: 89-90). Bakan yardımcılığı, bakan ve parlamento arasındaki ilişkileri düzenleyen bir kurum olması nedeniyle siyasi müsteşarlıkla bağdaştırılmaktadır. Görev süresi bakımından da iki kurum benzerdir, müsteşarın görevde kalma süresi de kabineye bağlıdır. Kabinenin olağan hali ile görev süresinin son bulması ya da düşürülmesi müsteşarın da görevini sona erdirmektedir. Sadece bakanın görevi son bulduğunda bu durum siyasi müsteşarı bağlamamakta, göreve devam etmektedir. Söz konusu durum bakan yardımcılığı için de geçerli olmaktadır. Görev süresi kabinenin görevi sona erinceye kadar devam etmektedir. Gerekli hallerde bu süreye bağlı olmaksızın görevden alınabilmektedirler (Dik, 2013: 132).

Müsteşar hizmet taleplerini yerine getirirken yalnızca ilgili bakan adına işlem yapmakta ve yine aynı bakana karşı sorumlu olmaktadır. Bu durumda bakan yardımcısıyla müsteşar arasında emir ve komuta ilişkisinden bahsetmek doğru olmayacaktır. Şu halde bakan yardımcısının, hiyerarşik mevkiide bir amir değil; sadece bakana karşı sorumluluk taşıyan ve bakanın üstlendiği görevlerde yardımcı olan siyasi müsteşarın evrilmiş biçimi olduğu söylemek yanlış olmayacaktır (Derdiman, 2015: 211). Söz konusu makamın müsteşarlık ile benzerlikleri olduğu kadar ayrıldığı noktalar da mevcuttur. 2017 anayasa değişikliği ile bakanın siyasi niteliği kaldırılarak idari kimliğe haiz kamu görevlisi olarak nitelendirilmiştir. Bakan yardımcılarının atama usulünün idari nitelik taşıması iki kurumun birbirinden ayrıldığı önemli noktalardandır (Dik, 2013: 133). İlgili bakana bağlı birden fazla bakan yardımcısı olabilmektedir ancak 3046 sayılı Kanun'a göre her bakanlıkta yalnızca bir tane müsteşar olmak durumundadır. Bu durum Bakan yardımcılığının söz konusu tartışmalarda iddia edildiği üzere müsteşarlık mekanizmasının aynısı yahut devamı olmadığını ortaya koymaktadır. Müsteşar ile bakan yardımcısının göreve getirilme süreçleri de farklılık arz etmektedir. Müsteşar eski sistemde müşterek kararname ile atanırken bakan yardımcılarının atanması Cumhurbaşkanının insiyafindedir. İlgili bakan atama ile ilgili görüş belirtmemektedir.

3046 sayılı Kanun'a göre müsteşar, bakan yardımcılığına göre daha geniş yetkilerle donatılmıştır ve meclise katılmaları halinde beyanları danışma mahiyetinde de olsa önem arz etmiştir. Görevden alınmaları noktasında yüce divanda yargılanmaları söz konusu iken günümüzdeki bakan yardımcılığında yüce divana sevk söz konusu değildir. Bakan yardımcılarının görev ve sorumlulukları yasalarla değil, KHK ile düzenlenmiştir ve özlük hakları bakımından Devlet Memurluğu Kanunu'na tabidirler. Bu durum bakan yardımcılığının hukuki durumu ile ilgili soru işaretlerini beraberinde getirmektedir (3046 Sayılı Kanun, 08.04.2022, Tataroğlu, 2016: 523).

4.TÜRKİYE'DE BAKAN YARDIMCILIĞI UYGULAMASININ İNGİLTERE VE FRANSA İLE MUKAYESESİ

Bakan yardımcılığı, bilhassa koalisyon ile kurulan hükümetlerde, kabine içinde sayıca denklik sağlamak, bakanlıkların görevlerinin bakan yardımcıları ile yetki paylaşımı yapılarak meclis ve bakanlıklar arasında iş bölümü yapılarak yürütülmesi gibi amaçlar doğrultusunda yürürlüğe konulmuştur. Bakan yardımcıları genel itibari ile meclise üye değildir. Meclis toplantılarında bulunabilmektedirler ancak oy kullanma yetkileri yoktur. Kendilerini ilgilendiren faaliyetlerle ilgili görüşmelere katılabilmekte ve danışma niteliğinde fikir beyan edebilmektedirler. Demokrasi ile yönetilen pek çok ülkede bakan yardımcılığı müessesine rastlanmaktadır (Tataroğlu, 2016: 526).

İki önemli ülke üzerinden bakan yardımcılığına ilişkin bilgiler aktararak Türkiye’de mevcut sisteme dair bir kıyaslamaya gidilecektir. Demokratikleşme hareketlerinin ortaya çıktığı ve kurumsallaştığı en önemli ülkelerden biri olarak ifade edilen İngiltere ve yine Türkiye’nin kamu yönetimi tarihi üzerinde önemli bir etki yaratan Fransa örneği incelenecektir.

4.1.İngiltere Örneği

İngiltere tarihsel süreçte hem siyasi anlamda hem de yönetim açısından kurumsal nitelikleri en fazla örnek alınan ülke olarak ifade edilmektedir. İngiltere’de hükümet sistemi çoğunluğa dayalı kurumsal yapıya sahip parlamenter sistemdir. Yazılı bir anayasası olmayan İngiliz sisteminde erklerin görevleri anayasal bir zeminde tanımlanmamakta, yasama ve yürütme organları arasındaki ilişki sürekli tekrar eden ve gelenekselleşen kurallara göre şekillenmektedir. Yazılı bir anayasaya sahip olmayan devlet sistemi parlamenter monarşi olarak kabul edilmektedir. Parlamento halkın serbest seçimler ile seçtiği temsilcilerinden oluşur ve parlamento üyeleri hemen her konu ile ilgili karar alma yetkisine sahiptir. Meclis egemenliğine dayanan Westminster modelinin uygulandığı İngiltere’de parlamento oldukça güçlüdür ve denetleyici bir mekanizma yoktur. Bu sebeple parlamentonun dikkate aldığı tek mekanizma kamuoyudur (Yamaç, 2014: 4).

Devletin başı kral ve kraliçe olarak kabul edilse de yetkileri semboliktir. Belirli konularda görüş ve onaylarının aranması haricinde asıl olan bir geleneği yaşatmaktır. Asıl yetki ise parlamentoya aittir. Kraliyet Tahtı, Lordlar Kamarası ve Avam Kamarasından oluşan parlamentoda en çok yetki Avam Kamarası’na atfedilmiştir (Aydın, 2018: 273-274). Politik nedenler dolayısıyla orta sınıfa yönelik koruyucu gerekçelerle aristokrat ve monarkların güçlerini sınırlandırmak adına avam kamarası oluşturulmuş bu anlamda demokratik adımlar atılmıştır (Dommet, Maccarthaigh ve Hardiman: 2016).

İngiltere’de yürütme erki Kraliyet (Taç), Özel Konsey, Bakanlar Kurulu ve Başbakan’dan oluşmaktadır. Kraliçe sembolik olarak devletin başı iken hükümetin

yürütmedeki konumu çok daha güçlüdür. Özel Konsey İngiltere devlet yapısında tarihi en eskilere dayanan kurumlardan bir tanesidir. 17. yüzyılda krala danışmanlık eden birkaç danışmandan oluşan konsey, bakanlar kurulunun en eski hali ve kaynağı olarak ifade edilmekte ve 530 üyeden oluşmaktadır. Konsey çalışmaları bakanlıkların görev alanlarına göre oluşturulan komisyonlar eli ile yürütmektedir (Aydın, 2018:280). İngiltere’de yürütme içindeki en etkin erk başbakan ile bakanlar kuruludur. Başbakanlık makamı hükümetin en etkili iş yapan makamı olarak kabul edilmektedir. Kabineyi başbakan oluşturmakta seçtiği bakanları hükümdara önermekte ve nihai kararı hükümdar vererek bakanları atamaktadır. Ancak son söz hükümdarda olmasına karşın başbakanın önerisi mutlak kabul edilmekte hükümdar sembolik bir onay mekanizması olarak çalışmaktadır. Aydın’a göre (2018: 280-281) İngiltere’de her bakanlıkta tek bakan bulunması şart değildir. “ *Bakanlar arasında kabine üyesi bakanlar (Secretary of State), Kabine üyesi olmayan fakat Kabine toplantılarına katılan bakanlar ve kabine dışı bakanlar biçiminde bir ayrım bulunmaktadır. Devlet Bakanı (Minister of State) ve Parlamento Bakanı (Parliamentary Undersecretary of State) kabine dışı bakanlara verilen unvanlardır.*” Westminster modelinin en önemli unsurlardan biri; yürütme erkinin parlamentonun güvenoyu ile göreve gelmesi ve görevli oldukları bakanlığın faaliyetleri ile ilgili yasama erkine karşı sorumlu olmalarıdır (Dommet, Maccarthaigh ve Hardiman: 2016).

İngiltere’de bakan yardımcılarını genellikle devlet sekreteri olarak görev alırlar. Ancak bazıları devlet bakanı olarak devlet teşkilatında yer almaktadırlar. Bakanlık bünyesinde bir yahut daha fazla sayıda bakan yardımcısı olabilmektedir. Junior minister Beyaz Sarayda kıdemsiz bakanlar için kullanılan bir ifadedir fakat kıdemsiz olmaları temsil ettikleri ve yürüttükleri işlerin önemsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Günlerinin önemli kısmını parlamentoda geçirirler. Kanun tasarılarının parlamentodan geçmesi gibi önemli konularda yer alırlar. Fakat önemli siyasi kararlara katılımları sınırlıdır. Kıdemli-kıdemsiz bakan yardımcısı ayrımı bu aşamalarda ön plana çıkmaktadır. Junior minister olarak adlandırılan kıdemli olmayanlardan çok daha tecrübeli oldukları belirtilen bakan yardımcılarının birden fazla birimde görev aldıkları, kaotik durumlarda kabineye destek sağladıkları ifade edilmektedir (Tataroğlu, 2016: 526).

Bakan yardımcılarını hiyerarşisi altında buldukları bakana yardımcı olmak ve iş yükünü hafifletmek için söz konusu bakanın yasal görevlerini yerine getirebilmektedirler. Belirli bakanlıklarda birden fazla bakan yardımcısı görevlendirilmektedir. Ancak bakan yardımcılarını bakan adına kabine toplantılarına katılamaz çünkü kabine toplantılarına katılım şahsidir. Westminster modelinde parlamento üyelerinin kolektif sorumluluğu söz konusudur. Bakan yardımcılarının görevleri hiyerarşisi altındaki oldukları bakana yardımcı olmak, parlamentodaki işlerini yürütmek ve gerekli hallerde temsil yetkisini kullanmaktır (Coşkun ve Yorgancıoğlu, 2021: 94-95-96).

İngiltere’de yürütme erki Kraliyet (Taç), Özel Konsey, bakanlar kurulu ve

başbakandan oluşmakta ancak etkin roller başbakan ve bakanlar kuruluna atfedilmektedir. Bakanlar başbakan tarafından atanmakta ve yürütmede en etkili konumda bakanlar yer almaktadır. Türkiye’de ise hükümet sistemi, başkanlık sisteminin Türk sistemine uyarlanmış biçimi olarak kabul edilen Türk Tipi Başkanlık Sistemi diğer adıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemidir (Güler, 2018: 302). Yasama-yürütme-yargı erklerinin katı ayrılığına dayanan söz konusu sistemde Cumhurbaşkanı üstün yetkilerle donatılmıştır. Üst düzey kamu kurum ve kuruluşlarına personel ile bakanları atamaya kadar pek çok yetki Cumhurbaşkanından toplanmıştır (Öztürk, 2019: 83). İngiltere’de yürütmede başbakan ve bakanlar kurulu etkinken Türkiye’de cumhurbaşkanı etkilidir ve bakanlar kurulu bu sistemde yer almamaktadır. Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen bakanlardan oluşan Cumhurbaşkanlığı kabinesi yasal bir zeminde tanımlanmasa da mevcuttur. Cumhurbaşkanının atadığı bakanlar parlamento dışından olmakta yahut milletvekili olanların milletvekilliği sona ermektedir (Turan, 2018: 48). Buradan hareketle, İngiltere örneğinde politika üreten, parlamentoda etkili roller üstlenen hatta kanunların parlamentodan geçmesine etki eden bakanlar yerine Türkiye’de idari yetkilerle donatılmış siyasi anlamda etkinliği olmayan bakanlar söz konusudur. Nitekim bakan yardımcısı İngiltere örneğindeki gibi bakana yardımcı olmak için göreve getirilen birimlerdir ancak farklı bir pozisyonadırlar. Bakanlar idari memur niteliğindedir ve bakan yardımcılarının da görevi idari yetkilerle donatılmış bakana yardımcı olmaktır. Özetle İngiltere’de politika üreticisi olan ve güçlü konumda yer alan bakanlar ve bu bakanların yardımcısı varken Türkiye’de idari bakan yardımcısı vardır. İngiltere’de bakanlar Başbakana karşı sorumludur. Bakan yardımcısı ise hiyerarşik olarak bakana ve beraberinde başbakana karşı sorumludur. Türkiye’de bakanlar Cumhurbaşkanına karşı sorumlu iken bakan yardımcısı hiyerarşik amirleri olan bakana karşı sorumludur.

Bakan yardımcılığı kurumunun İngiltere ve Türkiye modelindeki farkları ele alındığında, İngiltere’de makam tarihsel süreçte varlığını sürdürmüş ve istikrarlı biçimde günümüze değin gelmiştir. Ancak Türkiye’de durum daha farklı seyretmiştir. Dönem dönem farklı isimlendirmelerle benzer görevler yüklenen makam, bakan yardımcılığı olarak 2011 yılında Türk teşkilat yapısına dahil olmuştur. İngiltere’de bakan yardımcılarının görevleri başbakan yahut ilgili bakanca belirlenebilmektedir. Ayrıca İngiliz sisteminde bakan yardımcılığı bakanlığa giden yol olarak görülmekte bakan yardımcılığına atanan kişiye sonraki dönemlerde uzmanlaşarak bakanlığa geçmenin önü açılmaktadır. Diğer önemli husus ise partide muhalif gruplarının oluşma ihtimalini en düşük seviyelerde tutmak adına bakan yardımcılığına önem verildiğidir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde ise durum farklıdır. Farklı mesleklerden uzmanlığını kanıtlamış kimseler göreve getirilmekte ve görevleri başkan tarafından değil kanunlar ile belirlenmektedir. Daha kurumsal ve yasal olan sistem kişiye özel görev belirlemek yerine belirlenen göreve bireylerin getirilmesi noktasında İngiliz modelinden ayrılmaktadır (Coşkun ve Yorgancıoğlu, 2021:114)

4.2.Fransa Örneği

Fransa'da 1789 İhtilali öncesinde yazılı bir anayasa yoktur , ülke monarklar tarafından yönetilmektedir. Cumhuriyet ilk kez 1972 yılında ilan edilmiştir. Ancak ülkede sıkça yaşanan hükümet ve rejim değişiklikleri, istikrarlı bir devlet düzenini mümkün kılmamıştır. Söz konusu siyasi istikrarsızlık beraberinde yönetsel dalgalanmaları getirmiştir. Vatandaşların güvenini kazanmak adına bakanlık kabinesinin kurulması önemli bir adım olarak kabul edilmiştir. Kabinenin bugün ki halini alması 3. kez cumhuriyetin ilan edilmesi ile başlamış, 4. Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Kabinede istihdam edilen kişilerin memur vasfına sahip olması, kabinedeki siyasileşmeyi önleyen bir durum olarak kabul edilmiştir (Şengül, 2009: 195-196).

Erklerin birbirleri ile ilişkileri temel alınarak yapılan hükümet sistemi sınıflandırmalarına bakıldığında kuvvetlerin sert biçimde kesin olarak birbirinden ayrıldığı hükümet sistemi başkanlık sistemi, kuvvetlerin yumuşak biçimde ayrıldığı parlamenter sistem ve bu iki sistemin arasında yer alan yarı başkanlık sisteminden bahsetmek mümkündür. Fransa'nın hükümet sistemi yarı-başkanlık sistemidir. Fransa ile özdeşleşen kavramı akademik literatüre kazandıran isim Maurice Duverger'dir.

Fransa'da yürütme iki başlıdır. Cumhurbaşkanı ve başbakanın oluşmaktadır. Yarı başkanlık ile yönetilen ülkede Cumhurbaşkanı sembolik değildir ve bu yönüyle parlamenter demokrasi ile yönetilen başka ülkelerden ayrılmaktadır. Başbakan ise cumhurbaşkanına göre daha az yetkilerle donatılmıştır. Hükümetin başıdır ve Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Cumhurbaşkanı, kabineyi, yüksek kamu görevlileri ile hakimleri atar, meclisi feshetme yetkisi vardır. Belirli konularda referanduma gitme yetkisi vardır. Aynı zamanda silahlı kuvvetlerin başkomutanıdır. Hükümetin Cumhurbaşkanı ve meclise karşı sorumluluğu söz konusudur (Aydın, 2018: 305-306). Başbakan tarafından seçilen bakanlar cumhurbaşkanının onayı ile bakanlar kurulunu oluşturmaktadır. Dördüncü Cumhuriyet döneminde neredeyse tüm bakanlar milletvekiliydi (%97), ancak bu sayı Beşinci Cumhuriyetin yürütme ve yasama organını ayırmasıyla azaldı. Bakanlar parlamento içinden veya dışından seçilebilmektedir. Bilhassa kriz anlarında siyasetten bağımsız hareket edilmesi amacıyla parlamento dışından bakanların seçilmesi söz konusudur. Ancak Fransa'da parti siyaseti yoğun biçimde varlığını sürdürürken parlamento dışı bakan atamak siyaseten bağımsız güçlü bir parlamentoya dönüşümü gerçekleştirilmemiştir.

Bakanlar hem Ulusal Meclis hem de Senato toplantılarına katılabilir, fikirlerini beyan edebilirler ancak her iki mecliste de oy kullanma hakları yoktur. Bakanlar kendi bakanlık teşkilatında hiyerarşik üsttür ve o bakanlığa tayin edilen işleri yürütmekle görevlidir.

Bakanlık hiyerarşisi aşağıdaki gibidir:

-Bakanlar

-Bakan Yardımcıları (Ministres délégués)

-Devlet Bakanları (Ministres d'Etat)

-Devlet Sekreterleri (Secrétaires d'Etat) (Yong ve Hazell, 2011:59-60-63).

Fransa'da geçerli olan başkanlık sisteminde yürütme gücünü elinde tutan başkan halk oyuyla seçilmektedir. Bu sistemde Türkiye örneğinde olduğu gibi parlamento ve başkan seçimleri ayrı ayrı yapılır. Yasama organının hükümeti belirleme imkânı yoktur. Seçilen başkan, kendi kabinesini kurar (Özkara, 2008, 97). Hükümet, bir diğer yürütme organı olup cumhurbaşkanının atadığı bir başbakan ve başbakanın seçip cumhurbaşkanının onayladığı bakanlar kurulu ve müsteşarlardan oluşmaktadır (Demirkaya, 2017, 49). Başkan ve bakanlar yasama organından emir ve talimat almazlar. Başkanın görev ve sorumluluklarını yerine getirebilmesi için güçlü bir birime sahiptir. Başkan tarafından belirlenen bakanlar başkanın emirleri doğrultusunda hareket etmektedir. Başkan, bakanların görevlendirilmelerinde ve görevden alınmalarında yetkilidir. Kabine ve bakanlık ilişkileri arasındaki düzeni sağlamak için birim arasında köprü görevi görmesi bakımından bakan yardımcılarını önemli bir görevi icra etmektedir. Fransız modelinde devlet başkanı tıpkı Türk sistemindeki gibi halk tarafından seçilir ve parlamenter sistemdekine nazaran önemli yetkilerle donatılmıştır. Türkiye'dekine benzer biçimde başkan ve parlamento üyelerine ilişkin seçim farklı tarihlerde yapılmaktadır. Yasamanın hükümet ile ilgili kurucu yetkisi yoktur. Başkan seçildikten sonra seçtiği kişilerle kabinesini oluşturmaktadır. Ancak iki başlı bir yapılanmanın söz konusu olduğu yürütme erkinde başbakan ve kabine üyeleri parlamentoya karşı sorumludur. Söz konusu yapılanma Türk modelinde söz konusu değildir zira başbakan ve kabine kurumları 2018'de başkanlık sistemine geçişle birlikte kaldırılmıştır (Acar, 2016: 62).

1980'li yıllardan itibaren yeni kamu işletmeciliği anlayışının kamu yönetimine dahil olması ile birlikte çok sayıda ülke bürokratik işleyişin dışına çıkmaya başlamıştır. Fransa ve Türkiye bu ülkeler arasındadır. Hiyerarşik kademelerin çokluğu, bir hizmetin hızlıca sonuçlandırılmasının önündeki engel olarak görülmekte, hantallaşan örgüt yapısının işlerliğe kavuşturulması için reformist yeniliklere ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu bağlamda her iki ülkede de birbirine yakın iş yapan birimlerin kaldırılması, üst ve ast arasında basamak sayısının azaltılması önemli bir gelişme olarak görülmekteydi. Fransa'da modernist yaklaşımlar bağlamında yapılan bir diğer hamle, her bir bakanın aynı zamanda söz konusu bakana bağlı ekibin çalışmalarını incelemek ve performanslarını ölçmek amacıyla yeni bir oluşuma gidilmesiydi. Türkiye'de ise bu tarz bir uygulama söz konusu olmamıştır. Personel ve kademe sayısının azaltılması hedeflenirken performans ölçen birimlerin oluşumu, personel sayısını arttıracığı için tezat bir yaklaşım olarak görülmüştür (Sarı, 2019: 343-344).

Bakan yardımcılığı kurumunun işlevi ülkeden ülkeye değiştiği gibi ülkelerin siyasi yapılanmalarına ve hükümet sistemlerine göre de değişiklik göstermektedir. Fransa'da başbakan tarafından seçilen, cumhurbaşkanınca onaylanan bireyler

bakanlar kurulunu oluşturmaktadır. Bakan yardımcılığı müessesesi kıdemli bakan olarak nitelendirilmekte ve parlamentoya üyeliği ile ilişkilendirilen bir kurum olarak karşımıza çıkmamaktadır. Bakanlık örgütlenmesinde sorumlu olduğu mevzular belirlidir.

Türkiye’de de durum benzer şekilde gerçekleşmektedir. Her bir bakanlık belirli bir konu üzerinde söz hakkına sahiptir ve o konu ile ilgili politika üretmek için çalışmalar yapmaktadır. Her iki sistemde de bakanlar başkanının emir ve talimatlarına göre hareket etmektedirler ve eylemlerinden dolayı başkana karşı sorumludurlar. Bakan yardımcıları ise bakanın talimatlarına göre sistemin işleyişine katkıda bulunmaktadırlar.

SONUÇ

Bakan yardımcılığı Türk teşkilat yapısına 2011 yılında dahil edilen genç bir oluşumdur. Bu bağlamda hukuki statüsü, hiyerarşik konumu ile ilgili tartışmalara yol açması olası kabul edilmektedir. Bakanlık örgütünde bakanın altında müsteşar yer almıştır. Bakan yardımcısı olmak, parlamento ile ilişkilerini düzenlemek ve gerektiğinde yetki devrine konu olmak sureti ile görevini yerine getiren bir müessese olarak ifade edilmiştir. Bakanın hiyerarşisi altında olması, görev ve sorumluluklarını yerine getirirken bakana karşı sorumlu olması bakanlık hiyerarşisindeki konumunu ortaya koymaktadır.

2011 ile 2017 yılları arasında bakanlık bünyesinde bakan yardımcısı-müsteşar ikiliği söz konusu olmuştur. Birbiri ile benzer yetkilere haiz bu iki kurumun aynı birime bağlı olarak görev alması eleştirilere neden olmuştur. Üstlük-astlık ilişkisi bulunan bakan ve müsteşar arasında konumlandırılan bakan yardımcısının müsteşarın üstü olup olmadığı, bakana yardımcı olurken “yetki devri” kavramının mevcudiyeti tartışmalara sebep olmuştur. Ancak müsteşarın bakana karşı sorumlu olması, bakan yardımcısının emir ve talimatlarına göre hareket etmemesi, bakanın yetki devrettiği bir kurumdan çok danışma mahiyetinde işlerliği olan bir kurum olması bakan yardımcılarının hiyerarşide yer almadığı görüşünü destekler nitelikte olmuştur.

2017 anayasa değişikliği ile müsteşarlık kaldırılmış, bakan yardımcılığı söz konusu görevde tek yetkili birim olarak devam etmiştir. İdari teşkilat yapısı ile ilgili önemli bir diğer değişiklik ise başbakanlık makamının lağvedilmesi ile yürütmenin Cumhurbaşkanına sorumlu hale getirilmesi olmuştur. Bakan eski sistemde siyasi kimliğe sahip en üst hiyerarşik amir iken yeni sistemde bakanın siyasi kimliği pasifize edilmiş ve idari memur olarak teşkilat yapısında yerini almıştır. Bu bağlamda yeni hükümet sistemindeki bakan yardımcılığı eski sistemdeki müsteşar ile benzerdir.

Yasal düzenlemeler bakan yardımcılığının idari görevlerle donatıldığını ortaya koymaktadır. 657 sayılı DMK’u 2 sayılı cetvelde müsteşardan önce bakandan sonra olmak kaydı ile eklenen bakan yardımcılığı birimi esasında bakan yardımcılarının hiyerarşik konumu ile ilgili tartışmaların sonlanmasına neden olmaktadır. 2018 yılı itibari ile müsteşarlık makamının kaldırılması da mevcut tartışmaların

noktalanmasına neden olmuştur. Aynı cetvelde “*Bakan Yardımcılarının müşterek kararlarla atanmasının öngörüldüğü hükme bağlanmıştır* ” (2013/29 Sayılı Kararı - Resmi Gazete, 03.04.2022). Bu bağlamda bakan yardımcılarını idari niteliği olan, dışarıdan atamalar ile bürokrasinin kemikleşmesini bir ölçüde engelleyen bir yapıdır.Eski dönem müsteşar bakanın hiyerarşisi altında, doğrudan bakana sorumlu olan bir müessese iken Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş ile birlikte kaldırılmıştır. Bu bağlamda yeni hükümet sisteminde bakan yardımcılarını müsteşara benzer görevlere sahiptir.Bakandan sonraki en yetkili birimdir ve görevlerini yerine getirirken doğrudan bakana karşı sorumludur. Müsteşarın meclis toplantılarına katılımı ve konu ile ilgili bir yaptırımı yoktur. Yeni sistemde bakan yardımcısı için de durum benzerdir.Her ikisi de bakanın hiyerarşisi altında kamu hizmetlerinin ivedi biçimde yerine getirilmesinde ilgili bakana yardımcı olmak üzere sisteme dahil edilmiştir.

Türkiye örneğinde bakan yardımcılarının görev sürelerinin mevcut hükümetin görev süresine bağlı olması bakan yardımcılarının siyasi yapılanmalara karşı tarafsız olmasını mümkün kılmamaktadır. Nitekim parlamento dışından adayların DMK’ya tabi idari memurlar olarak atanması tarafsızlığı mümkün kılıyor gibi görünse de en nihayetinde bakan yardımcılarını bakanlar ile parlamento arasında köprü görevi gören birimlerdir. İngiltere ve Fransa örneklerinde bakan yardımcılığı tarihi eski dönemlere dayanmakla birlikte Türkiye’deki bakan yardımcılığı 2011 yılında bakanlık örgüt yapısında yer almaya başlayan genç bir oluşumdur. Farklı ülkelerde uygulama alanı bulan bakan yardımcılığının ortaya çıkış nedeni ve yardımcılarının yetkileri her ne kadar benzerlik göstermekte ise de ülkelerin hükümet sistemi, siyasi geçmişi gibi etkenlere bağlı olarak uygulamada farklılıklar söz konusudur. Bahsi geçen üç ülkede de bakan yardımcısı bakana yardımcı olmak, bakanın iş yükünü hafifletmek, bakan ve parlamento arasındaki ilişkileri düzenlemek gibi görevlere haizdir. Ancak İngiltere’de kıdemli-kıdemsiz bakan yardımcılığı söz konusu iken Türkiye’de bu ayrım yoktur. İngiltere’de bakan yardımcılığı bakanlığa giden yol olarak görülmektedir. Hükümet sistemi parlamentaryer sistemdir ve bakan parlamentoya karşı sorumludur. Yazılı bir anayasaya sahip olmayan ülkede gelenekselleşen kurallara göre inşa edilen teşkilat yapısı söz konusu olmakla birlikte Türkiye’de bakan yardımcılığı yasal bir statü olarak vücut bulmuştur. 6223 sayılı Yetki Kanunu ile çıkarılan 643 sayılı KHK ile Türk teşkilat yapısına dahil edilmiştir.

Fransa’da devlet sistemi yarı başkanlık sistemidir. Türk tipi başkanlık sistemi ile benzer özelliklere sahip hükümet sisteminde bakanlar başkana karşı sorumludur. Bakan yardımcılığı mekanizması Türkiye’dekine benzer yetki ve görevlerle donatılmıştır.

KAYNAKÇA

Acar, U. (2016). İstikrar Sağlama Aracı Olarak Yarı-Başkanlık Sistemi: Fransa ve Rusya Örnekleri, Akademik Hassasiyetler Dergisi, 3(6), 0-0.

Aydın, A. H.(2018) *Kamu Yönetimine Giriş*, Ankara: Seçkin Yayınevi.

- Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkında 174 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname İle 13/12/1983 Gün ve 174 Sayılı Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Bazı Maddelerinin Kaldırılması ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında 202 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun. <https://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/mevzuat/iligilikanunlar/3046kanun.pdf>, (08.04.2022). Bölükbaşı, M. O. (2021). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemindeki Bakan Yardımcısı İle Önceki Sistemdeki Bakan Yardımcısı ve Müsteşarın Kıyaslanması, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12(1), 287-303.
- Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, (2018). (26.04.2022).
- 3046 Sayılı Kanun ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname, (2011), <https://www.lexpera.com.tr/resmi-gazete/metin/3046-sayili-kanun-ile-bazi-kanun-ve-kanun-hukmunde-kararnamelerde-degisiklik-yapilmasina-dair-kanun-1>, (02.04.2022).
- 2013/29 Sayılı Kararı - Resmi Gazete, (2013). (03.04.2022).
- Coşkun, Y. & Yorgancıoğlu, T. (2021). Westminster Modeline ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Dayalı Bakan Yardımcılığı İçin Karşılaştırmalı Analizi. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, (46), 75-122.
- Coşkun, Y. & Yorgancıoğlu, C. (2022). Spontane İzomorfizm Perspektifinden Bakan Yardımcılığı ve Müsteşarlık Pozisyonlarının Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi , 0 (50) , 305-332 .
- Derdiman, R. C. (2015). Başbakanlık ve Bakanlık Teşkilatlarında Kanun Hükmünde Kararnamelerle Yapılan Değişiklikler ve Hukukî Sonuçları. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 19(4), 189-226.
- Dik, E. (2013). 643 Sayılı KHK ile Düzenlenen Bakan Yardımcılığı ve Hiyerarşik Örgütlenme İçerisindeki Konumu, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 68(4), 121-145.
- Demirkaya, C. (2017). Başkanlık Sistemi ve Yarıbaşkanlık Sistemi Analizi: ABD ve Fransa Örneği, Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Dommett, K., MacCarthaigh, M., & Hardiman, N. (2016). Reforming the Westminster model of agency governance: Britain and Ireland after the crisis. Governance, 29(4), 535-552.
- Gözler ,K., Kaplan, G .(2012). Bakan yardımcılarını bakanlık hiyerarşisine dâhil midir?. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 0(98), 11 - 24.

- Güler, B. A. (2021). Türkiye'nin Yönetimi-Yapı, Ankara: İmge Kitapevi.
- Güler, T. (2018). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Kamu Yönetimine Etkileri, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21(39), 299-322.
- Kayar, N. (2012). Kamu Yönetiminde Yönetim Karmaşası ve Siyasallaşma: Bakan Yardımcıları [Çevrimiçi]. <http://www.yayed.org/uploads/yuklemeler/inceleme-bakanyardimcisi.pdf>, (02.06.2019).
- Özkaral, M. (2008). Bürokrasi Siyaset İlişkisi Açısından Türkiye ve Fransa'nın Karşılaştırılması, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Öztürk, N. K. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Temel Dinamikleri, ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi, 6(15), 69-87.
- Sarı, C. (2019). Kamu Kurumlarında Küçülme Yaklaşımı:Türkiye ve Fransa Adalet Bakanlıkları Örneği, Akademi Sosyal Bilimler Dergisi 6(17), 340-351.
- Şengül, R. (2009). Fransa da Siyaset İle Yönetim Arasındaki Kavşakta Bir Kurum: Bakanlık Kabinesi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (23), 195-200.
- Üst Derece Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usullerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, (2018). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.3.pdf>, (26.04.2022).
- Yamaç, M. (2014). Tarihsel Gelişim İçinde Üniter Bir Yapıda Yerel Yönetim: İngiltere Örneği, Sosyal Bilimler Metinleri, (2), 1-21.
- Yılmaz, B. (2013). Türkiye'de Bakan Yardımcılığı Uygulamasına İlişkin Genel Bir Değerlendirme", Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(1), 33-41.
- Yong, B., Hazell, R. (2011). Putting Goats Amongst the Wolves: Apointing Ministers from outside Parliament, University Vollage London, London.
- Tataroğlu, M. (2016). Hükümet Yapısında Genişleme: Bakan Yardımcılığı, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 23(2), 519-544.
- TC. Anayasası, <https://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm>, (08.04.2022).Turan, M. (2018). Türkiye'nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 7(3), 42-91.
- Tunç, H., Ekinci, A., (2020). Farklı Hükümet Sistemlerimde Koalisyon İstikrarını Sağlamak İçin Kullanılan Bir Araç Olarak Bakan Yardımcılığı Kurumu, Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 15(1), ss.80-108.

ENDERUN DERGİSİ
JOURNAL OF ENDERUN

e-ISSN: 2618-592X

YIL/YEAR: 2024 CİLT/VOL: 8 SAYI/ISSUE: 1

Çevrimiçi olarak / Available online at www.dergipark.org.tr/tr/pub/enderun

**REÇETELİ İLAÇ KULLANIMININ
RASYONELLİĞE ETKİSİ KAPSAMINDA
AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE'NİN
KARŞILAŞTIRILMASI**

**A COMPARISON OF THE EUROPEAN UNION AND TURKEY
ON THE IMPACT OF PRESCRIPTION DRUG USE ON
RATIONALITY**

Makalenin
Gönderim Tarihi:
28/01/2024

Makalenin
Kabul Tarihi:
12/02/2024

Ahmet YALÇIN

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisat Bölümü,
flood_steep@msn.com

ORCID Numarası: 0009-0002-4936-4078

Doi: 10.59274/enderun.1427113

ÖZET

Günümüzde ilaç kullanımı, sağlık hizmetlerinin sağlanmasının en önemli parçalarından birisidir. Tıbbi tedavi teknolojilerinin artması ve önceden tedavisi olmayan hastalıkların tedavisinin bulunması ilaç kullanımını arttırmıştır. Yanlış ve gereksiz ilaç kullanımı hastalıkların tedavisini zorlaştırmakta hatta hastaların ölümüne neden olmaktadır. Ayrıca gereksiz ilaç kullanımı ülke ekonomilerine büyük zararlar vermektedir. Bu nedenlerle kullanılan ilaçların bir hekim muayenesi sonrası reçete ile kullanılması oldukça önemlidir.

İlaç için ülkelerin ödemek zorunda kaldıkları miktar değişiklik gösterse de Sağlık harcamaları paylarında önemli bir yer almaktadır. Bu nedenler bağlamında ülkeler son yıllarda yaptıkları kamu spotları ve broşürlerle gereksiz ilaç kullanımını önleme yoluna gitmişlerdir. Ayrıca hekim tarafından yazılan ilaçların sağlık bakanlığının internet sistemi üzerinden takibi (e-nabız) gereksiz ilaç kullanımının tespit edilmesi ve engellenmesi konusunda etkin bir yöntem olmaktadır.

Türkiye son yıllarda ilaç üretiminde dışa bağımlılığını azaltmaktadır. İlaç sektöründe yapılan atılımlar ve geliştirilen AR-GE çalışmaları sayesinde ilaç ithalatı düşmekte, dışa bağımlılık

azalmaktadır. Her ne kadar ilaçta dışa bağımlılık azalsa da her ilacın üretilmesini sağlamak veya böyle bir beklenti içine girmek imkânsızdır. Bu nedenle karmaşık kimyasal bileşimlerden oluşan bu ilaçların rasyonel kullanımını sağlamak bir mecburiyet haline gelmektedir.

Çalışmada Avrupa Birliği seçili ülkeleri ve Türkiye'nin reçeteli reçetesiz ilaç kullanımları karşılaştırılarak rasyonel ilaç kullanım düzeyleri incelenmiştir. Ayrıca kişi başı yılda ortalama kaç kez hekime muayene oldukları ile tedavinin hızlı ve etkin yürütülüp yürütülmediği konusunda, veriler üzerinden tahminlerde bulunulmaya çalışılmıştır. Elde edilen ve ulaşılan bilgilere göre Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkelerine kıyasla yeterli miktarda doktora başvuruya sahip olduğu fakat reçeteli ilaç kullanımını konusunda Avrupa Birliği ülkelerinin gerinde kaldığı görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Rasyonel ilaç kullanımı, Reçeteli ilaç, Doğru tanı, Uygun tedavi

ABSTRACT

Today, the use of medicines is one of the most important parts of the provision of health services. The increase in medical treatment technologies and the availability of treatments for previously incurable diseases have increased the use of medicines. Incorrect and unnecessary use of drugs makes the treatment of diseases difficult and even causes the death of patients. In addition, unnecessary drug use causes great damage to national economies. For these reasons, it is very important that the drugs used are used with a prescription after a physician's examination.

Although the amount that countries have to pay for medicines varies, it takes an important place in the share of health expenditures. In the context of these reasons, countries have tried to prevent unnecessary drug use with public service announcements and brochures in recent years. In addition, tracking the medicines prescribed by the physician through the internet system of the Ministry of Health (e-nabız) is an effective method for detecting and preventing unnecessary drug use.

In recent years, Turkey has been reducing its dependence on imports in pharmaceutical production. Thanks to the breakthroughs made in the pharmaceutical sector and the R&D studies developed, imports of medicines are decreasing and foreign dependency is decreasing. Although foreign dependence on pharmaceuticals is decreasing, it is impossible to ensure or expect the production of every drug. Therefore, it becomes an obligation to ensure the rational use of these drugs, which are composed of complex chemical compositions.

In this study, the levels of rational drug use were analyzed by comparing the prescription and non-prescription drug use in selected countries of the European Union and Turkey. In addition, it was tried to make predictions on the basis of the data on the average number of visits to physicians per person per year and whether the treatment is carried out quickly and effectively. According to the information obtained, it was observed that Turkey has a sufficient number of physician visits compared to European Union countries, but lags behind European Union countries in terms of prescription drug use.

Keywords: Rational drug use, Prescription medicine, Correct diagnosis, Appropriate treatment

GİRİŞ

Son yıllardaki teknolojik gelişmeler sayesinde önceden tedavisi mümkün olmayan hastalıkların birçoğunun tedavisi artık sağlanabilmektedir. Bu durum önceden hastalıkların tedavisinde kullanılan ilaç miktarının ve çeşitliliğinin artmasına neden olmaktadır. Ayrıca sigara alkol tüketiminin artması, gıda ürünlerinin genetiğiyle oynanması ve sanayileşmenin neden olduğu çevre kirliliği yeni hastalıkların gelişmesine neden olmuş, bu durum da ilaca olan ihtiyacın ve tüketimin artmasını hızlandırmıştır (Özata vd., 2008: 530).

Doğru tedavi yöntemi belirlendikten sonra uygun dozda ve yeterli süre içinde ilaç kullanımı hastalığın en kısa sürede tedavi edilmesi açısından önemlidir ve bu durum sadece alanında uzman bir hekim tarafından yapılan muayene ve tetkikler sonucu mümkündür. Kullanılan ilaç türü, miktarı ve kullanım süresi hastanın durumuna mevcut diğer hastalıklarına ve yaşına bağlı değişebilmektedir. Muayene olmadan kullanılan ilaçlar hastaya faydasız olup hastalığın tedavisini sağlayamadığı gibi hem ülke ekonomisine hem de hasta sağlığına zararlar vermektedir (Alp vd., 2018: 21).

İlaç kullanımında rasyonalitenin sağlanması basit bir işlem değildir. Sıralı bir dizi işlemlerin ve adımların sırayla eksiksiz yapılması önemlidir. Bu adımların sırasının atlanması veya sırasının değiştirilmesi hem tedavinin hem de rasyonalitenin etkinliği kaybetmesine neden olacaktır. Bu açıdan bakıldığında toplumsal bir hareket olarak uygulanmalı ve görülmelidir (Taşdemir, 2013: 2).

Hastaların reçetesiz ilaç kullanım yoluna gitmemesi için sağlık hizmetlerinin ücretsiz sağlanması ve hekim muayenesine kolay ulaşılabilir olması önem taşımaktadır. Türkiye’de hastaların hekime ulaşma konusunda yaşadıkları problemler ve hastaların doktora başvurması için yeterli zamana sahip olmamaları yeterli miktarda hekim olmasına rağmen reçeteli ilaç kullanımı oranında Avrupa’nın gerisinde kalmasına neden olmaktadır (Kabakçı, 2022: 1785).

1- RASYONEL İLAÇ KULLANIMININ ÖNEMİ

Rasyonel ilaç kullanımı, deney ve gözlemlerle oluşturulan bilgi birikimi ile muayene, tıbbi tanı süreçleri sonrasında ilacın veya ilaçların hekimlerin verdiği talimatlar doğrultusunda kullanımı olarak tanımlanabilmektedir. Rasyonel olmayan ilaç kullanımı denildiğinde ise yanlış tedavi veya tedavi olmadan gereksiz ilaç kullanımı, yanlış dozda ilaç kullanımı akla gelmektedir (Özata vd., 2008: 531).

Hastaya daha ucuz tedavi sağlamayı hedefleyen rasyonel ilaç kullanımının etkinleştirilmesinde, referans ilaç ile benzer ilaç ayrımının yapılması gerekmektedir. Referans ilaç hastalığın tedavisinde bilinen, piyasaya ilk sürülen etkin olan ilaçtır. Benzer ilaç ise aynı etken maddesi içeriğine sahip olan pazara rekabet için giren ilaçtır. Benzer ilaç genellikle referans ilaçtan maliyet olarak düşüktür. Rasyonel ilaç kullanımını sağlamak için referans ilaç yerine benzer ilaç kullanımına geçmek belki

tedavi maliyetini ilk aşamada düşürmüş olabilir fakat ilacın tedaviye cevap vermemesi durumunda bu maliyet hem vakit hem de nakit kayıplarına neden olacaktır. Bu nedenle ucuz olan ilaç yerine hastalığın belirtilerine, hastanın yaşına uygun ve kronik hastalıkları varsa ilacın yan etkilerini göze alarak tedaviye başlanması gerekmektedir (Melli, 2004: 4).

Hastanın muayenesi sonrası uygun tanı ve teşhisin konulması ve en uygun ilacın reçete edilmesi hekimin sorumluluğunda olduğundan ilacın rasyonel kullanımı konusunda ilk sorumluluk hekimindir (Yapıcı vd., 2001: 459). İlk Sorumluluk hekime ait olduğuna göre ikinci sorumluluk eczacıya aittir. Çünkü ilacın alınabileceği tek yasal yer eczanelerdir. Reçete kapsamında verilen ilaçların bir hekim tarafından yazılması gerekmektedir. Fakat reçetesiz alınabilecek ilaçları bir hekim kontrolü olmadan hasta eczaneden alabilmektedir. İşte tam bu noktada eczanenin sorumluluğu başlamaktadır. Hasta eczaneden ilaç almaya geldiğinde bir hekim muayenesinden geçmediyse kulaktan dolma herhangi bir tanıdığıının tavsiyesiyle ilaç almaya gelmektedir. Eczacı bu hastaların neden bu ilacı kullanacaklarını sorgulaması gerekli olan durumlarda hastanın ilaç tercihine müdahale etmesi gerekmektedir. Çünkü eczacılar eğitimleri boyunca aldıkları farmakolojik bilgiler sayesinde ilaçların sahip oldukları etken maddeleri ve bu etken maddelerin hangi tedavide kullanıldığı konusunda uzman kişilerdir. Bu duruma müdahale etmeyen eczacı bir sağlık personeli olmaktan çıkıp bir esnafa dönüşecektir. Mesleğinin gereğini yapmamış olacaktır (Abacıoğlu, 2005: 4).

Bir tıbbi tedavinin başarılı olmasının en önemli aşamalarından birisi de ilacın zamanında doğru şekilde kullanılmasıdır. Bu noktada üçüncü sorumluluk sahibi olarak hastanın sorumluluğu başlamaktadır. İlacın zamanında doğru kullanılması tedavinin uzamamasını ilaç sarfiyatının azalmasını ve rasyonel ilaç kullanımını sağlayacağından hastanın rasyonel davranması da hekim ve eczacının sorumluluğu kadar önemlidir.

Bu sorumluluk sıralamasının yanına, ilaç endüstrisinin genel etkisini de eklemek doğru olacaktır. İlacı hekimlere tanıtımını yapan tıbbi mümessiller tarafından yapılan eksik ve yanlış bilgilendirmeler rasyonel ilaç kullanımına engel oluşturacaktır. Ayrıca sağlık personeline aşırıya kaçan, yasal olmayan promosyonların verilmesi veya sağlık personelleri tarafından talep edilen uygun olmayan isteklerde bu rasyonaliteyi sekteye uğratmış olacaktır. Bu durumların önüne geçebilmek için sağlık personellerinin ve tıbbi mümessillerin sıklıkla müfettişler tarafından denetlenmesi gerekmektedir. Devletin ücret dağılımında adaletli olması da bu sıkıntıların gelişmesini engelleyecektir (Abacıoğlu, 2005: 4).

Hekimin muayene sırasında dikkatli olması ve reçeteyi doğru ilaç üzerinden yazması, eczanenin yazılan ilacı sağlık personeli kimliğinden çıkmadan doğru şekilde hastaya vermesi ve son olarak uygulanan muayene ardından doğru şekilde hastaya verilen ilacın hasta tarafından talimatlara uygun biçimde eksiksiz kullanılması sonucu tedaviden tam fayda sağlanırken en az maliyet çıkmış olacaktır. Bu durum ekonomiye katkı sağlarken kaynakların etkin kullanılmasına neden olacaktır. Daha

kısa bir ifadeyle rasyonel ilaç kullanımı başarıyla uygulanmış olacaktır (Yapıcı vd., 2001: 459).

Aile Hekimliği ve Koruyucu Hekimlik uygulamaları, ilaç rasyonelitesinin sağlanmasında önem teşkil etmektedir. Aile hekimliği uygulaması sayesinde hastalar evlerine yakın olan merkezde hekime başvurarak hastalıkları ile ilgili kullanacakları ilaçları reçetesi ile eczaneden almış olacaklardır. Böylece yanlış yönlendirme ile reçetesiz ilaç kullanımının önüne geçilmiş olunacaktır. Ayrıca hastanın aile hekimine muayene sırasında aktardığı şikayetleri, yapılan tahlillerin sonuçları ve akabinde yazılan ilaçları e-nabız sistemi ile kayıt altına alınmış olup, başka bir doktora başvurduğunda bu sonuçlar ve reçeteler doktor tarafından görülebilmektedir. Koruyucu hekimlik uygulaması aşılama yapılmamasını ve halkın bilinçlendirilmesi ile sağlıklı toplum ilkelerinin yerine getirilmesi sağlanmaktadır. Hem Aile Hekimliği hem de Koruyucu Hekimlik uygulamasının doğru uygulanması hastalarda vakit kaybedilmeden tedaviye başlanılmasına veya oluşabilecek hastalıkların önlenmesi adına rasyonel ilaç kullanımına katkı sağlamaktadır (Beggi ve Aşık, 2019: 258).

İlaçların rasyonel kullanılmaması gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın tüm ülkelerin ortak sorunu durumudur. İlaç endüstrisinde kullanılan hammaddenin ithal edilmesi nedeniyle ilaçların rasyonel kullanılmaması ülke kaynaklarının gereksiz şekilde yurtdışına aktarılmasına neden olmaktadır. Rasyonel ilaç kullanımının sağlamak amacıyla, Dünya Sağlık Örgütü'nün önderliğinde, "Rasyonel İlaç Kullanım Programı" başlatılmıştır. 1994 yılında Dünya Sağlık Örgütü tarafından "Guide to Good Prescribing" adı altında yayınlanan kaynak, Ocak 2000 tarihinde Türkiye'de de T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından "İyi Reçete Yazma Kılavuzu" adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Kılavuz, genel rasyonel farmakoterapi ilkeleri doğrultusunda rasyonel ilaç kullanımını da kapsamaktadır. Farmakoterapi kısaca cerrahi müdahale olmadan içeriğinde çeşitli etken maddeler olan ilaçlarla hastanın tedavinin edilmesidir. Bu nedenle farmakoterapi, ilaç kullanımında rasyoneliteye giden yol olarak tanımlanabilir. Farmakoterapiye göre rasyonel ilaç kullanımının sağlanması için belirli aşamaların sırası ile izlenmesi gerekmektedir (Taşdemir, 2013: 4). Bu aşamaların ve izlenecek adımlar Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Rasyonel Farmakoterapi Adımları

	Tedavi Basamağı	Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar
1. Aşama	Hastanın sorununu tanımlama	Belirtiler değil hastalık tedavi edilmelidir, belirtiler bir ilacın yan etkisine ya da anksiyeteye bağlı olabilir.
2. Aşama	Tedavi hedeflerini belirleme	Tedavi ile neyi amaçlıyorsunuz?
3. Aşama	Tedavinin hasta için uygun olup olmadığını sorgula	İlaç dışı tedavi seçenekleri gözden geçirilmelidir.
4. Aşama	Tedaviye başla	Tedavinin etkinlik ve güvenliğini değerlendir.
5. Aşama	Gerekli bilgi, uyarı ve talimatları ver	Hastanın tedaviye uyumunu artırması açısından önemlidir.

6. Aşama	Tedaviyi izle	Tedavi gerektiğinde gecikmeden sonlandırılmalıdır.
----------	---------------	--

Kaynak: Taşdemir S, “Akılcı (Rasyonel) İlaç Kullanımı”, 2013: 4

Tablo 1 incelendiğinde rasyonel ilaç kullanımı altı adımdan oluşmaktadır. Birinci adımda tedavi hedefinin belirlenerek hastalığın tedavi yolunun izlenmeye başlanması için belirtilerden yola çıkarak yan etkilerden kaynaklanıp kaynaklanmadığının tespit edilmesi gerekmektedir. İkinci aşamaya geçildiğinde belirlenen hedef doğrultusunda tedavide neyin amaçlandığı belirlenmelidir. Üçüncü aşamada uygulanacak tedavinin hasta için uygunluğu ile hastaya ilaç dışı uygulanabilecek tedavinin olup olmadığı belirlenmelidir. Dördüncü aşamada tedaviye başlanıp tedavinin etkinlik ve güvenliği değerlendirilmelidir. Beşinci aşamada hastaya gerekli bilgiler verilip ve uyarılarda bulunulmalıdır. Bu uyarılar hastanın tedaviye uyumluluğunun artırılması açısından önemlidir. Altıncı olan son aşamada ise tedavi izlenmeli ve gerektiğinde tedavi sonlandırılmalıdır. Aşamaların sırasıyla ve doğru bir şekilde uygulanması sayesinde hastalığın en kısa yoldan tedavi edilmesini sağlayacaktır. Aşamaların herhangi bir aşamasında tedavinin kesilmesi veya aşamalar arasında aksaklıkların olması tedavi süresinin uzamasına ve rasyonel ilaç kullanımının gerçekleştirilememesine neden olacaktır (Taşdemir, 2013: 4).

2- SEÇİLMİŞ AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ VE TÜRKİYE’DE YAŞA VE CİNSİYETE GÖRE REÇETELİ VE REÇETESİZ İLAÇ KULLANIM ORANLARI

İlaçlar, içerisinde çeşitli etken maddeleri olan uzun deneyler ve gözlemler sonucu elde edilen hastalıkları tedavi etmede kullanılan toz, tablet veya sıvı formlarda bulunan ürünler olarak tanımlanabilir. İlaçların yapılması ve üretilmesi karmaşık işlemlerle olmaktadır. Bir hekim tavsiyesi olmadan ilaçların kullanılması halinde istenmeyen sonuçlarla karşılaşılmasına neden olabilir (Ekenler ve Koçoğlu, 2016: 53).

Tablo 2 ve 3 oluşturulurken Eurostat veri tabanındaki veriler kullanılmıştır. Veri tabanında Reçeteli ve reçetesiz ilaç kullanım verileri sadece 2014 ve 2019 yıllarını kapsamaktadır. Türkiye’ye ait yalnızca 2014 yılı verileri bulunmaktadır. Ülkeler seçilirken Avrupa Birliği’nde nispeten gelişmiş ekonomiye sahip ülkeler ile Türkiye’ye komşu ülkeler arasından seçilmiş olup, ayrıca tüm Avrupa Birliği ülkeleri ortalaması alınmıştır. Seçilen yaş grupları ise çalışan nüfus olarak nitelendirilen yaş grubu olan 15–64 yaş arası ile yaşlı nüfusu ele alan 65 yaş üstü grup olarak ikiye ayrılmıştır. Böylece Türkiye’nin hem Avrupa’nın gelişmiş ülkeleri ile hem de komşusu olan ülkelerle reçeteli ve reçetesiz ilaç kullanım oranları karşılaştırılması hedeflenmiştir. Ülkelerin seçilmesinde mevcut sağlık kurumları ve eczane politikalarından bağımsız olarak sadece eczane sistemi üzerinden satışı yapılan ilaçların reçeteli veya reçetesiz yapılan çıkış oranları ele alınmıştır. Tablo2’de seçili Avrupa Birliği ülkeleri ile tüm Avrupa Birliği ülkelerinin ortalaması ve Türkiye’de hastaların reçeteli ilaç kullanım oranları gösterilmektedir.

Tablo 2: Seçilmiş Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’de Reçeteli İlaç Kullanım Oranları (%)

ÜLKELER	REÇETELİ İLAÇ KULLANIMI							
	15-64 YAŞ ARASI				65 YAŞ ÜSTÜ			
	ERKEK		KADIN		ERKEK		KADIN	
	2014	2019	2014	2019	2014	2019	2014	2019
Almanya	23,5	40,6	47,3	49,2	85,6	83,7	86,9	83,8
Birleşik Krallık	39,9	---	50,1	---	83,3	---	83,7	---
Bulgaristan	34,4	23,3	29,9	28,9	75,6	81,3	81,4	86,3
Fransa	37,8	34,3	48,7	42,3	85,0	82,6	85,5	83,3
İspanya	39,1	37,0	51,8	46,2	87,3	84,4	92,1	87,6
İsveç	30,9	35,4	44,4	45,5	77,6	79,4	81,9	77,7
İtalya	25,7	24,2	34,2	33,4	63,1	60,7	66,9	66,6
Türkiye	23,0	---	37,4	---	61,8	---	70,6	---
Yunanistan	33,9	25,7	40,1	35,2	85,7	82,7	90,9	87,3
AB Ortalaması	33,8	33,3	43,3	42,0	79,9	79,1	83,4	81,9

Kaynak: Eurostat Veri Tabanı (05.01.2024)

Tablo 2 incelendiğinde Türkiye’nin 2014 yılı verilerine göre reçeteli ilaç kullanımında Avrupa Birliği’nin gerisinde olduğu görülmektedir. Reçeteli ilaç kullanımı tüm ülkelerde 65 yaş üstü grubunda artmaktadır. Çalışan nüfus olarak nitelendirilen yaş grubunda (15-64 yaş arası) reçeteli ilaç kullanımının düşük kaldığı görülmektedir. Kadınlar erkeklere oranla daha çok reçeteli ilaç kullanmaktadır. Ayrıca Avrupa Birliği ülkeleri ortalamasına bakıldığında, 2019 yılına gelindiğinde reçeteli ilaç kullanım oranı düşmüştür (Eurostat Veri Tabanı).

Tablo 3: Seçilmiş Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’de Reçetesiz İlaç Kullanım Oranları (%)

ÜLKELER	REÇETESİZ İLAÇ KULLANIMI							
	15-64 YAŞ ARASI				65 YAŞ ÜSTÜ			
	ERKEK		KADIN		ERKEK		KADIN	
	2014	2019	2014	2019	2014	2019	2014	2019
Almanya	36,2	32,7	51,5	45,3	43,7	25,9	43,9	36,2
Birleşik Krallık	39,0	---	50,6	---	27,8	---	42,3	---
Bulgaristan	26,8	24,8	39,2	40,0	27,0	43,2	53,7	51,9
Fransa	23,7	28,7	36,0	40,3	24,2	14,6	21,8	23,5
İspanya	20,9	13,4	26,7	18,3	33,9	10,3	16,0	12,5
İsveç	26,7	34,8	50,9	50,2	15,1	25,7	32,2	33,5

İtalya	18,1	18,2	24,2	22,5	17,4	12,7	17,6	16,8
Türkiye	30,2	---	36,0	---	55,8	---	27,3	---
Yunanistan	23,1	17,3	30,2	21,6	54,6	18,2	30,4	25,3
AB Ortalaması	28,7	28,0	40,6	39,2	33,4	24,5	34,4	33,6

Kaynak: Eurostat Veri Tabanı (05.01.2024)

Tablo 3 incelendiğinde Türkiye'nin 2014 yılı verilerine göre reçetesiz ilaç kullanımında, erkek hastalarda Avrupa Birliği'nden yüksek oranlarda olduğu, kadın hastalarda ise düşük oranlarda olduğu görülmektedir. Reçetesiz ilaç kullanımı Avrupa Birliği ortalamasında 2019 yılına gelindiğinde düşmektedir. Çalışan nüfus olarak nitelendirilen yaş grubunda (15-64 yaş arası) reçetesiz ilaç kullanımının 65 yaş üstüne oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Kadınlar reçetesiz ilaç kullanımında her iki grupta daha yüksek orandadır. Almanya 2019 yılında reçetesiz ilaç kullanımını azaltmayı başarsa da yüksek oranlara sahip olmaya devam etmektedir. 2019 yılındaki verilerde 2014 yılına göre İsveç'te erkeklerde her iki yaş grubunda ve Fransa'da 15-64 yaş grubun erkek ve kadınlarda reçetesiz ilaç kullanımında artış gözlemlenmektedir. Ayrıca Avrupa Birliği ortalamasına bakıldığında, 2019 yılına gelindiğinde reçetesiz ilaç kullanım oranı düşmüştür (Eurostat Veri Tabanı).

3- SEÇİLMİŞ AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ VE TÜRKİYE'DE KİŞİ BAŞI DOKTORA BAŞVURU SAYILARI

Bir hastalığın tedavisi için öncelikli olarak bir hekim muayenesi yapılması gerekmektedir. Hekim muayenesi sonrası ilaç kullanımı ve tedavinin takibi ile süreç tamamlanmaktadır. Rasyonel ilaç kullanımının sağlanamadığı durumlarda tedavi süreci uzadığından doktora başvuru sayısı artmaktadır. Bu durum hem sağlık kuruluşları ve personellerinin iş yükünü arttırmakta hem de kişi başı sağlık harcamalarının artmasına neden olmaktadır (Özata vd., 2008: 538). Tablo 4'te seçilmiş Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye'de doktora başvuru sayıları şu durumdadır;

Tablo 4: Seçilmiş Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'de Kişi Başı Doktora Başvuru Oranları

ÜLKELER	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2015	2018	2019	2020
Almanya	---	---	---	---	7,70	9,90	10,00	9,90	9,80	9,50
Birleşik Krallık	---	---	5,20	6,10	5,30	---	---	---	---	---
Bulgaristan	---	---	6,50	---	---	5,90	6,30	6,30	6,30	5,40
Fransa	---	---	4,20	5,90	6,90	6,70	6,20	5,90	5,75	4,95
İspanya	---	---	---	---	---	---	---	---	---	5,29

İsveç	---	---	---	---	---	2,91	2,87	2,67	2,63	2,19
İtalya	---	---	---	---	6,10	---	9,64	10,34	10,42	5,25
Türkiye	0,70	0,80	1,00	1,30	2,80	7,30	8,40	9,50	9,80	7,20
Yunanistan	5,20	6,08	5,62	4,32	4,29	---	---	3,34	3,46	2,74

Kaynak: Eurostat Veri Tabanı (05.01.2024)

Tablo 4 incelendiğinde Türkiye’de doktora başvurma oranları 2020 yılına kadar her geçen yıl artmaktadır. 2020 yılında seçilen Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye’de doktora başvuru oranları pandemi döneminde uygulanan karantinaların etkisiyle düşmüştür. Türkiye’de hastaların doktora başvuru oranlarının Avrupa’ya göre artmasının sebepleri arasında tedavilerin başarı oranının düşüklüğü, bunun sonucu olarak da ilaç kullanımında rasyonelliğin sağlanamaması gösterilebilir. Türkiye’de doktora başvuru oranlarının Avrupa’nın üzerinde olması üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu durum sağlık sektöründe ve toplum sağlığında rasyonelitenin sağlanması konusunda Türkiye’nin problemleri olduğunu göstermektedir (Eurostat Veri Tabanı).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bugün sağlık hizmetlerinin birçoğu ilaçlarla tedavi olarak verilmektedir. Bu durum ilaçların rasyonel kullanımı problemini de beraberinde getirmektedir. Bu problemin ilk unsurunu ilaçların hekimler tarafından yanlış seçilmesi, diğer unsurunu ise ilaçların hastalar tarafından yanlış kullanılması oluşturmaktadır.

Rasyonel ilaç kullanımı, hastaya doğru tanının konulması, uygun tedavi yönteminin seçilmesi, uygun ilacın reçete edilmesi, eczacı tarafından ilaç kullanımı konusunda doğru bilgilendirilmesi ve hastanın ilacı doğru kullanmasını takip eden bir süreçten oluşmaktadır.

Rasyonel ilaç kullanımı için ulaşılmak istenen hedef gereksiz ilaç kullanımının neden olacağı, bireyin sağlığının bozulma ihtimalini ve sonrasında yaşanabilecek sağlık problemlerinin ekonomik külfetinin en aza indirilmesidir. Hastanın tedavisi için kullanılacak ilaçların tedaviyi uzatacağı veya başarısız bir tedaviye neden olacağı için daha maliyetli bir yol olacaktır. Bu durum tedavinin başarısız olmasına ve hatta kullanılan ilaçların insan vücudunda gireceği etkileşimle birlikte zehirlenmelere hatta ölümlere neden olabilecektir.

Çalışmada elde edilen veriler doğrultusunda rasyonel ilaç kullanımının sağlanabilmesi için sağlık sektöründe bazı düzenlemeler yapılabilir. Böylece ilaç rasyonelitesini oluşturan zincir halkalarının ilk basamakları sağlam bir şekilde oluşturulabilir. Bu konuda yapılacak önerileri sıralayacak olursak;

Aile Hekimliği uygulamasındaki aksaklıklar ve yanlışlıkları düzeltilmelidir. Hastalar aile hekimliği polikliniklerini daha çok hastanelerde yazdıramadığı ilaçları yazdırma yolu olarak görmektedir. Aslında aile hekimliğinin temel görevi basit ve kolay tedavi edilecek hastalıkların tedavisi için hastanelerin acil servislerinin ve polikliniklerinin yükünün ve kalabalığının azaltılmasıdır. Hastalar aile hekimliğine başvurduğunda yanında getirdiği ilaçların sorgulanması gereksiz görülen ilaçların kesilmesi ilaç kullanımında rasyonalite açısından önem arz etmektedir (Beggi ve Aşık, 2019: 257).

Önemi anlaşılamayan veya yanlış tanımlanan bir diğer sağlık uygulaması da Koruyucu Hekimlik uygulamasıdır. Koruyucu Hekimlik Türkiye’de sadece aşılama yapılan yer olarak görülmektedir. Beslenme alışkanlıklarının kazanılması, temizlik kurallarının halka anlaşılır bir dille anlatılması, aşılama yapılması ve kötü yaşam koşulları ile mücadele edilmesi başlıca görevleri arasındadır. Amacı toplumun sağlık kalitesinin artırılmasıdır. Koruyucu Hekimlik sayesinde halk bilinçlenerek rasyonel ilaç kullanımına yönelecektir (Doğan vd., 2006: 110).

Sağlık politikalarında yapılacak düzenlemeler ile gereksiz ilaç kullanımının önüne geçmek mümkündür. İlaçların SGK ödeme kapsamında olup olmaması, güncel döviz kuru üzerinden değerlendirmesi bırakılıp daha çok toplum sağlığı ile ilgili düzenlemeler yapılması durumunda rasyonel ilaç kullanımını arttıracaktır (Türkiye İlaç Sektörü Raporu, 2022: 44).

Hekimler tedaviye başlayacakları ilaçları hastaya kontrol muayenesi tarihine yetecek kadar yazmaları ile hastanın elinde fazladan ilaç kalmasının önüne geçebilirler. Elde kalan bu ilaçlar evde bir daha kullanılmayıp son kullanma tarihleri geçene kadar ecza dolaplarında kaderlerine terkedilmektedir. Bu durum rasyonel ilaç kullanımına engel olmaktadır (Zeydan, 2019: 8).

Hekimlerin tanı koyarken dikkatli olması ve yapılan testlere dayalı somut verilerle ilaça başlamaması rasyonel ilaç kullanımını engelleyecektir. Muayene süresinin yeterli zamana yayılması da doktorun hasta şikayetlerini daha iyi değerlendirmesine böylece tedavinin en kısa yoldan sağlanmasını ve rasyonalitenin gerçekleşmesini sağlayacaktır (Akalin ve Demirbaş, 2023: 467).

Kanser taramalarının yapılmasının sıklaştırılması olası kanser vakalarında erken tanının koyulmasına böylelikle hastalık sürecinde kullanılacak pahalı kanser ilaçlarının en aza indirilmesi sağlayacak ve hastanın hayata tutunma şansını arttıracaktır. Kanser ve benzeri hastalıkların erken tespit edilmesi hem toplum sağlığını koruyacak hem de rasyonel ilaç kullanımına faydası olacaktır (Demirel ve Gölbaşı, 2015: 639).

Gereksiz ilaç kullanımıyla ilgili kamu spotları oluşturulmalı ve görsel basında gösterilmelidir. Bu sayede bireyler bilinçlendirilecek rasyonaliteye katkı sağlanabilecektir. Sağlık Bakanlığı yayınladığı kamu spotları ile 21. yüzyılda gereksiz antibiyotik kullanımını önemli ölçüde azaltmayı başarmıştır (Gökalp ve Mollaoğlu, 2003: 19).

Sigara ve alkol gibi kötü alışkanlıklar ilerde uzun sancılı tedavilerin hatta ölümlerin başlıca sebepleridir. Bunlar gibi alışkanlıklardan toplumun korunması adına devlet politikaları geliştirilmeli ve hayata geçirilmelidir. Sigara paketlerinin üzerine “Sigara içmek öldürür” yazmak veya paketlerinin siyah renkli olması yerine daha etkin politikalar izlenmelidir. Gelecek nesillerin bu tür alışkanlıklardan korunması ilerde oluşabilecek hastalıkların önüne geçmeyi dolayısıyla ilaç rasyonelitesinin sağlanmasını sağlayacaktır (Yıldırım, 1997: 147).

Sağlık Bakanlığı'nın toplum sağlığını sağlaması adına aktif spor yapılmasını teşvik edici çalışmalar yapması ve sağlıklı beslenme algısını yaratması daha sağlıklı bir toplum oluşmasını sağlayacaktır. Sağlıklı bir toplumun varlığı mevcut kaynakları hastalıkları tedavisi için kullanılmaktan çıkarıp toplum refahı için kullanılmasını sağlayacaktır. Bu durum rasyonel ilaç kullanımına fayda sağlayacaktır (Demir ve Filiz, 2004: 113).

Piyasada kontrolsüz bir şekilde satılan ve hastalar tarafından kullanılan besin takviyelerinin bir hekim onayı olmadan kullanılmaması gerekmektedir. Bu tür takviyelerin yanlış kullanımı ağır sorunlarla karşılaşp uzun bir tedaviye ihtiyaç duyulmasına neden olup rasyonel ilaç kullanımını olumsuz etkileyecektir (Ertaş, 2022: 50).

Önemszenmeyen hastalıklar, ilerleyen günlerde daha uzun bir tedaviyi gerektirebilir. Hastalığın belirtileri oluşmaya başladığında belki geçer veya şu ilacı kullanayım düşüncesiyle hareket etmek hastalığın ilerlemesine uygulanacak tedavinin uzamasına neden olacaktır. En kısa zamanda alanında uzman bir hekime muayene olmak ilaç kullanımında rasyoneliteye katkı sağlayacaktır (Polat ve Duran, 2018: 34).

Her bireye adil eşit bir sağlık hizmeti sunmak hükümetlerin temel görevlerinden biridir. Son yıllarda Türkiye’de sığınmacı olarak yaşayan bireylerin sayılarının artarak devam etmesi her alanda olduğu gibi sağlık hizmetlerinin sunulmasında da aksaklıkların yaşanmasına dolayısıyla vatandaşların tedavi sürelerinin uzamasına sebep olmaktadır. Hastalar hastanelerdeki yoğunluktan kaçınıp kulaktan dolma bilgiler ve yanlış yönlendirmelerle hekim tavsiyesi olmadan reçetesiz ilaç kullanmaktadırlar. Sağlık hizmetlerinin ülkede yaşayan toplam birey sayıları göz önüne alınarak tekrar planlanması toplum sağlığı ve rasyonel ilaç kullanımı için önem arz etmektedir (Özçelik, 2022: 203).

Sağlık personellerinin eğitime uygun birimlerde çalıştırılması hem çalışan personelin daha verimli çalışmasına hem de hekimin muayene ve sonuçlandırma aşamalarını hızlı ve eksiksiz bir şekilde tamamlanmasına yardımcı olmasına dolayısıyla ilaç rasyonelizasyonun başarılı olmasını sağlayacaktır. Üniversitelerin sağlık birimlerinden mezun olup görev almayı bekleyen kalifiye kitlenin sağlık sektörü dışında çalışmasının engellenmesi adına atamaların daha sık bir şekilde yapılarak hastanelerdeki personel başına düşen iş yükünün azalmasını ve yorgunluk nedeniyle hekim muayenelerinde hata yapılma ihtimalinin düşmesini sağlayacaktır (Yıldız vd., 2012: 95). Ayrıca görevli hekim sayılarının arttırılarak hastaların hastanedeki muayene sürelerinin uzatılması ve randevu sisteminin yaygınlaştırılması

ile muayene bekleme sürelerinin kısaltılması sağlanabilir. Böylelikle Hekimin rahatsız edilmemesi, muayene sırasında hastayı daha iyi muayene edebilmesi ve doğru tanı koyabilmesi tedavinin en etkili kısa yoldan yapılabilmesi mümkün olacaktır (Özkan ve Uydacı, 2015: 226).

Kullanılan ilaç miktarını artıran en büyük unsur birtakım nedenlerle ilaçların gereksiz kullanılmasıdır. Hekimlerin tanı ve teşhislerde yaptıkları hatalar, ilaç firmalarının alanında yetkin ve kalifiye olmayan personeller çalıştırması, yaptırılan tanıtımların hatalı bilgi vermesi, hastalar veya hasta olduğunu düşünen bireylerin ilaçları dikkatsiz ve reçetesiz kullanması veya tedavi bitene kadar kullanılmadan yarıda bırakılması gibi durumlar gereksiz ilaç kullanımının nedenleri olarak sayılabilir. Dünya Sağlık Örgütü'nün araştırmalarında dünya genelinde kullanılan ilaçların en az yarısı yanlış reçetelendirilmekte ve satılmaktadır (Aydın ve Gelal, 2012: 57). Her ne kadar bu konuda ilerleme kat edilmiş olsa da sorun hala devam etmektedir. Türkiye'de sağlık harcamalarında ilaç giderlerinin %60 seviyelerinde olması ve gelişmiş ülkelere oranla 4 kat fazla durumda olması rasyonel ilaç kullanımı noktasında rasyonellikten uzak olduğu görülmektedir (Şenol, 2010: 145).

Rasyonel ilaç kullanımı son yıllarda hükümetlerin en çok üzerinde durduğu konuların başında gelmektedir. Bu konuda birçok çalışma ve araştırmalar yapılmaktadır. Reçete izleme ve değerlendirme sistemi bu çalışmalar arasında ilgi çekenlerden birisidir. Türkiye'de rasyonel ilaç kullanımının yaygınlaştırılması için geliştirilen Reçete Bilgi Sistemi (RBS) ile hekimlerin yazdığı reçete verileri analiz edilip, değerlendirilip bunlarla ilgili bilgilendirmeler yapılmaktadır. Rasyonel olmayan ilaç tüketimi her ülkenin sağlık bakanlığının en temel problemlerinden birisidir. Bu konu gelişmemiş veya geliştirmekte olan ülkeler için bir problem olmaktadır. Bu ülkelerin rasyonel ilaç kullanımını sağlayamaması kısıtlı olan kaynaklarının halkın refahı için kullanılmasının engellenmesine yol açmaktadır (Aksoy vd., 2015: 19).

Sonuç olarak rasyonel ilaç kullanımını sağlamak bütün ülkeler için önemli bir sağlık politikasıdır. Bunu başarmak ülkelerin kaynaklarının ve gelirlerinin de rasyonel kullanımına neden olacaktır. Bireysel önlemler ve uygulamalardan sıyrılarak bir toplum bilinci haline gelmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Abacıoğlu, N. (2005). *Akılcı İlaç Kullanımı*. Üniversite ve Toplum Dergisi. Aralık 2005, 5 (4)
- Akalın, B. ve Demirbaş, M. B. (2023). *Hekimlerin Tanı Koymasını Zorlaştıran Faktörlerin AHP ile Tespit Edilmesine Yönelik Bir Araştırma*. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 14 (38)
- Aksoy, M. Alkan, A. ve İşli, F. (2015). Sağlık Bakanlığı'nın Akılcı İlaç Kullanımını Yaygınlaştırma Faaliyetleri. Türkiye Klinikleri J Pharmacol-Special Topics, 3 (1)

- Alp, H. Türk, S. Yılmaz, S. Tiryaki M. ve Yiğitbaşı, M. (2018). *Akılci İlaç Kullanımı*. Mustafa Kemal Üniversitesi Tıp Dergisi, 9 (33)
- Aydın, B. ve Gelal, A. (2012). *Akılci İlaç Kullanımı: Yaygınlaştırılması ve Tıp Eğitiminin Rolü*. DEÜ Tıp Fakültesi Dergisi, 26
- Beggi, B ve Aşık, Z. (2019). *Aile Hekimliği Polikliniğine Başvuran Hastaların Akılci İlaç Kullanımı Yönünden Değerlendirilmesi*. Ankara Med J, 1 (1)
- Demirel, G. ve Gölbaşı, Z. (2015). *Kadın Sağlığı Taramasında Güncel Durum*. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 4 (4)
- Demir, M. ve Filiz, K. (2004). *Spor Egzersizlerinin İnsan Organizması Üzerindeki Etkileri*. Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 5 (2)
- Doğan, H. Hot, İ. ve Kesmezacar, Ö. (2006). *Difteri Aşısı: Koruyucu Hekimlik Tarihinden Bir Örnek*. Cerrahpaşa Tıp Dergisi, 37
- Ekenler, S ve Koçoğlu D. (2016). *Bireylerin Akılci İlaç Kullanımıyla İlgili Bilgi ve Uygulamaları*. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi 3 (3)
- Ertay, M. (2022). *Besin Takviyelerinin Bilinçli Tüketiminin Önemi*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 4 (1)
- Eurostat. (2024). *Eurostat Health Data 2024*. (05.01.2024)
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/hlth_ehis_md1c/default/table?lang=en
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/hlth_hc_phys/default/table?lang=en
- Gökalp, O. ve Mollaoğlu, H. (2003). *Uygun olmayan ilaç kullanımı*. Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 10 (2)
- Kabakçı, M. (2022). *Sağlık Uygulama Tebliğinde Sağlık Hakkı*. Çalışma ve Toplum Dergisi 2022 (3)
- Melli, M. (2004). *Akılci Antibiyotik Kullanımı*. T Klin J MedScience, Farmakoloji Özel Dergisi. 2 (2)
- Özata, M. Aslan, Ş. ve Mete, M. (2008). *Rasyonel İlaç Kullanımının Hasta Güvenliğine Etkileri: Hekimlerin Rasyonel İlaç Kullanımına Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi*. II. International Patient Safety Congress.
- Özçelik, M. (2022). *Sağlıkta Hakkaniyet*. Hemşirelik Bilimi Dergisi, 5 (3)
- Özkan, Ş. ve Uydacı, M. (2015). *Türkiye’de Sağlık Sektöründe İnsan Kaynakları Sisteminin İncelenmesi*. Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, 11 (44)
- Polat, F.R. ve Duran, Y. (2018). *Mide Kanseri ve Erken Tanının Önemi*. Namık Kemal Tıp Dergisi, 6 (1)
- Şenol, M. (2010). *Koruyucu Hekimlik Açısından Dermatolojide Akılci İlaç Kullanımı*. Türkiye Klinikleri J Dermatol-Special Topics.

- Taşdemir, S. (2013). *Akılcı (Rasyonel) İlaç Kullanımı*. İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Farmakoloji Anabilim Dalı Dergisi. 1 (1)
- İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası. *Türkiye İlaç Sektörü 2022 Raporu*.
- Yapıcı, G. Balıkcı, S. ve Uğur, Ö. (2001). *Birinci Basamak Sağlık Kuruluşuna Başvuranların İlaç Kullanımı Konusundaki Tutum ve Davranışları*. Dicle Tıp Dergisi. 38 (4)
- Yıldırım, İ. (1997). *Sigara, Alkol ve Uyuşturucu Kullanan Üniversite Öğrencilerinin Bazı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi*. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 13
- Yıldız, T. Eriten, G. Erdem, İ. Gökay, N. S. Kulaç, M. ve Alp, R. (2012). *Mezuniyetin ve Profesyonel Sağlık Personeli Olarak Çalışmanın Hasta Güvenliği Bilinci Üzerine Etkileri*. Kafkas Tıp Bilimleri Dergisi, 2 (3)
- Zeydan, V. (2019). *Eczanelere Geri Döndürülen İlaçların Farmakoekonomik Açından Analizi*. İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

ENDERUN DERGİSİ
JOURNAL OF ENDERUN

e-ISSN: 2618-592X

YIL/YEAR: 2024 CİLT/VOL: 8 SAYI/ISSUE: 1

Çevrimiçi olarak / Available online at www.dergipark.org.tr/tr/pub/enderun

EXAMINING THE PRESENT SITUATION OF ROHINGYA PEOPLE

ROHİNGYA HALKININ MEVCUT DURUMUNUN İNCELENMESİ

Makalenin
Gönderim Tarihi:
12/01/2024

Makalenin
Kabul Tarihi:
26/02/2024

Tariquil ISLAM

Ankara Hacıbayran Veli University

tariquilislam89@gmail.com

ORCID Numarası: 0000-0003-4711-9829

Doi: 10.59274/enderun.1435436

ÖZET

Myanmar'ın Rohingya halkı, ata yurtları Myanmar'ın Rakhine Eyaleti olan, dünyanın en çok zulüm gören halklarından biri olarak kabul ediliyor. Myanmar hükümeti onlara yıllardır zulmediyor. Hükümet 1982 yılında onların vatandaşlıklarını iptal etti. Mevcut Rohingya krizinin 2017'de başlamasının ardından Myanmar güvenlik güçleri, diğer insanların da belgelediği gibi, onlara karşı insanlığa karşı suçlar ve soykırım işledi. Sonuç olarak Myanmar, Uluslararası Adalet Divanı'nda (UAD) Gambiya tarafından açılan bir soykırım davasıyla karşı karşıya. Daha sonra 2022 yılında ABD, Myanmar'ın Rohingya'lara yönelik zulmünü soykırım olarak resmen tanıdı. Şu anda Myanmar'dan kaçan çok sayıda Rohingya Bangladeş'te yaşamaktadır. Bazıları da Myanmar'da yaşamaktadır. İkincil verilere dayanan bu çalışma, Bangladeş ve Myanmar'da yaşayan Rohingya halkının mevcut durumunu incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, Rohingya halkının şimdiye kadar farklı zorluklara karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Yaşamları daha az korunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Rohingya, Rohingya krizi, Bangladeş, Myanmar, mevcut durum

ABSTRACT

The Rohingya people of Myanmar are considered one of the most persecuted people on earth, whose ancestral home is Rakhine State, Myanmar. The Myanmar government has been persecuting them for years. In 1982, the government revoked their citizenship. Following the beginning of the current Rohingya crisis in 2017, Myanmar's security forces have engaged in crimes against humanity and genocide against them, as other people have documented. As a result, Myanmar is facing a genocide case in the International Court of Justice (ICJ), which the Gambia has filed. Later, in 2022, the US officially recognized Myanmar's persecution of Rohingya as genocide. Now, a large number of Rohingya people who fled Myanmar are living in Bangladesh. Some are living in Myanmar. This study, based on secondary data, aims to examine the present situation of Rohingya people living in Bangladesh and Myanmar. The study shows that, till now, Rohingya people are facing different challenges. Their lives are less protected.

Keywords: Rohingya, Rohingya crisis, Bangladesh, Myanmar, present situation

1. Introduction

The Rohingya people of Myanmar are considered one of the most persecuted people on earth (Islam, 2020: 01). For years, they have been oppressed systematically by the Myanmar government continuously. After independence, the military government of General Ne Win adopted discriminatory policies against Rohingya. For example, the government made joining the civil service difficult for Rohingya. Besides, Rohingya were disqualified for military service (Alam, 2018: 08). In 1978, Myanmar authorities conducted an operation named Nagamin operation to determine the citizenship of the people. Immigration officials and soldiers carried out the brutal operation. As a result of the operation, more than 200,000 Rohingya people fled Rakhine state to Bangladesh (Lee, 2021: 69, 70). During the initial eight months of the exodus, an estimated 10,000 Rohingya people died (Wade, 2019: 92). In 1982, the government enacted the Burma Citizenship Law (1982), which deprived the Rohingya of their civil, political, and economic rights (Lee, 2021: 72). During the official censuses in 1973 and 1983, they were not enumerated. In 2014, during the census, because of the threat of Buddhist nationalists, the government denied Rohingya people being identified as Rohingya. As a result, they stayed out of the enumeration (Alam, 2019: 03). In 2015, Buddhist nationalists protested against President Thein Sein's administration's plan to allow holders of temporary identity cards to cast ballots in the constitutional referendum. In the face of considerable pressure, the authority decided to revoke the temporary identity cards in February 2015, which caused the annulment of the Rohingya Muslims' voting rights (Kipgen, 2019: 3).

In August 2017, to avoid large-scale persecution by the military, a mass exodus of Rohingya into Bangladesh occurred. The United Nations described the situation as "one of the world's worst humanitarian and human rights crises" (Vu & Lynn, 2020:

01). The 2018 report by the Fact-Finding Mission (FFM), commissioned by the United Nations Human Rights Council (HRC), determined that Myanmar is responsible for committing acts of genocide against the Rohingya population. The report also demanded the arrest and legal prosecution of several high-ranking generals (Islam, 2020: 02). The UN investigators blamed Aung San Suu Kyi, Myanmar's de facto civilian leader, for failing to use her position and "moral authority" to protect Rohingya civilians. They accused her civilian government of blocking independent investigations and destroying crime sites and evidence (UNHRC, 2018: 388).

2. Research Aim and Method

This article aims to examine the present situation of Rohingya people living in Bangladesh and Myanmar following the start of the Rohingya crisis in 2017. To do this, it discusses the living conditions in the Rohingya camps and other challenges faced by Rohingya people in their daily lives. The article also sheds light on the attitudes of the Bangladesh and Myanmar governments toward Rohingya people. Secondary data was used to conduct this research. The author has examined existing reports from the United Nations, non-governmental organizations, and the news media. Additionally, he has examined articles, scholarly publications, and academic studies.

3. Literature Review

Kudrat-E-Khuda (2020) discussed the effects and difficulties faced by Bangladesh as a result of providing shelter to the Rohingya refugees after the Rohingya crisis of 2017. Talukder (2022) examined the economic impact of Rohingya refugees in Bangladesh since the exodus in 2017. Arslan, Islam, Nahar, and Cansu (2022) evaluated Türkiye's role as a humanitarian actor in supporting Rohingya refugees in Bangladesh and Myanmar. Joarder, Sutradhar, Hasan, and Bulbul (2020) reviewed the work concerning the health condition of the Rohingya refugees in Bangladesh. Islam (2022) discussed the political interests of the political parties in Bangladesh, especially those in power, in their decision to either welcome or not host Rohingya refugees. Alam (2019) studied the present Rohingya crisis from a historical perspective. MacLean (2019) analyzed Myanmar's policies and strategies to wipe out Rohingya people from their ancestral land. Haque and Islam (2023) examined Bangladesh's Rohingya repatriation efforts and the obstacles it faced in doing so. Anwary (2022) researched the application of sexual assault against women as a tool in the Rohingya genocide in Myanmar. This research discusses the present situation of the Rohingya people.

4. Identity of Rohingya

Rohingya usually use the phrase 'from time immemorial' to refer to the prolonged presence of their predecessors in the present Rakhine state (Lee, 2021: 13). Here it is worth mentioning that, before 1974, Rakhine state was known as Arakan state (Islam, 2020: 01). Based on the existing evidence, it is indicated that a group of

people who spoke an Indo-Aryan language came from northern India to Arakan approximately in 3000 BC. The modern-day Rohingyas can be associated with this group, and by 1000 AD, they had predominantly embraced Islam, and their language had assimilated many influences from their trade activities across the Bay of Bengal, resulting in significant divergence from its original form (Ibrahim, 2019).

Rohingya people are the followers of the Sunni tradition of Islam. They take pride in their Muslim roots (Ahmed & Mohiuddin, 2019: 11). The advent of Islam has occurred in Arakan in different phases. In the eighth century, Arab traders came to Arakan after their ship was wrecked on the bank of the Rumbee River. They were the first Muslims to come to the area. Then, in 1430, another group of Muslims arrived in Arakan when the ousted Arakanese King Mun Shaw Moon, also known as Normikhla, reclaimed his throne by defeating the Burmese king with the assistance of 30,000 Mughal soldiers, who were mostly Muslims. More than 200 years after that incident, in 1660, Mughal prince Shah Suja and his followers took shelter in Arakan. Later, he was killed due to the conspiracy of the Arakanese King. However, his soldiers, who were Muslims, were permitted to live in Arakan. They married locals, and their successors are Muslims (Uddin, 2019: 1578, 1579).

When it comes to traditions and customs, Rohingya Muslims are distinct from those of other Rakhine ethnic groups. As Muslims, their practices bear resemblance to those practiced in mainly Muslim nations. Men primarily fulfill the role of providing financial support for the family, and women manage household affairs. Following marriage, women depart their paternal residences and are regarded as members of their husbands' family. The food practices of Rohingya include rice, fresh and dried fish, potatoes, vegetables, rice noodles, chicken, milk, and chillies. During the religious festivals, they also eat meat. As Muslims, they stay away from haram foods like pork. Both men and women of the Rohingya community wear a sarong, also known as a longyi. It is a sizable piece of fabric that is typically wrapped around the waist. Women also put on burqas and hijabs (Ahmed & Mohiuddin, 2019: 14, 15).

5. Background of the Rohingya Crisis of 2017

The latest Rohingya crisis started in August of 2017. In the early hours of 25 August 2017, a Rohingya insurgent group named Arakan Rohingya Salvation Army (ARSA) launched coordinated attacks on 30 police posts and an army base in the north of Myanmar's Rakhine state, in the townships of Maungdaw, Buthidaung and Rathedaung. The insurgents used hand-held explosive devices, machetes, and a few small arms to carry out attacks. They killed ten police officers, a soldier, and an immigration official. Besides, 77 insurgents were also killed and one captured (International Crisis Group, 2017: 01). After the attacks, the government officially designated ARSA as a "terrorist group," and the president permitted the Myanmar military to label certain areas of northern Rakhine State as a "military operations area." Then, the military conducted operations (Amnesty International, 2018: 141). They committed widespread crimes against the Rohingya people, as documented by international organizations. These atrocities included murder, torture, rape, and the

deliberate damage of property, among other offenses. Within a short period, more than 700,000 Rohingyas sought refuge in Bangladesh (Vu & Lynn, 2020: 03).

According to an estimation by Medecins Sans Frontieres (MSF), over 6,700 Rohingya Muslims, including a minimum of 730 children under the age of five, were killed within the month following the start of the military crackdown. Among the killed, 69% were murdered by shooting, while others were burned and beaten to death. (McPherson, 2017: 01-04). United Nations human rights chief Zeid Ra'ad Al Hussein called the persecution by the Myanmar military of Rohingya Muslims "a textbook example of ethnic cleansing" (Gowen, 2017: 01). In a report, the human rights organization Amnesty International wrote that the crimes committed by the Myanmar security forces against Rohingya people amounted to crimes against humanity. It appears that high-ranking military officers were actively involved in the supervision of the operations in northern Rakhine State that were marked by crimes against humanity. Several senior officers, including Senior General Min Aung Hlaing, the Commander-in-Chief of the Defence Services, visited Rakhine State from mid-August to late September 2017 to be briefed or to supervise operations (Amnesty International, 2018: 14, 140). In this context, in November 2019, the Gambia filed a Rohingya genocide case against Myanmar in the International Court of Justice (ICJ) (Dagba & Nyadera, 2022: 330). On March 21, 2022, the U.S. declared that Myanmar had committed genocide against the Rohingya people (Borger, 2022: 01).

6. Present Situation of the Rohingya People

The situation the Rohingya people have gone through in the past and the situation they are going through now is not appropriate. They are suffering inside and outside of their homeland. Their basic needs are not met appropriately. Their lives are less secure when it comes to the security of life. In the following discussion, the present situation of the Rohingya people will be discussed.

6.1 Unsecured Sheltering in Refugee Camps

In Bangladesh-Myanmar border refugee camps, about a million Rohingya refugees live in dangerous conditions. Their shelters are weakly built; inside, they feel intense heat and no ventilation. Most refugees reside in densely populated temporary shelters located in Cox's Bazar and Bandarban. (Karin, Chowdhury, Hasnat, & Tarin, 2020: 02). Arson and fire are common incidents in refugee camps. Since 2019, the International Organization for Migration (IOM) has been recording fire incidents affecting Rohingya refugees in Cox's Bazar. From April to November 2019, 35 fires affected over 80 shelters of Rohingya people. Over the same period in 2020, 47 fires harmed 3146 individuals from 700 shelters. Fortify Rights reported 86 fires in January–April 2021 (Quiroz, Walls, Chamberlain, Tan, & Milke, 2023: 02). According to a report published by the Bangladesh government in February 2023, the Rohingya camps witnessed 222 fire incidents, including 60 cases of arson, between January 2021 and December 2022 (Ratcliffe, 2023: 06).

The fire incident on 22 March 2021 is notable among these fire incidents. That day, fire engulfed the Rohingya refugee camp of Balukhali in Cox's Bazar district. At least 15 Rohingya died, and hundreds went missing because of the fire (Graham-Harrison, 2021: 01). Besides, UNHCR reported that more than 550 people were injured and about 45,000 were displaced. At least 10,000 makeshift shelters were destroyed ("Rohingya Refugee Camp," 2021: 06). Due to the barbed wire fence in the refugee camp, the number of lives lost by Rohingya refugees increased in this fire incident (Graham-Harrison, 2021: 02). Two years later, on 5 March 2023, again fire broke out in the Rohingya refugee camp in Cox's Bazar. There were no casualties. However, the fire destroyed some 2,800 shelters and made 15,000 Rohingya refugees homeless. Government investigators said the fire was planned (Ng, 2023: 02).

6.2 Victims of Disasters

Rohingya refugees are victims of disasters like floods and landslides. In 2021, in the last week of July, heavy monsoon rains began and lasted for days. As a result, flash flooding and landslides damaged the fragile shelters of Rohingya refugees living in Cox's Bazar. At least 21,000 refugees were displaced in refugee camps (Ahmed, 2021: 03). In one incident, on July 27, 2021, heavy monsoon rains caused landslides and flooding in Rohingya refugee camps in Cox's Bazar, killing six Rohingya refugees, including children (Paul & McPherson, 2021: 01). After this, about 10,000 refugees were relocated to safe places ("Bangladesh Evacuates," 2021: 01). About two years later, in March 2023, three Rohingya workers were killed in a landslide while cutting a mountain at lower wages in Cox's Bazar. They were employed by two men who were engaged in selling soil and sand by illegally cutting hills ("3 Rohingyas Killed," 2023: 2). In the same year, two and a half months later, powerful Cyclone Mocha stroked the coastlines of Bangladesh and Myanmar. (Vaidyanathan, 2023: 01). At that time, there were no cyclone centers at Rohingya refugee camps in Cox's Bazar to take shelter (Antara, 2023: 02). The cyclone destroyed hundreds of makeshift shelters for refugees (Vaidyanathan, 2023: 02).

6.3 Food Scarcity

Rohingya people living in Bangladesh do not get enough food to survive. The majority of the Rohingya families rely on donated food (Faisal, M. M., & Ahmed, 2022: 20). Their food allowance was cut, phase by phase. In May 2023, Olivier De Schutter, a U.N. special rapporteur on extreme poverty and human rights, paid a 12-day trip to Bangladesh and visited Rohingya refugees. After his visit, in a news conference in Dhaka, he said UN agencies are in a fund crisis to provide food for Rohingya refugees. He said only 17% of the \$876 million needed to support Rohingyas for a year has been pledged. Schutter termed it "scandalous" that donors pledged such a small amount of money. He said the World Food Program was forced in May 2023 to reduce Rohingya refugees' food allowance from \$12 to \$10. He also declared it would be reduced further to \$8 on June 1, 2023 ("UN Agencies Face," 2023: 01-05). While commenting on the consequences of the food allowance cut,

Schutter said, “The rates of malnutrition will increase. The rates of stunting will increase. The development of the child in that context will be endangered” (“UN Agencies Face,” 2023: 06).

6.4 Extrajudicial Killing and Abuses Faced by Rohingya

In 2020, Amnesty International reported that, in Bangladesh, over a hundred Rohingya refugees were subjected to extrajudicial killings between August 2017 and July 2020. That time police said that from March 4, 2018, to July 31, 2020, 104 Rohingya were killed in alleged crossfire incidents. By comparison, Amnesty International’s tally matches the government’s tally. The difference is that Amnesty International’s tally covers longer than the government’s (Chowdhury & Barua, 2020: 01, 11).

Among the cases of extrajudicial killings, one incident in 2019 is noteworthy. On August 23, 2019, a local leader of Bangladesh’s ruling party was shot dead, allegedly by a group of Rohingya men. After this, at least seven Rohingya men were killed in “gunfights” with police. All of them were suspects in the murder of the ruling party leader (Kamruzzaman, 2019: 07-09). One month later, in September 2019, a Rohingya couple was killed in a “gunfight” with police at a Rohingya refugee camp. Police have accused the victims of having links to robbery (“Rohingya Couple”, 2019: 01, 02). In July 2020, a young Rohingya named Rashid Ullah was killed by police. The police accused him of being an armed thief. However, the victim’s family denied the accusation (Chowdhury & Barua, 2020: 21, 22).

Rohingya refugees are facing abuses by law enforcement agencies in Bangladesh. In January 2023, Human Rights Watch released a report titled “Bangladesh: Rampant Police Abuse of Rohingya Refugees”. The report accused the police of committing extortion, arbitrary arrests, and harassment of Rohingya refugees. For this report, Human Rights Watch interviewed more than 40 Rohingya refugees and reviewed police reports, documenting more than 16 cases of severe abuse by police officers (Human Rights Watch, 2023: 01, 04).

6.5 Law and Order Situation in Rohingya Camps

The law and order situation in Rohingya camps in Bangladesh has deteriorated. Around 14 armed groups are active in Rohingya camps. These groups often fight each other for dominance. According to official data, 115 Rohingyas have been killed from the 2017 Rohingya influx until August 2022. Besides, 2,441 cases, including murder and rape cases, have been registered (Sadi, 2022: 02). Only from July 2022 to October 2022, at least 20 Rohingya refugees were murdered (“Two More,” 2022: 02). In this context, in the last week of October 2022, police conducted a special operation called “Operation Root Out” in Rohingya refugee camps. They arrested at least 41 Rohingyas, including six murder accused (Rashid, 2022: 02).

The number of murders has increased in the refugee camps. In January 2023, two Rohingya leaders were killed at a refugee camp within eight hours (“Two Rohingya,” 2023: 01). Two months later, in the first ten days of March again, two Rohingya

leaders named Nur Habib and Syed Hossain were murdered (“Rohingya Leader”, 2023: 01-06). On 15 March 2023, a Rohingya volunteer was killed (“Rohingya Volunteer,” 2023: 01). Then, on May 7, 2023, around 20 to 25 armed Arakan Rohingya Salvation Army (ARSA) members fired in a Rohingya refugee camp. Refugees managed to capture one of the attackers and beat him to death (Aziz, 2023a: 03-05). Three days later, on May 10, 2023, police arrested a top commander of the Arakan Rohingya Salvation Army (Aziz, 2023b: 01).

6.6 Restriction on Movements in Bangladesh

Movement of Rohingya refugees is restricted in refugee camps in Bangladesh. According to research, approximately two-thirds of Rohingya respondents have opined that moving around in Bangladesh’s refugee camps is more difficult than what they encountered in Myanmar. The research was conducted by the Youth Congress Rohingya (YCR), an advocacy organization led by refugees. The research revealed that ninety-nine percent of Rohingya participants in the survey reported the existence of restrictions on freedom of movement in the refugee camps. Besides, ninety-four percent reported that these restrictions affect their everyday lives (Youth Congress Rohingya, 2023: 08, 09). Here, it is worth mentioning an incident regarding restrictions on the movement of Rohingya. In December 2022, at least 39 Rohingya youths were detained and fined for playing football in a playground outside Rohingya camps in the Ukhia area of Cox’s Bazar district (“39 Rohingya Youths,” 2022: 01).

6.7 Bangladesh’s Diplomatic Responses Regarding Rohingya Crisis

Following the start of the 2017 Rohingya crisis, in November 2017, Bangladesh and Myanmar reached a Rohingya repatriation agreement (Chowdury, 2018:150). In January 2018, both countries reached a further agreement to ensure the repatriation of all Rohingya refugees within two years (Zaman, 2021: 04). In November 2018, Bangladesh tried to send back some Rohingya refugees (Ellis-Petersen, Rahman, & Safi, 2018: 02). About one year later, in August 2019, again Bangladesh attempted to repatriate more than 3000 Rohingya refugees (Ellis-Petersen & Rahman, 2019: 02). Both attempts did not work because refugees were unwilling to return to Myanmar until their safety was assured (Anik, 2022: 06).

On 28 February 2019, Bangladesh told the UN it could not accept any more refugees from Myanmar (Ellis-Petersen, 2019: 01). By saying this, Bangladesh pressured the international community to solve the crisis. During the first week of August 2022, Chinese Foreign Minister Wang Yi paid a visit to Bangladesh. To facilitate the Rohingya repatriation, Bangladesh requested China’s assistance during his visit (Rai, 2022: 01-04). On September 21, 2023, in a side event at the UN, the Prime Minister of Bangladesh, Sheikh Hasina, called on the international community to employ existing legal and multilateral mechanisms to hold those responsible for the systematic crimes against the Rohingya people accountable (“Root of the Rohingya,” 2023: 01).

6.8 Relocation of Rohingya to Bhasan Char Island

In May 2020, during the coronavirus pandemic, 29 Rohingya refugees stranded at sea for weeks were sent to the Bhasan Char island project for quarantine (Wright & Saeed, 2020: 02). Bangladesh has spent almost \$350 million on this project. According to official data, the 40-square-kilometer island has 120 cluster villages (Kamruzzaman, 2020a: 13). The government gave each Rohingya family a 12-by-14-foot bunkbed-equipped unit (Regan & Wright, 2020: 18). In December 2020, Bangladesh officially began relocating hundreds of Rohingya refugees from Cox's Bazar to Bhasan Char island (Nguyen & Lewis, 2022). In the first batch, 1,642 Rohingya were relocated to the island (Kamruzzaman, 2020a: 07). Till October 2022, the total number of Rohingya population at the island reached 30,079 ("963 more Rohingyas," 2022: 02).

In the early days, human rights organizations opposed the Bhashan Char Island project. In a statement, Human Rights Watch accused the government of Bangladesh of providing limited information to Rohingya refugees about the actual conditions on the island. Ismail Wolff, regional director of the human rights organization Fortify Rights, termed the Bhasan Char as an "isolated" and "flood-prone" island (Kamruzzaman, 2020b: 13). In addition, the United Nations stated that it had no involvement in the Rohingya relocation (Regan and Wright, 2020: 12). However, the government of Bangladesh defended its position on the Bhashan Char island project (Kamruzzaman, 2020b: 25).

Over time, the situation has changed. Now, 56 local and international NGOs, including the United Nations, are active in Bhashan Char island in various fields (Molla, 2022: 09). Diplomats from different countries and organizations also visited Bhasan Char Island. In May 2021, two senior UN Refugee Agency (UNHCR) officials visited the island (Kamruzzaman, 2021: 01). In 2022, from February 13 to 18, UN Deputy High Commissioner for Refugees Kelly T. Clements and UNHCR Director for Asia and the Pacific Indrika Ratwatte visited Rohingya refugees living in Cox's Bazar as well as on the Bhasan Char island. (Sakib, 2022: 02). In March 2022, a group of diplomats based in Dhaka visited the island to see the facilities there ("Diplomats Visit Bhasan", 2022: 01).

6.9 Situation of Rohingya in Myanmar

Human Rights Watch describes 600,000 Rohingya people living in Myanmar as facing crimes against humanity of apartheid, persecution, and deprivation of liberty. Now, they undergo severe movement restrictions and are prevented from accessing livelihoods or basic services such as education and healthcare. Since the 2021 coup, the military has arrested some 2,000 Rohingya people, including hundreds of children, for "unauthorized travel." Daily life in Myanmar for Rohingya people is very difficult (Ratcliffe, 2022: 04, 07).

In May 2019, a United Nations investigator named Christopher Sidoti compared the living conditions of Rohingya Muslims in Myanmar to those of concentration camps

in Nazi-occupied Europe. At a conference on the Rohingya crisis at University College London, he accused that what happened in Myanmar since 2017 has strengthened the genocidal intent of the Myanmar government. He mentioned the sufferings of the Rohingya people in his discussion (McVeigh and Ellis-Petersen, 2019: 01-06).

In the Rakhine state, rivalry existed between the military and the pro-Rakhine armed group named the Arakan Army. The Rohingya are stuck between them. The Arakan Army fought the military in 2019 and 2020 and controls large parts of Rakhine state. Many Rohingya say they must pay taxes to both (Ratcliffe, 2022: 11, 12). On July 2, 2019, the UN's special envoy on Myanmar, Yanghee Lee, told the UN Human Rights Council (UNHRC) in great detail how, in Rakhine State, both the Myanmar army and the Arakan Army had taken civilians hostage and tortured them. She accused both parties of violating international humanitarian law and feared that war crimes had been committed (McVeigh & Ellis-Petersen, 2019: 12.13).

In Myanmar, during natural disasters, the government deprives the Rohingya people of aid. In May 2023, following Cyclone Mocha, residents of Rakhine state's capital estimated that 90% of the homes of Rohingya people had been destroyed and over 100 people had been killed. However the Myanmar government did not allow the UN to provide aid to the Rohingya people (Ahmed, 2023: 01, 02). That time, in a statement, the International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies said that access in Rakhine and the northwest remains severely restricted (Regan, 2023: 32).

6.10 Perceptions About Rohingya Changed in Myanmar

In 2017, when the Myanmar military oppressed the Rohingya people, many media outlets in Myanmar spread government narratives regarding the Rohingya oppression. Many citizens of the country also supported the government's stance. But, the situation changed after the military coup in 2021 (Mcpherson & Lone, 2022: 78, 79). Some Burmese regretted not supporting Rohingya more in 2017 (Ratcliffe, 2022: 14). On social media, many Burmese have apologized for neglecting the sorrow of minorities (Mcpherson & Lone, 2022: 79). A relevant incident should be mentioned here. On June 13, 2021, in Myanmar, anti-military government protesters showed solidarity for Rohingya on social media. They posted photos wearing black clothing and showed a three-finger salute, a symbol of resistance. Additionally, they used the hashtag “#Black4Rohingya” (“Myanmar's Pro-Rohingya,” 2021: 01-07). Besides, research on social media posts after the coup showed that views on minorities, including the Rohingya, had changed. According to the research, more people want an inclusive society than before (David, Myat, & Holliday, 2021: 95, 101). Another significant development is that on August 24, 2021, Myanmar's shadow government, known as the National Unity Government (NUG), promised justice for Rohingya (Strangio, 2021: 01).

6.11 Fleeing Rohingya People and the Crisis in the Sea

Rohingya people flee Bangladesh and Myanmar and take the risk of going abroad by sea. Some drown at sea while going abroad. They take risks in the hope of a better life. According to the UN, in 2022, over 3,500 Rohingya tried to cross the Bay of Bengal and the Andaman Sea. This was a 360% rise from the previous year (Gelineau, 2023a: 13). A UNHCR spokesman called 2022 one of the worst years for dead and missing Rohingyas after 2013 and 2014. Additionally, he stated that the number of those attempting to escape had returned to pre-COVID-19 pandemic levels. Note that about 900 Rohingya died or went missing in the Andaman Sea and the Bay of Bengal in 2013 and more than 700 in 2014 (“UN Says 2022 Among,” 2022: 06).

In December 2022, the Myanmar government arrested over 110 Rohingyas waiting for boats to start their journey bound for Malaysia. In January 2023, the government imprisoned these Rohingyas for attempting to escape refugee camps without legal documents (Root, 2023: 01, 02). In early January 2023, 185 Rohingya refugees reached Indonesia’s Aceh province by boat. Between November 2022 and January 2023, Aceh witnessed the arrival of three more boats carrying hundreds of refugees, with at least 20 dying at sea (Khin, 2023: 01-02). Again, on 27 March 2023, 184 Rohingya Muslims arrived in Aceh province (Teresia and Widiyanto, 2023: 01). On June 7, 2023, the Associated Press published a report on a missing refugee boat. The report says that on December 1, 2022, a boat carrying 180 Rohingya refugees left Bangladesh for Indonesia and disappeared. Based on dozens of interviews, audio recordings of calls, images, and videos, the Associated Press investigation revealed that the boat sank a week into its journey during a storm (Gelineau, 2023b: 01-02). In November 2023, more than 1,000 Rohingya people of Myanmar came to a province of Indonesia by boat, the biggest wave of Rohingya to reach Indonesia since 2015 (“Rohingya Refugees Reach,” 2023: 03).

7. Conclusion

At present, Rohingya refugees living in Bangladesh and Myanmar are facing different difficulties, including arson, landslides, and natural disasters. In both countries, their movements are restricted. Their lives are less protected. Bangladesh is trying to solve the Rohingya crisis through diplomacy. In a new move since 2020, it is relocating Rohingya refugees to an island named Bhasan Char island. To get a better future, some Rohingya people are fleeing from Bangladesh and Myanmar and trying to reach abroad by boat. Sometimes, this dangerous journey by boat results in the deaths of refugees in the middle of the sea. A positive development regarding the Rohingya crisis is that, after the military coup of 2021, Myanmar are changing their perception of the Rohingya people. Some citizens of Myanmar are apologizing for supporting the Rohingya genocide. The Rohingya people deserve a civilized life that is free of discrimination and persecution. To restore peace in Rakhine State, dealing with and solving the issue requires a political approach. To do this, the important thing that needs to be done is for the international community to pressure Myanmar to grant citizenship to all Rohingyas and take back the Rohingyas living as refugees to Rakhine State. The lives of Rohingya people have to be protected so

that they do not risk their lives crossing the sea illegally. Another important thing is to ensure justice for the Rohingya genocide to prevent the next genocide. A viable solution to the ongoing Rohingya crisis is possible if national, regional, and international efforts are coordinated.

References

- Ahmed, K. (2021, August 7). ‘A sample of hell’: Rohingya forced to rebuild camps again after deadly floods. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/global-development/2021/aug/07/rohingya-rebuild-camps-again-21000-displaced-floods-bangladesh-coxs-bazar#:~:text=%E2%80%9CThe%20life%20we%20are%20having,live%20safely%20and%20with%20dignity.%E2%80%9D>
- Ahmed, K. (2023, May 19). UN not given access to Rohingya refugee camps after Cyclone Mocha. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/global-development/2023/may/19/un-denied-access-to-rohingya-refugee-camps-after-cyclone-mocha-myanmar#:~:text=UN%20not%20given%20access%20to%20Rohingya%20refugee%20camps%20after%20Cyclone%20Mocha,-This%20article%20is&text=UN%20staff%20say%20they%20have,of%20the%20country%20on%20Sunday>
- Ahmed, K., & Mohiuddin, H. (2019). *The Rohingya Crisis: Analyses, Responses, and Peacebuilding Avenues*. Lexington Books.
- Alam, J. (2019). The current Rohingya crisis in Myanmar in historical perspective. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 39(1), 1-25.
- Amnesty International. (2018). “We will destroy everything” :Military responsibility for crimes against humanity in rakhine state, myanmar. Retrieved from <https://www.amnesty.org/en/documents/asa16/8630/2018/en/>
- Anik, S.S.B. (2022, August 24). Rohingya repatriation: A helpless wait for Bangladesh. *Dhaka Tribune*. Retrieved from <https://www.dhakatribune.com/bangladesh/292864/rohingya-repatriation-a-helpless-wait-for>
- Antara, N., F. (2023, May 13). No cyclone centres at Rohingya camps, locals worried about landslides. *Dhaka Tribune*. Retrieved from <https://www.dhakatribune.com/>
- Anwary, A. (2022). Sexual violence against women as a weapon of Rohingya genocide in Myanmar. *The International Journal of Human Rights*, 26(3), 400-419.
- Arslan, N., Islam, M. N., Nahar, L., & Cansu, E. E. (2022). Turkey as a “Humanitarian Actor”: Assistance to Rohingya Refugees in Bangladesh and Myanmar. In K., Bülbül, M.N. Islam, & M. S. Khan (Eds.), *Rohingya*

Refugee Crisis in Myanmar: Ethnic Conflict and Resolution (233-260). Springer Nature.

- Aziz, A. (2023a, May 7). Arsa member lynched after group opens fire, injures 3 in Rohingya camp. *Dhaka Tribune*. Retrieved from <https://www.dhakatribune.com/bangladesh/rohingya-crisis/310581/arsa-member-lynched-after-group-opens-fire>
1. Aziz, A. (2023b, May 10). Top Arsa commander arrested in Ukhiya Rohingya camp. *Dhaka Tribune*. Retrieved from <https://www.dhakatribune.com/bangladesh/crime/310819/top-arsa-commander-arrested-in-ukhiya-rohingya>
- Bangladesh evacuates 10,000 Rohingya after deadly landslides. (2021, July 28). Al Jazeera. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/news/2021/7/28/bangladesh-evacuates-10000-rohingya-from-landslide-hit-camps>
- Borger, J. (2022, March 21). US declares Myanmar army committed genocide against Rohingya. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/21/us-to-declare-myanmar-army-committed-genocide-against-rohingya#:~:text=The%20US%20has%20declared%20Myanmar's,Today%20marks%20the%20eighth.>
- Chowdhury, K., R. and Barua, S. (2020, September 17). Scores of Rohingya Refugees Victimized by Extrajudicial Killings in Bangladesh, Amnesty Alleges. Retrieved from <https://www.benarnews.org/english/news/bengali/BD-Rohingya-Killings-09172020162445.html>
- Chowdury, S. R. H. (2018). Humanity and security: Internal and external dynamics behind the Muslim Rohingya refugee crisis, the role of Turkey and Bangladesh. *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, 4(4), 147.
- Dagba, G., & Nyadera, I. N. (2022). Position of Responsibility: International response to the Rohingya refugee crisis–The case of Western countries. . In K., Bülbül, M.N. Islam, & M. S. Khan (Eds.), *Rohingya Refugee Crisis in Myanmar: Ethnic Conflict and Resolution* (313-336). Springer Nature.
- David, R., Myat, A. K., & Holliday, I. (2022). Can regime change improve ethnic relations? Perception of ethnic minorities after the 2021 coup in Myanmar. *Japanese Journal of Political Science*, 23(2), 89-104.
- Diplomats visit Bhasan Char. (2022, March 4). *Dhaka Tribune*. Retrieved from <https://www.dhakatribune.com/bangladesh/rohingya-crisis/287696/diplomats-visit-bhasan-char>
- Ellis-Petersen, H. (2019, March 01). Rohingya crisis: Bangladesh says it will not accept any more Myanmar refugees. *The Guardian*. Retrieved from

<https://www.theguardian.com/world/2019/mar/01/rohingya-crisis-bangladesh-says-it-will-not-accept-any-more-myanmar-refugees>

- Ellis-Petersen, H., & Rahman, S., A. (2019, August 22). Rohingya refugees turn down second Myanmar repatriation effort. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2019/aug/22/rohingya-refugees-turn-down-second-myanmar-repatriation-effort>
- Ellis-Petersen, H., Rahman, S., A., & Safi, M. (2018, November 15). Bangladesh admits no Rohingya willing to take repatriation offer. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2018/nov/15/rohingya-refugee-repatriations-bangladesh-myanmar>
- Faisal, M. M., & Ahmed, Z. (2022). Stateless Rohingya Refugees in Bangladesh: Life and Livelihood Challenges. *Journal of Social and Development Sciences*, 13(4 (S)), 11-23.
- Gelineau, K. (2023a, June 6). A boat carrying 180 Rohingya refugees vanished. A frantic phone call helped untangle the mystery. Associated Press. Retrieved from <https://apnews.com/article/rohingya-investigation-missing-boat-refugees-bangladesh-myanmar-migration-1b94b4472a42b26eb066bef47b7bcf7e>
- Gelineau, K. (2023b, June 7). Takeaways of AP investigation into a missing boat of 180 Rohingya refugees. Associated Press. Retrieved from <https://apnews.com/article/rohingya-investigation-missing-boat-refugees-bangladesh-myanmar-migration-69a3173d16ce2203fe67565afea761b1>
- Gowen, A. (2017, September 12). ‘Textbook example of ethnic cleansing’: 370,000 Rohingyas flood Bangladesh as crisis worsens. *The Washington Post*. Retrieved from https://www.washingtonpost.com/world/textbook-example-of-ethnic-cleansing--370000-rohingyas-flood-bangladesh-as-crisis-worsens/2017/09/12/24bf290e-8792-41e9-a769-c79d7326bed0_story.html
- Graham-Harrison, E. (2021, March 23). Hundreds of people missing after Rohingya refugee camp fire. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/global-development/2021/mar/23/hundreds-of-people-missing-after-rohingya-refugee-camp-fire#:~:text=Hundreds%20of%20people%20are%20missing,in%20flames%2C%20aid%20workers%20said.>
- Haque, E., & Islam, T. (2023). Bangladesh’s rohingya repatriation endeavors and challenges; a critical analysis. *Dumlupinar University Journal of Social Science/Dumlupinar Üniversitesi Soysyal Bilimler Dergisi*, (76).
- Human Rights Watch. (2023). *Bangladesh: Rampant police abuse of Rohingya refugees*. Retrieved from <https://www.hrw.org/news/2023/01/17/bangladesh-rampant-police-abuse-rohingya-refugees>

- International Crisis Group. (2017). *Myanmar tips into new crisis after Rakhine State attacks*. Retrieved from <https://www.crisisgroup.org/asia/south-east-asia/myanmar/myanmar-tips-new-crisis-after-rakhine-state-attacks>
- Islam, N. (2020). Rohingya: a people under endless Tyranny. *Asian Affairs: An American Review*, 48(1), 14-40.
- Islam, S. (2022). Regime's interests in hosting refugees: Bangladesh's response to the Rohingya. In K., Bülbül, M.N. Islam, & M. S. Khan (Eds.), *Rohingya Refugee Crisis in Myanmar: Ethnic Conflict and Resolution* (97-133). Springer Nature.
- Joarder, T., Sutradhar, I., Hasan, M. I., & Bulbul, M. M. I. (2020). A record review on the health status of Rohingya refugees in Bangladesh. *Cureus*, 12(8).
- Kamruzzaman, Md. (2019, November 05). Bangladesh rejects Amnesty report on Rohingya killings. Anadolu Agency. Retrieved from <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/bangladesh-rejects-amnesty-report-on-rohingya-killings/1636457>
- Kamruzzaman, Md. (2020a, December 28). Bangladesh relocates more Rohingya to remote island. Anadolu Agency. Retrieved from <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/bangladesh-relocates-more-rohingya-to-remote-island/2090945>
- Kamruzzaman, Md. (2020b, December 04). Bangladesh starts Rohingya shift to island amid concerns. Anadolu Agency. Retrieved from <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/bangladesh-starts-rohingya-shift-to-island-amid-concerns/2065231>
- Kamruzzaman, Md. (2021, June 01). UN officials visit Rohingya camp on remote Bangladeshi isle. Anadolu Agency. Retrieved from <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/un-officials-visit-rohingya-camp-on-remote-bangladeshi-isle/2259986#>
- Karin, S., Chowdhury, M., A., Hasnat, M., A., & Tarin, N., J. (2020). Status of Rohingya in refugee camps of Bangladesh: a review study. *Open Access Library Journal*, 7(09), 1.
- Khin, T. (2023, January 26). Rohingya are drowning at sea. Asia's leaders are to blame. Al Jazeera. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/opinions/2023/1/26/rohingya-are-drowning-at-sea-asias-leaders-are-to-blame>
- Kipgen, N. (2019). The Rohingya crisis: The centrality of identity and citizenship. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 39(1), 61-74.
- Kudrat-E-Khuda (Babu). (2020). The impacts and challenges to host country Bangladesh due to sheltering the Rohingya refugees. *Cogent Social Sciences*, 6(1), 1770943.

- Lee, R. (2021). *Myanmar's Rohingya genocide: Identity, history and hate speech*. Bloomsbury Publishing.
- MacLean, K. (2019). The Rohingya crisis and the practices of erasure. *Journal of Genocide Research*, 21(1), 83-95.
- McPherson, P. (2017, December 14). 6,700 Rohingya Muslims killed in one month in Myanmar, MSF says. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2017/dec/14/6700-rohingya-muslims-killed-in-attacks-in-myanmar-says-medecins-sans-frontieres>
- Mcpherson, P., & Lone, W. (2022, August 04). New evidence shows how Myanmar's military planned its brutal purge of the Rohingya. Reuters. Retrieved from <https://www.reuters.com/investigates/special-report/myanmar-rohingya-warcrimes-investigation/>
- McVeigh, K. and Ellis-Petersen, H. (2019, July 04). UN official likens Rohingya living conditions to Nazi concentration camps. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2019/jul/04/un-warns-of-possible-new-war-crimes-in-myanmar#:~:text=UN%20official%20likens%20Rohingya%20living%20conditions%20to%20Nazi%20concentration%20camps,-This%20article%20is&text=Hundreds%20of%20thousands%20of%20Rohingya,a%20UN%20investigator%20has%20said.>
- Molla, M., A. (2022, August). Bhasan Char: Better conditions, but home still beckons. *The Daily Star*. Retrieved from <https://www.thedailystar.net/rohingya-influx/news/bhasan-char-better-conditions-home-still-beckons-3102681>
- Myanmar's pro-Rohingya social media campaign gathers mass support. (2021, June 14). Aljazeera. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/news/2021/6/14/myanmars-pro-rohingya-social-media-campaign-shows-mass-support>
- Ng, K. (2023, March 13). Rohingya camp fire was 'planned sabotage' – investigators. BBC. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-asia-64935831>
- Nguyen, H. and Lewis, T. (2022, February 08). Bhasan Char and Refugee 'Warehousing'. *The Diplomat*. Retrieved from <https://thediplomat.com/2022/02/bhasan-char-and-refugee-warehousing/>
- 963 more Rohingyas relocated to Bhasan Char. (2022, October 17). *The Daily Star*. Retrieved from <https://www.thedailystar.net/rohingya-influx/news/963-more-rohingyas-relocated-bhasan-char-3145186>
- Paul, R. & McPherson, P. (2021, July 27). Six killed in landslide, flooding at Rohingya camps in Bangladesh. Reuters. Retrieved from

<https://www.reuters.com/world/asia-pacific/six-killed-landslide-flooding-rohingya-camps-bangladesh-2021-07-27/>

- Quiroz, N., F., Walls, R., Chamberlain, P., Tan, G., ve Milke, J. (2023). Incident Report and Analysis of the 2021 Cox's Bazar Rohingya Refugee Camp Fire in Bangladesh. *Fire Technology*, 1-23. <https://doi.org/10.1007/s10694-023-01406-7>
- Rai, A. (2022, August 8). Bangladesh seeks cooperation from China to repatriate Rohingya refugees to Myanmar. *The Independent*. Retrieved from <https://www.independent.co.uk/south-asia/bangladesh-china-rohingya-refugees-myanmar-b2140459.html>
- Rashid, M. (2022, October 30). 41 Rohingyas arrested in operation 'root out' in Bangladesh camps. *New Age*. Retrieved from <https://www.newagebd.net/article/185028/41-rohingyas-arrested-in-operation-root-out>
- Ratcliffe, R (2022, August 25). Five years after the crackdown, Myanmar's remaining Rohingya 'living like animals'. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/global-development/2022/aug/25/five-years-after-the-crackdown-myanmars-remaining-rohingya-living-like-animals>
- Ratcliffe, R. (2023, March 6). Huge fire at Rohingya refugee camp leaves thousands without shelter. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2023/mar/06/rohingya-refugee-camp-fire-bangladesh-coxs-bazar>
- Regan, H. (2023, May 19). Myanmar junta travel restrictions are holding up vital aid to cyclone-hit communities. CNN. Retrieved from <https://edition.cnn.com/2023/05/18/asia/cyclone-mocha-aid-restrictions-myanmar-intl-hnk/index.html>
- Regan, H. and Wright, R. (2020, December 08). Fears of forced removals as Bangladesh moves hundreds of Rohingya refugees to remote island. CNN. Retrieved from <https://edition.cnn.com/2020/12/03/asia/rohingya-relocations-bhasan-char-intl-hnk/index.html>
- Rohingya Couple Killed in "Gunfight". (2019, September 2). *New Age*, pp. 1, 2
- Rohingya leader shot dead at Cox's Bazar camp. (2023, March 9). *The Daily Star*. Retrieved from <https://www.thedailystar.net/news/bangladesh/crime-justice/news/rohingya-leader-shot-dead-coxs-bazar-camp-3266371>
- Rohingya refugee camp fire: Several dead, hundreds missing and thousands homeless. (2021, March 23). BBC. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-asia-56493708>
- Rohingya refugees reach Indonesia shores in latest boat arrival. (2023, December 02). Al Jazeera. Retrieved from

<https://www.aljazeera.com/gallery/2023/12/2/photos-rohingya-asylum-seekers-reach-shores-of-indonesia-aceh-province>

Rohingya volunteer killed in shooting at Cox's Bazar camp. (2023, March 15). *bdnews24.com*. Retrieved from <https://bdnews24.com/bangladesh/daw4hmrum4>

Root of the Rohingya crisis 'lies in Myanmar': PM. (2023, September 22). *The Daily Star*. Retrieved from <https://www.thedailystar.net/news/bangladesh/news/root-the-rohingya-crisis-lies-myanmar-pm-3425281>

Root, R. (2023, January 11). More than 100 Rohingya refugees jailed for trying to flee Myanmar camps. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2023/jan/11/more-than-100-rohingya-refugees-jailed-for-trying-to-flee-myanmar-camps>

Sadi, A. (2022, December 13). The complexities behind the violence in Rohingya camps. *The Daily Star*. Retrieved from <https://www.thedailystar.net/opinion/views/news/the-complexities-behind-the-violence-rohingya-camps-3195041>

Sakib, S., N. (2022, February 20). UNHCR official calls for continued support for Rohingya refugees. Anadolu Agency. Retrieved from <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/unhcr-official-calls-for-continued-support-for-rohingya-refugees/2507735>

Strangio, S. (2021, August 26). Myanmar's shadow government promises justice for rohingya atrocities. *The Diplomat*. Retrieved from <https://thediplomat.com/2021/08/myanmars-shadow-government-promises-justice-for-rohingya-atrocities/>

Talukder, M. I. A. (2022). Are refugees a blessing or a curse: An analysis of economic impact of Rohingya refugees on Bangladesh since the exodus. In K., Bülbül, M.N. Islam, & M. S. Khan (Eds.), *Rohingya Refugee Crisis in Myanmar: Ethnic Conflict and Resolution* (pp. 173-188). Springer Nature.

Teresia, A. and Widiyanto, S. (2023, March 27). More than 180 Rohingya Muslims arrive by boat in Indonesia's Aceh. Reuters. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/more-than-180-rohingya-muslims-arrive-by-boat-indonesias-aceh-2023-03-27/#:~:text=A%20spokesperson%20for%20the%20local,many%20vessels%20they%20were%20on>

39 Rohingya youths detained, fined for playing football outside camps. (2022, December 04). *New Age*. Retrieved from <https://www.newagebd.net/article/188201/39-rohingya-youths-detained-fined-for-playing-football-outside-camps>

3 Rohingyas killed in landslide. (2023, March 30). *The Daily Star*, p. 2

- Two more Rohingyas killed in camp. (2022, October 27). *New Age*. Retrieved from <https://www.newagebd.net/article/184794/two-more-rohingyas-killed-in-camp>
- Two Rohingya leaders killed at Bangladesh refugee camp 8 hours apart. (2023, January 8). *bdnews24.com*. Retrieved from <https://bdnews24.com/bangladesh/tzmuj4v7p5#:~:text=The%20first%20murder%20took%20place,the%20week%20hours%20of%20Sunday>
- Uddin, N. (2019). Ethnic cleansing of the Rohingya people. *The Palgrave Handbook of Ethnicity*, 1575-1591.
- UN agencies face funding challenges in feeding Rohingya refugees in Bangladesh, official says. (2023, May 30). Associated Press. Retrieved from <https://apnews.com/article/rohingya-bangladesh-myanmar-abab6f34f4a3d5f972dae9de4bec5030>
- UN says 2022 among deadliest years for Rohingya at sea. (2022, December 26). Al Jazeera. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/news/2022/12/26/deadliest-year-for-rohingya-at-sea-with-180-presumed-dead-un>
- UNHRC. (2018). *Report of the detailed findings of the Independent International Fact-Finding Mission on Myanmar*. Retrieved from <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/myanmar-ffm/index>
- Vaidyanathan, R. (2023, May 15). Cyclone Mocha: Deadly storm hits Myanmar and Bangladesh coasts. BBC. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-asia-65587321>
- Vu, H. T., & Lynn, N. (2020). When the news takes sides: Automated framing analysis of news coverage of the Rohingya crisis by the elite press from three countries. *Journalism Studies*, 21(9), 1284-1304.
- Wade, F. (2019). *Myanmar's enemy within: Buddhist violence and the making of a Muslim 'other'*. Bloomsbury Publishing.
- Wright, R. & Saeed, S. (2020, May 04). Dozens of refugees stranded at sea to be quarantined on controversial island. Retrieved from <https://edition.cnn.com/2020/05/04/asia/refugees-stranded-rohingya-bangladesh-intl-hnk/index.html>
- Youth Congress Rohingya. (2023). "*This persecution is the worst there is*": *Restrictions on Rohingya freedom of movement in Bangladesh*. Retrieved from <https://youthcongressrohingya.com/this-persecution-is-the-worst-there-is/>
- Zaman, M. (2021, November 23). After the UN resolution on Rohingya crisis, what comes next? *The Daily Star*. Retrieved from

<https://www.thedailystar.net/views/opinion/news/after-the-un-resolution-rohingya-crisis-what-comes-next-2900446>

ENDERUN DERGİSİ
JOURNAL OF ENDERUN

e-ISSN: 2618-592X

YIL/YEAR: 2024 CİLT/VOL: 8 SAYI/ISSUE: 1

Çevrimiçi olarak / Available online at www.dergipark.org.tr/tr/pub/enderun

KADIN AKADEMİSYENLER ÜZERİNDEKİ “CAM TAVAN” SENDROMU: TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

GLASS CEILING SYNDROME ON FEMALE ACADEMICS: A CASE STUDY OF TOKAT GAZİOSMANPAŞA UNIVERSITY

Makalenin
Gönderim Tarihi:
12/03/2024

Makalenin
Kabul Tarihi:
26/03/2024

İrem Nur KARAÖZKÖK

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi,
ORCID: 0000-0002-1832-405X, E-mail: iremnurkozkok@gmail.com.

Doi: 10.59274/enderun.1451330

ÖZET

Kadınların iş hayatındaki artan katılımına rağmen, üst düzey yönetim kademesine yükselmedeki sayısal temsiliyetleri düşük kalmaktadır. Araştırmalar, kadınların kariyer basamaklarında ilerlerken karşılaştığı belirsiz ancak etkili engellerin varlığını ortaya koymaktadır. Bu engeller, kadınların başarılarına ve yeteneklerine rağmen üst pozisyonlara geçmelerini zorlaştıran "cam tavan" adı verilen bir olguyu yansıtmaktadır. Bu durum, kadınların organizasyon içinde yükselme sürecinde karşılaştığı görünmez engellerle bağlantılıdır, bu da onların terfi edebilme ve liderlik pozisyonlarına erişebilme potansiyelini etkilemektedir. Bu nedenle, iş dünyasında kadınların daha fazla temsil edilmesi ve üst düzey yönetimde yer alabilmesi için bu tür engellerin anlaşılması ve ele alınması önemlidir. Bu çalışmanın amacı, iş hayatındaki kadın çalışanların kariyer sorunlarından yola çıkarak, cam tavan sendromunun kadın akademisyenler üzerindeki etkisini incelemek ve kadın akademisyenlerin önündeki kariyer engellerini anlamaktır. Ayrıca kadın akademisyenlerin bu engelleri aşma yöntemlerine yönelik fikirlerin analiz edilmesi yine çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır. Araştırmanın kapsamında Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi bünyesinde çalışan 10 kadın akademisyen ile görüşülmüştür. Kadın akademisyenlerin cam tavan sendromunun analizi için niteliksel araştırma yöntemlerinden; derinlemesine görüşme yöntemi benimsenmiş ve kartopu örneklem yöntemi kullanılmıştır. Görüşmeciler ile yarı yapılandırılmış anket formu ile derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır. Sonuç olarak ise cam tavanın her meslekte olduğu gibi akademisyenlikte de kadınlara bir engel olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın Akademisyen, Cam Tavan, Toplumsal Cinsiyet

ABSTRACT

Despite the increasing participation of women in business life, their numerical representation in promotion to senior management levels remains low. Research reveals the subtle but impactful obstacles women face as they advance through the career ladder. These obstacles reflect a phenomenon called the "glass ceiling" that makes it difficult for women to move into top positions despite their success and talent. This is linked to the invisible barriers women face in the promotion process within the organization, which affects their potential to be promoted and achieve leadership positions. Therefore, it is important to understand and address such barriers so that women are more represented in business and can take part in senior management. The purpose of this study is to examine the impact of the glass ceiling syndrome on female academicians by starting from the career problems of women employees in the workplace, and to understand the career obstacles faced by female academicians. Additionally, analyzing the ideas regarding the methods for overcoming these obstacles of female academicians is also among the objectives of the study. Within the scope of the research, interviews were conducted with 10 female academicians working at Tokat Gaziosmanpaşa University. For the analysis of the glass ceiling syndrome among female academicians, qualitative research methods were adopted, and in-depth interviews were conducted using the snowball sampling method. Semi-structured interview method was used with the interviewees through a semi-structured questionnaire. As a result, it was revealed that the glass ceiling is indeed a barrier for women in academia, as it is in every profession.

Keywords: Glass Ceiling, Gender, Female Academician.

GİRİŞ

Kadınların iş hayatındaki varlığı, geçmişten bugüne kadarki süreçte giderek daha belirgin hale gelmiş olsa da, toplumun ve cinsiyet kimliğinin belirleyici etkileri nedeniyle genellikle kadınlar, iş dünyasında ikincil bir konumda tutulmaktadır. Bu durum, kadınların uzun ve zorlu bir mücadeleyle iş hayatında var olmalarını sağlasa da, bu varoluşun artık haklar ve özgürlükler anlamında kabul edilmesi gerekmektedir. Ne yazık ki, günümüzde dahi, kadınlar sadece cinsiyetlerinden dolayı birçok baskı ve cinsiyet ayrımcılığıyla karşılaşmaktadırlar. Bu olumsuz durum, kadınların iş hayatından elde ettikleri faydaların sınırlı olmasını, psikolojik ve fiziksel şiddete maruz kalmalarını ve toplumun kadınlara yönelik baskılarını içermektedir. Özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin hala var olduğu toplumlarda, kadınlar meslek seçiminden ücret eşitsizliğine kadar birçok engelle karşılaşmaktadır ve bu engeller, kadınların kariyer planlarını ciddi şekilde etkilemektedir. Yapılan araştırmalar, kadınların genellikle iş hayatında orta ve alt düzey pozisyonlarda kaldığını, yönetsel statü hiyerarşisinde üst düzey pozisyonlara yükselmediklerini ve bu durumun yapısal bir engel olarak varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Bu engellerden biri de "Cam Tavan Sendromu" olarak adlandırılan ve kadınların iş hayatındaki görünmez engellere maruz kaldıkları bir durumu ifade etmektedir. Bu nedenle, kadınların iş hayatında hak ettikleri yeri alabilmeleri ve kendilerini iş dünyasında rahatça ifade edebilmeleri için toplumun

ve iş dünyasının dönüşümü büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı ise, akademide kadın akademisyenlerin karşılaştıkları toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini anlamak, kariyerleri boyunca karşılaştıkları engelleri incelemek ve “cam tavan” sendromuna dikkat çekmektir. Ayrıca kadınların karşılaştıkları bu engellerin giderilmesine yönelik fikirleri analiz etmek de bu çalışmanın amaçları arasındadır. Birinci bölümde Türkiye’de cam tavan algısına yönelik literatür taramasına yer verilmiştir. İkinci bölümde cam tavan sendromuna ve kadın akademisyenlerin akademi içerisindeki durumlarına yer verilmiştir. Son bölümde ise Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesindeki kadın akademisyenlerle olan görüşmelere yer verilmiştir. Sonuç bölümünde ise bu görüşmeler çalışmanın amaçları doğrultusunda incelenmiştir.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Araştırmanın amacı, Türkiye’deki eğitim seviyesi en yüksek kadınların akademide önemli bir rol oynadığı alanlardan biri kabul edilen bu alanda, kadın akademisyenlerin kariyerleri boyunca karşılaştıkları zorlukları ve "cam tavan" algılarını incelemektir. Ayrıca, kadın akademisyenlerin cam tavanı aşma stratejilerini analiz etmek de çalışmanın hedefleri arasındadır. Birinci bölümde, kavramsal olarak cam tavan sendromu ele alınmış ve Türkiye’deki akademik ortamdaki kadınların durumu açıklanmıştır. İkinci bölümde ise, Balıkesir Üniversitesi’nde farklı statülerdeki kadın akademisyenlerle yapılan mülakat çalışmaları sunulmuştur. Araştırmanın sonuçları, hedeflere ulaşmak için değerlendirilmiş ve kadın akademisyenlerin bakış açılarına dayanarak, cam tavan sendromunu aşma konusunda yararlı öneriler sunulmuştur (Şahnagil, 2021).

Bu araştırmanın amacı, ülkedeki kadınların akademik, idari ve teknik kadrolardaki kariyer fırsatlarından ne kadar yararlandığını, bu durumun nedenlerini ve sonuçlarını vurgulayarak, Türkiye’nin Göller Bölgesi’nde durumunu görmektir. Öncelikle, cam tavan sendromu temel hatlarıyla ele alınacaktır ardından ise, Göller Bölgesi’ndeki yükseköğretim kurumlarında üst düzey yönetici pozisyonunda bulunan kadınların mevcut durumları betimsel olarak sunulacaktır. Bu amaçla, üniversitelerin protokol listeleri incelenecek, mevcut durum cam tavan ve cam uçurumu göz önüne alınarak, toplumsal cinsiyet çerçevesinde değerlendirilecektir. Yükseköğrenim kurumlarının cinsiyet eşitliği konusundaki durumu da bu çerçevede ele alınacaktır (Öztürk, 2017).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’deki kadın çalışanların kariyerleri boyunca karşılaştıkları engelleri ve "cam tavan" algılarını incelemek ve hizmet sektöründe alt ve üst düzey yöneticilerin deneyimlerini analiz etmektir. İstanbul’da çalışan 15 kadın yöneticiyle yapılan görüşmelerde, kadınların yönetici pozisyonlarında az olmasının nedenleri arasında ataerkil toplum yapısı ve erkek egemen iş dünyası belirlenmiştir. Kadın yöneticiler, ücret ve prim konularında erkeklerle büyük

farklar yaşamadıklarını ancak yükselme ve terfi konusunda olumsuz bakış açısı ve engellerle karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Engelleri azaltmak için tüm çalışan ve işverenlerin bilinçlendirilmesi, aile içi eğitim programları, çocuklu kadın çalışanlar için destek programları ve esnek çalışma saatleri önerilmektedir (Yılmaz, 2019).

Bu çalışma, Antalya'daki devlet okullarında görev yapan kadın eğitim yöneticilerinin cam tavan sendromuna ilişkin görüşlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Nitel araştırma tasarımı fenomenoloji yaklaşımıyla yapılmış olup, 19 kadın yöneticiyle yapılan görüşmelerle gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar, eğitim örgütü, kıdem, branş ve unvan gibi çeşitli değişkenler temel alınarak seçilmiştir. Araştırma sonucunda, kadın yöneticilerin kariyerlerini seçtiklerini ancak konularını planlamadıkları belirlenmiştir. Ayrıca, toplumsal roller ve cinsiyet ayrımcılığı gibi nedenlerle yükselme süreçlerinde engellerle karşılaştıkları ifade edilmiştir. Katılımcılar, kadın yönetici sayısını artırmak için pozitif ayrımcılık, aile/toplum yapısında değişiklik, maddi teşvikler ve üst düzey yönetici desteğinin önemli olduğunu vurgulamışlardır (Erot, 2016).

Bu çalışmanın temel amacı, İstanbul'daki seçili vakıf üniversitelerinde görev yapan kadın akademisyenler üzerinde cam tavan sendromunun ve örgütsel sinizm arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmanın ilk bölümünde, kadın iş gücünün tarihsel gelişimi ve cam tavan sendromuyla ilgili literatür incelenmiştir. İkinci bölümde ise sinizm kavramı ve örgütsel sinizmin tarihsel süreci ve özellikleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, İstanbul'daki seçili vakıf üniversitelerinde görev yapan kadın akademisyenler üzerinde bir araştırma yapılmış ve elde edilen verilerle cam tavan algısı ile örgütsel sinizm arasındaki ilişki incelenmiştir. Bulgular, cam tavan algısının örgütsel sinizm ve alt boyutlarıyla anlamlı, pozitif ancak zayıf bir ilişkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın, cam tavan algısının örgütsel sinizm ve alt boyutları hakkında öngörülerde bulunduğu görülmüştür (Yücel, 2022).

2. CAM TAVAN SENDROMU ÇERÇEVESİNDE KADIN

Geleneksel cinsiyet rolleri, kadın ve erkek arasında sosyal olarak belirlenmiş roller ve sorumluluklar olarak tanımlanır. Bu roller, kadının ev içindeki görevleri ve erkeğin ekonomik olarak üretken olmasıyla belirlenmiştir. Fakat, günümüzde toplumsal değişimler ve dönüşümler, bu geleneksel rollerin giderek değişmesine neden olmaktadır. İlk olarak, aile yapısında gelişen değişimler, geleneksel büyük aile yapısından çekirdek aile yapısına geçişi beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, kadın ve erkek arasındaki rol dağılımı etkilenmiş, ev işlerinin ve aile içi sorumlulukların daha eşit bir şekilde paylaşılmasına olanak sağlanmıştır. Ayrıca, çocuk bakımı konusunda sunulan hizmetlerin artması ve gelişmesi, kadınların iş gücüne katılımını kolaylaştırmaktadır. Okul öncesi çağda bakım hizmetlerine erişimin artması, kadınların iş hayatında daha aktif olmasını ve kariyer yapmalarını desteklemektedir.

Çalışan kadınların sayısındaki artış da, toplumsal cinsiyet rollerindeki değişimde önemli bir faktördür. Kadınların iş gücüne katılımının artması, geleneksel iş bölümü anlayışını sorgulamalarına ve daha eşitlikçi bir toplum modeline doğru ilerlemeye katkı sağlamaktadır. Bu gelişmeler, toplumsal cinsiyet rollerinin daha esnek ve eşitlikçi bir yapıya doğru gitmekte olduğunu göstermektedir (Leblebici ve Karcıoğlu, 2014: 2).

Kadınların üniversite hayatındaki hem öğrenci hem de akademisyen olarak varlığı, uzun ve çetin bir mücadele sonucunda kazanılmıştır. Ancak dünya genelinde hala kadınların belirli alanlara yönlendirildiği ve karma eğitimin kısıtlandığı yerler bulunmaktadır. Türkiye'de ise, kadınların üniversiteye katılımı zaman içinde artmış olsa da, akademisyenlik gibi yüksek seviyeli rollerde kadın temsiline hala az olduğu gözlemlenmektedir. Kadınlar, akademisyenlik kariyerlerini sürdürürken araştırmacı, meslektaş, öğretici, ev işlerini üstlenici, annelik ve eşlik gibi geleneksel rolleriyle de uğraşmak zorunda kalmaktadır. Bu çoklu roller, kadın akademisyenlerin iş yaşamında çeşitli zorluklarla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Bu durumda, kadınların iş yaşamındaki katkıları görünmeyen emek olarak adlandırılmaktadır (Yıldız, 2018: 30).

Cam tavan kavramının ilk tanımı, 1984 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınlanan bir röportajda ortaya atılmıştır. Gay Bryant adlı bir kişinin Adweek adlı dergiye verdiği bu röportajda, kadınların iş hayatında buldukları pozisyonlardan bir üst seviyeye yükselebildikleri ancak daha üst noktalara, yani tepe noktaya çıkamadıkları belirtilmiştir. Bu durum, kadınların kariyerlerinde görünmez bir engelle karşılaştıkları ve bu engelin "cam tavan" olarak ifade edildiği şeklinde tanımlanmıştır (Yılmaz, 2019: 26). Günümüzde ise, kadınlar ile erkekler arasında ekonomik ve toplumsal haklarda eşitlik sağlandığında, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıkların azaldığı gözlemlenmektedir. Bu durum, kadınların iş gücüne katılımının artması, eğitim olanaklarının genişlemesi ve toplumsal cinsiyet rollerinin esneklik kazanmasıyla birlikte gerçekleşmektedir. Kadınların ekonomik olarak güçlenmesi, ailelerin ve toplumun genel refahı üzerinde olumlu etkiler yaratırken, kadınların liderlik pozisyonlarına yükselmesi ve karar alma süreçlerinde daha fazla temsil edilmeleri de toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından kritik öneme sahiptir. Fakat, bu eşitliğin sağlanması için sadece yasal düzenlemeler yeterli olmayıp, aynı zamanda kültürel, sosyal ve ekonomik düzeyde de değişim ve destek gerekmektedir. Bu nedenle, kadınların ve erkeklerin eşit fırsatlara sahip olduğu bir toplumun inşası, toplumsal kalkınma ve sürdürülebilirlik açısından önemli bir hedeftir (Erot, 2016: 17). Kadınlar bugün yönetim pozisyonlarında daha etkin bir rol almak istemekte ancak bazı çevreler hala kadına karşı olumsuz bakış açıları sergilemektedir. Geleneksel düşünce yapısı, kadını ev işleriyle ve aileyle ilişkilendirirken, iş yaşamında erkeği daha önde görme eğilimindedir. Bu durum, özellikle az gelişmiş toplumlarda daha belirgin bir şekilde kendini göstermektedir ve kadınların yönetim pozisyonlarına yükselmelerini engelleyebilmektedir (Leblebici ve Karcıoğlu, 2014: 3).

Dünya genelinde ve Türkiye'de, cinsiyet temelli cam tavan engelleriyle ilgili yapılan çalışmalarda farklı sınıflandırmalar yapılmaktadır. Ancak, kapsamlı bir bakış açısıyla, örgütlerde cam tavan oluşumuna yol açan unsurlar genellikle örgütsel, toplumsal ve bireysel faktörler etrafında gruplandırılabilir. Bu faktörlerin bir arada ele alınması, cam tavanın kökenlerini ve etkilerini daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir (Mizrahi ve Aracı, 2010: 150).

Bireysel Faktörlerden Kaynaklanan Engeller

Kadın yöneticinin, ailesine ve işe ayırdığı zamanı dengeleme baskısı altında olması, kendi kişisel sınırlarını belirleme konusunda zorlanmasına sebep olabilir. Bu durum, bazen kariyerde yükselmenin getirebileceği ek sorumlulukları üstlenmekte tereddüt etmesine neden olabilir (Mizrahi ve Aracı, 2010: 150). Annelik, kadınların hamilelik ve doğum sonrası dönemde evde bebeğin bakımı ve ev işleriyle ilgilenmelerini gerektirirken, erkekler genellikle dışarıda fiziksel işlerle uğraşırlar. Toplumsal cinsiyet rolleri, kadınların iş yaşamında geri planda kalmasına ve belirli rollerde kendilerini sınırlı hissetmelerine neden olabilir. Ayrıca, öğrenilmiş çaresizlik ve kültürel kalıplar da kadınların potansiyellerini tam olarak kullanmalarını engelleyebilir (Yılmaz, 2019: 29).

Örgütsel Faktörlerden Kaynaklanan Engeller

Örgüt kültürü, kadınların kariyerlerinde ilerlemesini etkileyen bir faktördür. Cinsiyet ayrımcılığı yapmayan ve insan odaklı bir kültüre sahip olan örgütlerde kadınların daha başarılı olduğu görülmektedir. Ancak, bazı yöneticiler kadınların ilerlemesini desteklemez ve bu durum örgüt politikalarını etkileyebilir. Mentorluk, kadınların cam tavanı aşmalarına yardımcı olabilirken, informal iletişim ağlarına katılmamak kadınların kariyerlerinde engel oluşturabilir (Yıldız vd, 2016: 1129).

Toplumsal Faktörlerden Kaynaklanan Engeller

Toplum, bireylerin cinsiyetlerine göre farklı roller üstlenmelerini bekler. Bu toplumsal beklentiler, cinsiyete dayalı toplumsallaşma sürecinde yer alır. Kadınlar için oluşturulan kalıplaşmış önyargılar, çalışma hayatında ilerlemelerini engelleyebilir ve kadınların yönetici pozisyonlarında rol modelleri oluşturmasını zorlaştırabilir. Bu önyargılar, kadınların sadece belirli roller için uygun olabileceği düşüncesini desteklemektedir (Mizrahi ve Aracı, 2010: 151). Kadınlar, iş hayatında erkeklere oranla istihdam ve terfi konularında ayrımcılığa maruz kalmakta ve bu durumun temelinde toplumsal cinsiyet meselesi yatmaktadır. Bu mesele, kadınların toplumsal ve biyolojik cinsiyetlerine dayandırılarak şekillenmektedir ve bu şekillenme ile birlikte, kadınların üst düzey yönetici pozisyonlarına yükselmesi genellikle engellenmektedir. Türkiye'deki devlet ve vakıf üniversitelerinde, kadınların üst düzey yöneticiler arasında yeterince temsil edilemediği bir gerçektir. Aynı zamanda, günümüzde kadınların akademik

kademelerde erkek meslektaşlarına göre daha az sayıda olmaları, akademik yaşamda "cam tavan" engelini varlığını göstermektedir. Eğitimli ve yetenekli kadın akademisyenlerin cam tavan etkisiyle geri plana atılması ve kadınların karşısına çıkan fırsat eşitsizliği akademik rekabeti olumsuz yönde etkileyebilir. Bu nedenle, yükseköğretim kurumlarında cam tavan sorununun çözülmesi ve kalıcı çözümlerin bulunması önemlidir (Öngünç, 2023: 84).

Cam Tavanı Kırma

Kadınların cam tavan engelini aşmaları için çeşitli stratejiler geliştirilmiştir. Bu stratejilerin kişisel boyutunda, kadınlar kendi kariyerlerini yönlendirmek ve ilerletmek için çeşitli adımlar atmaktadırlar. Bunlar arasında eğitim almak, mentorluktan faydalanmak, sosyal ilişkilerini güçlendirmek ve üstün performans sergilemek önemli rol oynamaktadır. Özellikle kadınların eğitim seviyelerinin artması, kariyerlerinde ilerlemelerini sağlayan önemli bir etkidir. Örgütsel stratejiler ise, iş yerlerinde cinsiyet eşitliğini sağlamak ve kadınların ilerlemesini desteklemek amacıyla uygulanır. Bu kapsamda, kadın dostu politikaların oluşturulması, cinsiyet eşitliğini teşvik eden kültürlerin geliştirilmesi ve kadınların liderlik pozisyonlarına yükselmesini destekleyen bir iş ortamının oluşturulması önemlidir. Ancak sadece bireysel ve örgütsel çaba yeterli değildir; toplumsal dönüşüm de gereklidir. Toplumun cinsiyet eşitliği ve kadınların iş yaşamındaki yerine dair tutum ve davranışlarının değişmesi önemlidir. Cinsiyet ayrımcılığının ve önyargıların azaltılması, kadınların iş yaşamında daha fazla desteklenmesi ve fırsat eşitliğinin sağlanması için toplumun genel olarak bilinçlenmesi ve cinsiyet eşitliği konusunda çalışmalar yapılması gerekmektedir. Bu şekilde, kadınların cam tavanı aşmaları için gerekli olan bireysel çaba, örgütsel destek ve toplumsal dönüşüm bir araya gelerek etkili bir şekilde işleyebilir (Yılmaz, 2019: 35).

3. KADIN AKADEMİSYENLERDE CAM TAVAN SENDROMU: TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ ÖZELİNDE NİTEL BİR ÇALIŞMA

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın yöntem, amacı ve bulguların değerlendirilmesi gibi konu başlıklarına yer verilmiştir. Aynı zamanda kadın akademisyenlerin karşı karşıya kaldıkları cam tavan sendromuna yönelik görüşleri de incelenmiştir. Bunun yanı sıra kadın akademisyenlerin bu sendromu aşmak adına yaptıkları öneriler, yine bölüm içinde yer almaktadır.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın ana amacı, iş hayatındaki kadın çalışanların kariyer sorunlarından yola çıkarak, cam tavan sendromunun Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesinde görev yapan kadın akademisyenler üzerindeki etkisini incelemek ve kadın akademisyenlerin önündeki kariyer engellerini anlamaktır. Ayrıca kadın akademisyenlerin bu engelleri aşma yöntemlerine yönelik fikirlerin analiz edilmesi yine çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu bölümde kadın akademisyenlerin akademi içindeki yaşadığı cinsiyet temelli zorluklar birebir görüşmeler ile ele alınmıştır. Araştırmanın kapsamını Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi bünyesinde çalışan kadın akademisyenler oluşturmaktadır. Araştırmada Tokat Gaziosmanpaşa Üniversite Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan araştırma için etik onay alınmıştır. Alan araştırması için kadın akademisyenlerin cam tavan sendromu ile karşılaşmış ve karşılaşmadıkları ve bu bağlamda yaşadıkları zorlukları anlamak amaçlanmıştır. Kadın akademisyenlerin cam tavan sendromunun analizi için niteliksel araştırma yöntemlerinden; derinlemesine görüşme yöntemi benimsenmiş ve kartopu örneklem yöntemi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında 10 kadın akademisyen ile görüşülmüştür. Görüşmeciler ile yarı yapılandırılmış anket formu ile derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşmeler 15-30 dakika arasında sürmüştür.

3.3. Araştırmadan Elde Edilen Bulgular ve Değerlendirilmesi

Çalışmanın bu bölümünde katılımcıların demografik bilgilerine yer verilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen veriler ile katılımcıların kadınlara yönelik cam tavanın boyutları ile ilgili görüşleri, bu görüşlerin akademi çerçevesinde değerlendirilmesi ve cam tavanın kırılması için sunmuş oldukları politika ve öneriler değerlendirilmiştir.

Araştırmaya katılan katılımcıların demografik özellikleri aşağıdaki gibidir;

Tablo 1: Katılımcıların demografik özellikleri

Katılımcı No	Çalıştığı Pozisyon	Bölüm	Deneyim Süresi
Katılımcı 1	Araştırma Görevlisi	Sınıf Eğitimi	5 Yıl
Katılımcı 2	Dr. Öğr. Üyesi	Okul Öncesi Öğretmenliği	7,5 yıl
Katılımcı 3	Dr. Öğr. Üyesi	Bahçe Bitkileri	14 Yıl
Katılımcı 4	Dr. Öğr. Üyesi	Bahçe Bitkileri	14 Yıl
Katılımcı 5	Dr. Öğr. Üyesi	İktisat	14 Yıl
Katılımcı 6	Doç. Dr.	Kamu Yönetimi	33 Yıl
Katılımcı 7	Doç. Dr.	Sosyal Hizmet	15 Yıl
Katılımcı 8	Dr. Öğr. Üyesi	Ebelik	7 Yıl
Katılımcı 9	Dr. Öğr. Üyesi	Sosyal Hizmet	12 Yıl
Katılımcı 10	Dr. Öğr. Üyesi	Fizyoterapi	15 Yıl

Tablo 1'de de görüldüğü üzere, katılımcılar her fakülteden homojen bir şekilde seçilmeye çalışılmıştır.

3.3.1. Kadın Akademisyenlerin Cam Tavanın Boyutlarına Göre ve Cam Tavanı Akademi Bazında Değerlendirmelerine Yönelik Görüşleri

Çalışma kapsamında yapılan araştırmada öncelikle kadın akademisyenlere, iş gücü piyasasında cam tavanın olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcılara göre Türkiye’de cam tavan yoğun bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Bu kapsamda cam tavanın nedenlerine ve ne şekilde kendini gösterdiklerine yoğunlaşmıştır. Toplumsal kültürdeki ataerkil yapı, kadınların kendi önlerine koydukları engeller, cinsiyet temelli rollerin belirlenmesi ve toplumsal baskılar gibi faktörler, katılımcıların üzerinde en fazla durduğu "cam tavan" nedenleri arasında gösterilmiştir. Bu nedenler, kadınların ilerlemesini engelleyen unsurlarla bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Bu konu üzerinde katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Bu konuda tek sorumlu erkekler değil çünkü bence çoğu kadın bazı şeylerde ilerlemek istemiyor. Bazı kadınlarda ilerlemek için çaba gösterince bu sefer de toplum tarafından kabul görmüyor. Akademisyen oldu ama çocuk yapmadı algısı ya da çocuğu var artık akademik olarak ilerlemese de olur algısı kadının önünde bir engel oluyor.” (Katılımcı 2)

“Yöneticilik anlamında kadın sayısı oldukça düşük. Sanki kadınların oraya yükselmek için bir erkek gibi davranması gerekiyormuş gibi bir algı var. İşte güç vahşilik bunlar erkeklik ile bağdaştırılan şeyler, kadınların yükselmek için bu özelliklere sahip olması gerekiyormuş gibi hissettiriliyor. Bu cam tavanı aşmayı başaranlarda erkek özellikleri gösteren kişiler oluyor. Mesela Demir Lady ve bir kulüp başkanı vardı topuklu ayakkabı giyip, erkek gibi yürüyordu. Kadınların erkeklerin arasına girmesini erkekler bir lütuf gibi görüyorlar” (Katılımcı 5)

“Bu sadece erkekler tarafından değil kadın tarafından da görülüyor. Kadınlarda bir özgüven eksikliği var. Bunun sebebi de kadının yetiştirilme tarzı. Her şeye yetersiz geleceği ile büyütülmüş bir sürü nesiller var.” (Katılımcı 6)

“Bundan yıllar önce asistanlık sınavına girdiğimizde, o zamanki bölüm başkanı içeri girip erkek adayın gelip gelmediğini sordu ve sınav çıkışında bize, şanslı olduğumuzu eğer erkek aday gelseydi direkt onu alacaklarını, söyledi. Bu bizi yıldırmadı tabi ama mesela seminer oluyor ben izin istiyorum konuşmak için ama görmezden geliniyorum. Ancak bir erkek hocaya aynı muamele yapılmıyor.” (Katılımcı 4)

Katılımcıların cam tavanın nedenleri ile ilgili de şu görüşlerde bulundular:

“Erkekler erkekler ile çalışmayı tercih ediyor. Kadına yönelik bir önyargı da var tabi, yapamaz edemez diye. Ayrıca kadınlar kendilerini geri çekiyorlar. Bazı kadınlarda ise bu meselelerde çok fazla hırs var.” (Katılımcı 10)

“Önyargı, eğitimsizlik, çalışma ortamındaki hiyerarşik yapılar, toplumsal baskılar. Bir laf var bununla ilgili, kadının saçları uzun ama akli kıt derler, bu bakış açısı cam tavanı oluşturuyor.” (Katılımcı 6)

“Algı güç tanımlaması. Kadın dediğin şöyle olur lafları. Zayıflık ile ilgili özellikler kadınlara yüklenirken, güç ile ilgili özellikler erkekler ile bağdaştırılıyor.” (Katılımcı 5)

“Öncelikle önyargı. Toplumun yüklediği roller. Kadının ev içi sorumlulukları maalesef daha fazla olduğu için kadın bunu kabul etmek durumunda kalıyor.” (Katılımcı 7)

Katılımcılar ayrıca akademi içerisinde bireysel olarak, cinsiyet temelli bir zorluk yaşamamış olsalar bile buna şahit olduklarını dile getirmişlerdir:

“Hissettiğim anlar oldu ama görmezden geldim daha çok. Kadınlara pozitif ayrımcılık yapılıyor. Dışardaki işlere erkekler gönderilirken ofis işinde kadınlar tercih edilir. Çünkü kadınların daha nazik olduğu düşünülüyor. Erkekler evrak işlerinden çok kolay sıyrılıyor. Bence erkekler bilerek yapamıyor o işleri. Nasılsa bizler yapıyoruz diye” (Katılımcı 2)

“Ezilmek asistanken normal geliyor zaten tecrübesizim diye. Ama kadın akademisyenlerin mesela asistanken bile daha dikkatli olması gerekiyor. Yoksa zaten kadın zaten yapamazdı yaftası yiyorsun. İdari görevlerde de kadınlar pasifize ediliyor.” (Katılımcı 5)

“İlk atandığım yıllarda çocuğum olduğu için yıllık izinlerimi kullandırtmadılar. Ben buz gibi fakültede çocuk büyüttüm. Bazen arkadaşlarım da yardımcı oldu ama ben 3,5 aylık bebeğimle izinlerimi kullanamadığım için işe gelmek zorunda kaldım. Ben bunların üstesinden gelmeye çalışırken de üst birimlerden aldığım tepki genelde, çocuk bakmak istiyorsan evinde otur ne işin var buralarda, kadının yeri zaten çocuğunun yanı yani evidir, gibi tepkiler aldım.” (Katılımcı 9)

“Asistanlık döneminde yaşadım danışman hocam en başlarda beni bu mesleğe heveslendiren kişi olmasına rağmen, olay işe kabul etmeye gelince erkek bir asistan istediğini dile getirdi. Beni bekletti. Önüme engeller çıkarttı. Ama ben sınavlar ile 1. Olarak bu mesleğe girmeye hak kazandım.” (Katılımcı 6)

Katılımcılar aynı zamanda, idari görev dağılımını adaletli bulmadıklarını, üst düzey pozisyonlarda kadınların tercih edilmediğini dile getirmişlerdir. Üniversitemizdeki kadın dekan veya myo müdürü azlığı konusunda da tüm katılımcılar bunun artması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bununla ilgili görüşlerde aşağıdaki gibidir:

“İdari görevler, akademik çalışmaların önüne engeller koyabiliyor. Kadınların zaten evde de görevleri var. Haliyle sorumlulukları artacak bu yüzden kadınlar geri duruyor. Erkeklerin evdeki sorumlulukları daha az olduğu için onlar rahatlıkla bu görevleri sürdürüyor.” (Katılımcı 1)

“Burada şu devreye giriyor bence. Erkekler erkekler ile çalışmak istiyor. Kadınların bu işler için uygun olmadığını düşünüyorlar. Bazen de, benim eşim kadınla beraber çalışmama izin vermiyor, diyen erkek idareciler bile gördüm.” (Katılımcı 5)

“Ben kadın yönetici isteyenlerdenim. Çünkü kadınların daha ılımlı bir çalışma ortamı yarattığı kanısındayım. Ben de dekan yardımcılığı yaptım. Yalnız kadınların bir çoğunda şu var, kendilerini geri çekiyorlar. Evim var, ailem var, çocuğum var diyerek bu pozisyonlardan uzak duruyorlar genelde. Ancak bunun bir sebebi de kadınlar. Kadınlar kendilerini geri çekiyor. Yalnız kadınların üst mevkilere gelmesi için de erkekleşmesi gerekiyor. Sözlerini bu şekilde dinletiyorlar. Bu şekilde yer bulabiliyorlar kendilerine. Zamanında bu sebeplerden siyasetten politikadan çekilen kadınlar da var” (Katılımcı 6)

“Kadın hocalar idari görev istemiyorlar kendilerini geri çekiyorlar ama tabi burada bir fırsat eşitsizliği de söz konusu. Kadınlar bu görevlere gelmek istediklerinde de bazen yöneticiler istemeyebiliyor. Erkekler daha çok erkekler ile çalışmak istiyor.” (Katılımcı 10)

Katılımcıların kadına yönelik cam tavanın kırılması ile ilgili düşünceleri de şu şekildedir:

“Sesin daha kısık bir konuda. Seni oraya ait hissettirmiyorlar. Aralarına emaneten almışlar gibi davranıyorlar. Bir problem olduğunda da zaten kadınsın duygusalsın yaftasını yapıyorlar. Etiketlerden kurtulunulmalı. Ta en baştan ataerkil sistem gözden geçirilmeli, artık kız çocukları farklı erkek çocukları farklı büyütülmemeli.” (Katılımcı 5)

“Eşler artık kadınlarla sorumlulukları paylaşmalı. Aileler birbirlerine destek olmalı. Kızlar ve erkekler birbirlerinden farklı büyütülmemeli, yani toplum toptan zihniyetini değiştirmeli.” (Katılımcı 8)

“Erkekleri bilinçlendirmek çok önemli. Anneler erkek çocuklarını el bebek gül bebek büyütüyorlar. Bu da yanlış sonuçlar doğuruyor.” (Katılımcı 7)

“Kadınların bir çocuğu varsa bile sorumluluk dengesi değişiyor. Bu konuda kadınların problemleri giderilmeli. Yani eğer kadının çocuğu varsa ona göre bir ortam yaratılmalı, kadın kendini bazı şeyler için mecbur hissetmemeli.” (Katılımcı 3)

“Bu daha çok kadının mücadele etmesiyle olur ancak. Kadınlar taşın altına ellerini koymalılar. Kaçıp gitmemeliler. Daha çok çalışmak zorunda kalacaksak bu öyle olmalı.” (Katılımcı 6)

Görüldüğü üzere kadınlar akademi içerisinde çalışmalarını sağlıklı bir şekilde yürütebilmek için ciddi bir psikolojik savaş vermektedirler. Tüm somut uygulamaların temelinde eşitlik üzerinde şekillenen, liyakat ve adalet anlayışına sahip, cinsiyet körlüğünden kurtulmuş bakış açısının topluma yerleştirilmesi hayati önem taşımaktadır. Özgüven sahibi kadınların yetiştirilmesinin ve istihdama kazandırılmasının, sadece kadınların değil tüm toplumun görevi ve sorumluluğu olduğu unutulmamalıdır.

SONUÇ

Çalışma kapsamında, sorun alanının akademideki yansımaları Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi örneği üzerinden ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kadın nüfusu içerisinde eğitim seviyesi yüksek kadınların ağırlıklı olarak yer aldığı akademi, kadının gözle görünür şekilde fark edildiği bir alanı kapsamaktadır. Bütün bunlara rağmen ne yazık ki günümüzde elde edilen veriler, gerek akademik ünvan basamaklarında, gerekse akademik idari üst düzey pozisyonlarda kadınların erkeklere göre daha arka planda kaldığını göstermektedir.

Cam tavan sendromunun akademik alanda varlığını sürdürdüğüne dair yapılan mülakatlar, toplumsal faktörlerin etkisini göstermektedir. Bu faktörler arasında, ataerkil toplum yapısının kadınları sıkıştıran cinsiyet rolleri ve erkek egemen iş kültürü öne çıkmaktadır. Ayrıca, kadın akademisyenlerin mesleklerinin sürekli bir çaba gerektirmesi ve mesainin ev ve iş yaşamı arasında yayılması nedeniyle, eşlik ve anne olma rolleriyle çatışma yaşadıkları görülmektedir. Toplumsal ve kurumsal faktörlere ek olarak, kadın akademisyenlerin kendilerini oldukları pozisyona layık görmemeleri veya yoğun sorumluluklarından dolayı üst düzey pozisyonlardan kaçma eğilimi göstermeleri cam tavanı güçlendirmektedir.

Cam tavanın aşılması için, bireysel, toplumsal ve kurumsal faktörlerin bütünsel olarak ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda, devletin uygulayacağı makro politikalar ve toplumsal bilinçlendirme çalışmaları ciddi bir önem taşımaktadır. Ayrıca, aile içi eğitim programları, çocuklu kadın akademisyenlere yönelik destek programları, esnek çalışma saatleri gibi çözüm önerileri de dikkate alınmalıdır. Bununla birlikte, yönetici adayı kadın akademisyenlere yönelik yetkinlik ve güven artırıcı eğitimlerin sağlanması da cam tavanın kırılmasına yardımcı olabilir.

KAYNAKÇA

- Erot, B. (2016). Antalya devlet okullarında görev yapan kadın yöneticilerin cam tavan sendromu hakkında görüşlerine ilişkin nitel bir araştırma.
- Leblebici, Y., & Karcıoğlu, F. (2014). Kadın Yöneticilerde Kariyer Engelleri: “Cam Tavan Sendromu” Üzerine Bir Uygulama. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 28(4). <https://doi.org/10.16951/İİB.28149>.
- Mızrahi, R., & Aracı, H. (2010). Kadın Yöneticiler ve Cam Tavan Sendromu Üzerine Bir Araştırma. Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2(1), 149-156.
- Öngünç, B. (2023). Kadın akademisyenlerin akademik hayatlarında karşılaştıkları sorunlar üzerine bir araştırma; İstanbul örneği (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).
- Öztürk, U. C. (2017). Akademideki topuk sesleri: Cam tavan perspektifinde göller bölgesi üniversitelerinin betimsel analizi. PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(4), 202-213.
- Şahnagil, A. (2021). Kadın Akademisyenler Üzerindeki “Cam Tavan” Gölgesi: Balıkesir Üniversitesi Örneği. 13. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi.
- Yıldız, S. (2018). Türkiye’de kadın akademisyen olmak. Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, (1), 29-40.
- Yıldız, S., Alhas, F., Sakal, Ö., & Yıldız, H. (2016). Cam uçurum: Kadın yöneticiler Cam Tavanı Ne Zaman Aşar?. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 71(4), 1119-1146. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002425.
- Yılmaz, S. (2019). Kadınların iş hayatında karşılaştıkları cam tavan sendromu üzerine nitel bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı).
- Yücel, P. (2022). Cam Tavan Sendromunun Örgütsel Sinizm Üzerine Etkisi: İstanbul İlindeki Seçili Vakıf Üniversitelerinde Görevli Kadın Akademisyenler Üzerine Bir Çalışma. (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).

ENDERUN DERGİSİ
JOURNAL OF ENDERUN

e-ISSN: 2618-592X

YIL/YEAR: 2024 CİLT/VOL: 8 SAYI/ISSUE: 1

Çevrimiçi olarak / Available online at www.dergipark.org.tr/tr/pub/enderun

ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİNİN SURIYELİLERE
YÖNELİK SOSYAL MESAFE VE TEHDİT
ALGISI: TOKAT GAZİOSMANPAŞA
ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Makalenin
Gönderim Tarihi:
14/03/2024

SOCIAL DISTANCE AND THREAT PERCEPTION OF
UNIVERSITY YOUTH TOWARDS SYRIANS: THE CASE OF

Doç. Dr. Mutlu SESLİ

Makalenin
Kabul Tarihi:
26/03/2024

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İ.İ.B.F.,
Kamu Yönetimi Bölümü, Email: mutlu_sesli@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-1009-0041
Doi: 10.59274/enderun.1452761

ÖZET

Çalışmanın amacı Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerin, geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik olarak algıladıkları tehdit ve sosyal mesafe düzeylerinin incelenmesidir. Çalışmanın temel varsayımı katılımcıların sosyokültürel değişkenleri olan cinsiyet, yaşadıkları yer, öğrenim seviyeleri, sınıf düzeyi, medeni durum, gelir durumu, devam edilen okul türlerinin ve buldukları yerde Suriyeli yoğunluğu gibi unsurların geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik olarak geliştirdikleri tutumlar üzerinde etkili olduğudur.

Çalışmada betimsel tarama yöntemi kullanılmış olup anket verileri kolayda örnekleme yöntemi ile çevrimiçi toplanmıştır. Çalışmada katılımcıların (N=422) sosyo-kültürel değişkenlerinin her birinin Suriyeliler yönelik sosyal mesafe ve tehdit algısı üzerinde anlamlı fark oluşturmadığı fakat her gruptaki katılımcının Suriyelilere yönelik sosyal mesafe ve tehdit algılarının yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir deyişle katılımcılar geçici koruma altındaki Suriyelilere sosyal mesafe koyarak iletişimde buldukları veya sosyal mesafeli davranışta bulunmayı düşündükleri ve onları genel olarak tehdit olarak gördükleri düşünülmektedir.

Çalışmanın genel olarak ülkemizde bulunan Suriyelilere yönelik tutumların anlaşılmasına katkı vereceği, politika yapıcılar için bir bilgi kaynağı olacağı ve politika geliştirme süreçlerine katkı vereceği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Suriyeliler, Tehdit, Sosyal Mesafe.

ABSTRACT

The aim of the study is to examine the perceived threat and social distance levels of students studying at Tokat Gaziosmanpaşa University towards Syrians under temporary protection. The basic assumption of the study is that the socio-cultural variables of the participants such as gender, place of residence, education level, class level, marital status, income status, type of school attended and the density of Syrians in their place of residence are effective on the attitudes they develop towards Syrians under temporary protection.

The descriptive survey method was used in the study and the survey data were collected online with convenience sampling method. In the study, it was concluded that each of the socio-cultural variables of the participants (N=422) did not make a significant difference on social distance and threat perception towards Syrians, but the participants in each group had high social distance and threat perceptions towards Syrians. In other words, it is thought that the participants communicate with Syrians under temporary protection by social distancing or they think of engaging in social distancing behavior and generally see them as a threat.

It is evaluated that the study will contribute to the understanding of attitudes towards Syrians in our country, will be a source of information for policy makers, and contribute to policy development processes.

Key concepts: Syrians, Threat, Social Distance.

GİRİŞ

Göç olgusu her ne kadar insanlık tarihi ile yaşıt olsa da özellikle son dönemlerde kamuoyunda baskısı ile devletler tarafından öncelikli sorun olarak değerlendirilmekte ve siyasal gruplar tarafından farklı politik söylemler neden olmaktadır (Avcı ve Yerlikaya, 2022: 23). Öncelikle sığınmacılar/mülteciler bir ülkeye geldiklerinde hayatlarını devam ettirmek için öncelikle bir işe, barınmaya, sağlık sorunlarını tedavi etmek için sağlık hizmetlerine ihtiyaç duymaktadırlar. Bununla beraber misafir oldukları toplumdaki farklı etnik, kültürel, dini kimliklere ve farklı ahlaki standartlara sahip olmaktadır. Bu durumdan dolayı bazen bu değerleri baskın olan kültürler ile çatışma içinde olabilmektedir. Bu çatışmaları en aza indirmek için özellikle siyasi otoritenin ve sivil toplum kuruluşlarının entegrasyon politikaları oluşturarak önyargıları minimize etmeli ve sosyal ilişkilerde öncülük yapmaları gerekmektedir (Çiçek, 2022: 186).

Bazı araştırmalarda Türkiye'deki Suriyeliler için sığınmacı/mülteci kavramı kullanılsa da hem yürürlükte ki mevzuata hem de Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası antlaşmalara göre bu tanımlama uygun değildir. Türkiye Suriye'den gelen kişiler için Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013) ile Geçici Koruma Yönetmeliği (2014) çıkarmış ve onları geçici koruma altına almıştır. Bu nedenle Türkiye'deki Suriyeliler için geçici koruma statüsündeki kişiler tanımı daha uygundur (Fansa, 2021).

Tehdit kuramı “bir grubun diğer bir grubun varlığını kendisi için tehdit olarak görmesi durumuna” dikkati çeker. Türkiye’ye geçici koruma statüsünde gelen Suriyeliler “öteki” olarak tanımlanan grupları ifade etmektedir. (Eser ve Uygun, 2019a: 137). Sığınmacılara karşı tehdit barındıran önyargılar iki şekilde olabilir. Bu tehditler gerçekçi ve sembolik tehditlerdir. Gerçekçi tehditler kişilerin, grupların varlığına yöneliktir. Ayrıca bu tehditler grubun siyasi ve ekonomik gücüne de yönelebilmektedir. Kısaca bu tehdit maddi varlıklara, güce, fiziksel bütünlüğe, iş ve ekonomik kaynaklar yöneliktir. Sembolik tehditler ise toplumun, grubun inançlarını, tutumlarını içine almaktadır. Göç edenlerin kendi inanç ve tutumlarına zarar vereceği tutumlarını değiştireceğine dair önyargılar bu tehdidin oluşmasına sebep olur. (Stephan vd., 1999: 2222). Bu durum ise ahlaki değerlerinin, normlarının, inançlarının, tutumlarının, değerlerinin çatıştığını gösterir. Göç eden toplumun veya grubun dil, gelenek görenek ve kıyafet farklılıklarına vurgu yapmaktadır. Sosyal mesafe kavramı ise bireylerin birbirleri ile komşuluk, arkadaşlık, evlilik gibi yakınlaşma derecelerine atıf yapmaktadır. Farklı din, etnik ve kültürel farklılıkları olanların birbirleri ile arkadaş olma, komşuluk etme veya evlenme gibi konuları ne kadar içselleştirdikleri sosyal mesafe kavramı içine girmektedir (Güler, 2013: 46).

Bu bilgiler doğrultusunda çalışmanın odak noktası Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi’nde öğrenim gören öğrencilerin, geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik olarak algıladıkları tehdit ve sosyal mesafe düzeylerinin incelenmesidir. Tokat ili sosyo-ekonomik yapısıyla geçmişten günümüze farklılık göstermektedir (Acungil, 2018). Bu durum ilde bulunan Suriyelere yönelik algıları da etkilemektedir. Çalışma katılımcıların demografik değişkenlerinin (cinsiyet, yaşadıkları yer, devam edilen öğrenim düzeyi, sınıf düzeyi, medeni durum, devam edilen fakülte-MYO (meslek yüksekokulu), gelir durumu) Suriyelilere karşı tehdit ve sosyal mesafe algılarını araştırmaya yöneliktir. Araştırmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılmış ve veriler çevrim-içi olarak toplanmıştır. Türkiye’de kayıt altına alınmış geçici koruma statüsündeki Suriyeli sayısı 03 Kasım 2022 tarihi itibarıyla toplam 3 milyon 603 bin 724 kişidir. Tokat ilinde yaşayanlar ise 1172 kişi olarak tespit edilmiştir (Geçici koruma altındakiler Suriyeliler, 2022). Çalışma sonucunda elde edilen verilerin Türkiye’de son yıllarda ortaya çıkan geçici koruma altındaki Suriyelilerin sorunlarına çözüm üretmede, bu probleme yönelik politikalar oluşturulmasında ve oluşturulacak politikalara yön vermede yardımcı olacağı değerlendirilmektedir.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Araştırma Türkiye’de hem siyasal hem de ekonomik ve kültürel alanda gündemi işgal eden geçici koruma altındaki Suriyelilerin Türkiye’de yaşayan vatandaşların tutumlarını nasıl etkilediği ve bu tutumların ne kadar gerçekçi olup olmadığını Tokat Gaziosmanpaşa üniversitesi özelinde anlamaya çalışmaktadır. Bu nedenle çalışmada Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi’nce öğrenim gören öğrencilerin demografik ve Sosyo-kültürel özelliklerinin Suriyelilere yönelik sosyal mesafe ve tehdit algıları üzerine etkisini araştırılmıştır. Literatürde bu çalışmaya yakın-benzer araştırmalar

şunlardır:

Aslan, Akman Dömbekci, Kırac ve Banaz (2016) çalışmasında Selçuk üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde okuyan öğrencilerin Suriyelilere karşı bakış açılarını incelemeye yönelik araştırmasında katılımcıların yaş, cinsiyet, yaşadıkları yer ve okudukları bölüme göre anlamlı farklılık oluşturmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Saçan, Cizdan ve Tabak (2017) Aydın ilinde yapmış olduğu çalışmasında katılımcıların Suriyelilere yönelik bakış açısının genel olarak olumsuz olsa da ülke düzenini bozmadıkları sürece onlara karşı olmadıkları sonucuna ulaşmıştır.

Keleş vd. (2016) Türk gençlerinin sosyo-demografik özelliklerinin Suriyelilere yönelik tutumları üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmasında cinsiyet, eğitim seviyesi, gelir düzeyi, yaşanan şehir ve yaşanan şehirdeki Suriyeli nüfusun şehir nüfusuna oranı değişkenlerine göre katılımcıların Suriyelilere yönelik tutumlarını incelemiştir. Çalışma katılımcıların tutumlarının gelir düzeyleri arasında bir ilişki olmadığını ortaya koymuş fakat katılımcıların tutumlarının eğitim düzeylerinden ve yaşadıkları şehirlerden etkilendiği sonucuna ulaşmıştır.

Eser ve Uygur (2019a)'un çalışmasında kadınlar ve erkeklerin Suriyelilere yönelik tehdit algıları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların etnik kimliklerine göre Suriyelilere yönelik algıladıkları sosyal mesafe arasında ise anlamlı farklılık bulmuştur. Yine Eser ve Uygur (2019b) tarafından yapılan başka bir çalışmada Süleyman Demirel Üniversitesi'nde öğrencilerle yapılan araştırmada katılımcıların Suriyelilere yönelik tutumların sosyal baskınlık yönelimi doğrultusunda incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada cinsiyet farkının Suriyelilere yönelik sosyal baskınlık eğilimlerinin baskınlık boyutunda anlamlı fark ortaya çıkmıştır. Erkek katılımcıların daha fazla sosyal baskınlık yönelimi gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Köse vd (2018) Ankara ilinin Çankaya ve Altındağ ilçesinde yaşayanlara yönelik yaptıkları araştırmalarında sosyal baskınlık, tehdit ve empati ölçekleri kullanılmış ve Suriyelilere yönelik olarak katılımcıların sosyal baskınlık ve empati yönelimleri ile onları tehdit olarak okuma arasındaki ilişkiyi incelenmiştir. Araştırma sonucunda katılımcıların sosyal baskınlık yönelimlerinin Suriyelileri sosyoekonomik ve politik tehdit olarak görmelerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Çiftçi (2018) çalışmasında katılımcıların cinsiyet, gelir düzeyi, yaş, eğitim durumu, meslek ve yaşanan bölgeye göre Suriyelilere Yönelik Tutum, Algı ve Empatik Eğilimlerini belirlemeye çalışmıştır. Çalışmasında genel olarak Suriyelilere yönelik olarak onlara çalışma hakkı verilmesi konusunda önyargılı olmadıkları fakat

vatandaşlık hakkı verilmesi ve bu nedenle birlikte yaşama ve empati kurma konularında ise daha olumsuz tutuma sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır.

Quadır ve Çimen (2018) Konya ilinde yaptıkları çalışmalarında cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, medeni durum, çocuk sayısı, gelir durumu ve hanedeki birey sayısı değişkenlerinin Suriyelilere yönelik tutumları etkileyip etkilemediğini araştırmıştır. Araştırmada eğitim durumları ve gelir düzeyleri ile tutumlar arasında ilişkili olmadığını tespit etmiştir. Katılımcılar arasında yaşça büyük olan, evli, çocuklu özellikle kadınların Suriyelilere karşı daha duyarlı bir tutum sergiledikleri ancak hanelerindeki birey sayısı arttıkça sığınmacılara karşı daha olumsuz tutum sergiledikleri bulgusuna ulaşmıştır.

Tanrıkulu (2019) çalışmasında yabancılara Türkçe öğretimi sertifika programına katılan öğretmenlerden araştırmaya katılanların cinsiyet, yaş, branş, mesleki tecrübe, medeni durum ve çalıştıkları kurum değişkenlerine göre Suriyelilere yönelik tutumlarında anlamlı bir değişiklik olmadığını saptamıştır.

Ankaralı, Pasin, Karacan, Tokar, Künüroğlu, Çaça, Özislam, Şahingöz (2017) tarafından Düzce Üniversitesindeki öğrencilerin Suriyelilere yönelik yaş, cinsiyet, geldikleri coğrafi bölge, devam ettikleri bölüm değişkenlerine göre yapılan araştırmada kadınların Suriyelilere yönelik tutumlarının erkeklerden daha olumlu olduğu, ailenin ve akrabaların görüşlerinin bireyin tutumlarını etkilediğini sonucuna ulaşmışlardır. Fiziksel yakınlıktan ötürü Suriyeliler daha yakın ve sık ilişki kuran Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden gelen öğrencilerin daha olumlu tutumlar içerisinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şen ve Şimşek (2019) çalışmasında öğrencilerin cinsiyeti, yaşı, kaçınıcı sınıfta olduğu ve ekonomik gelirinin Suriyelilere yönelik tutumlarda anlamlı farklılık oluşturmadığını tespit etmiştir.

Ekici, (2019) çalışmasında Türk toplumunun Suriyelileri üç farklı alanda (1) Kültürel ve toplumsal, (2) ekonomik, (3) temel hizmet alanlarına erişimde tehdit olarak gördüğü sonucuna ulaşmıştır.

Güzel, (2021) Kahramanmaraş il merkezinde ikamet eden ve araştırmaya katılanların cinsiyetine, yaş gruplarına, medeni durumuna, herhangi bir işte çalışma durumuna, ailesindeki kişi sayısına ve memleketine göre Suriyelilere yönelik tutumunda anlamlı bir fark göstermediğini tespit etmiştir. Fakat katılımcıların öğrenim düzeyine, mesleğine ve aylık gelir durumuna göre anlamlı bir fark bulunduğunu tespit edilmiştir. Aylık ortalama gelir arttıkça ve öğrenim düzeyi yükseldikçe sığınmacı ve mültecilere yönelik olumlu algıların arttığı sonucuna

ulaşmıştır.

Yılmaz ve Günay, (2022), çalışmasına Türk toplumunda Suriyeli algısını araştırdığı çalışmada katılımcıların onlarla aynı ortamları paylaşmaktan imtina ettiğini tespit etmiştir.

Özüdoğru ve Kan, (2021), çalışmasında araştırmaya katılanların Suriyelilere yönelik tutumunu etkileyen demografik değişkenleri incelemeyi amaçlamıştır. Katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi, gelir düzeyi ve çocuk sayısına göre anlamlı farklılık oluşturduğu; medeni duruma göre ise anlamlı farklılık oluşturmadığını tespit etmiştir. Kadınların tutumlarının erkeklerden daha olumlu olduğu, ortalama aylık gelir ve eğitim seviyesi yükseldikçe olumlu algıların arttığı bulgularına ulaşmıştır.

Yitmen, Verkuyten, Martinovic, Erdoğan (2022) çalışmasında 1- Suriyeli mültecilerle temas sıklığının, azlığı ve çokluğunun Suriyeli mültecilere karşı sosyal mesafeleri etkilediğini belirtmektedir. 2- Algılanan benzerliğin daha düşük tehdite neden olduğu ve bunun Suriyeli mültecilerin daha fazla sosyal kabulü, yardımı ve desteğe neden olduğu sonucuna ulaşmıştır. 3- Türk vatandaşlarının Suriyeli mültecileri geçici (kalıcı yerleşimcilere kıyasla) yerleşimciler olarak gördüklerinde daha az tehdit algıladıklarını ve Suriyeli mültecileri kabul etmeye daha istekli oldukları sonuçlarına ulaşmıştır.

Koçak (2021) çalışmasında, mültecilere yönelik sosyal mesafenin temel yordayıcıları olan dindarlık, sosyoekonomik durum, yaşamdan memnuniyet ve mültecilere yönelik tehdit algısını incelenmiştir. Yaşamdan memnuniyet mültecilere yönelik tehdit algısını olumsuz etkilemektedir. Mültecilere yönelik tehdit algısı, mültecilere yönelik sosyal mesafeyi olumlu yönde etkilemektedir. Yaşamdan memnuniyet aracılığıyla sosyoekonomik durumun mültecilere yönelik sosyal mesafe ve mültecilere yönelik tehdit algısı üzerindeki etkisinde seri aracılık etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Dindarlığın mültecilere yönelik sosyal mesafe üzerinde olumsuz bir etkisinin olmadığı, sosyoekonomik durumun mültecilere yönelik sosyal mesafeyi olumsuz etkilemediği sonucuna ulaşmıştır.

Koc ve Anderson (2018) Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan çalışmasında gruplar arası kaygıyı, Suriyeli mültecilere yönelik sosyal mesafenin anlamlı yordayıcısı olarak bulmuşlardır. Sosyal baskınlık yönelimi ve ulusal kimliğin sosyal mesafeyi etkilemediği sonucuna ulaşmıştır. Çalışmasında medyanın, Suriyeli mültecileri hem bir güvenlik tehdidi hem de kabul eden ülkeler için ekonomik bir yük olarak sunsa da, Suriyeli mültecilere yönelik olumsuz tutumların, onların rekabetçi olduklarından çok tehlikeli oldukları algısından kaynaklandığını belirtmektedir.

Acungil (2021) Tokat kent merkezinden yaptığı araştırmasında göçmenlerle, mültecilere karşı yerel halkın tutumlarında farklılık olduğunu, göçmenlerin toplum tarafından mültecilere oranla daha olumlu bir bakış açısına sahip olduğunu belirtmektedir. Katılımcıların göçmenlerin ekonomik anlamda bazı olumsuzlukları beraberinde getirdiklerini düşünseler de kente uyum sağlama noktasında olumlu düşündüklerini belirtmektedir. Çalışmasında cinsiyet, yaş, doğdukları yer, yaşadıkları mahalle, eğitim düzeyi, medeni durum gibi demografik özelliklerin göçmenlere yönelik düşünceleri etkilediği ve anlamlı farklılıklar olduğunu sonucuna ulaşmıştır. Örneğin; 61 yaş ve üzeri katılımcıların göçmenlerle etkileşiminin diğer yaş gruplarına göre daha yüksek olduğu, erkeklerin kadınlara oranla göçmenlerle arkadaşlık kurma, ev kiralama gibi konularda daha olumsuz bir tutuma sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır.

Bulut, M., Demir, Ş., Aküzüm, C. & Uysal, E. (2022) çalışmasında Suriyelilerin Türkiye'nin sosyal ve ekonomik hayatına olumlu bir katkı sunmayacakları sonucuna ulaşmış ve katılımcıların cinsiyet, ikamet edilen yer ve gelir durumları bakımından anlamlı farka ulaşamamıştır.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmanın temel varsayımı katılımcıların cinsiyet, yaşadıkları yer, devam edilen öğrenim düzeyi, sınıf düzeyi, medeni durum, devam edilen fakülte-MYO, gelir durumu gibi demografik değişkenlerinin Suriyelilere yönelik olarak geliştirdikleri tutumlar üzerinde etkili olduğudur. Çalışmanın gruplar arası tutumların şekillenmesinde etkili olan değişkenlerin anlaşılmasına yardımcı olacağı ve Suriyelilere yönelik politika geliştirme süreçlerine katkı vereceği değerlendirilmektedir. Bu bağlamda daha önce geçerlilik ve güvenilirlikleri yapılmış ölçek maddelerinden oluşturulan anket çevrimiçi olarak yapılmıştır.

2.1. Araştırmanın Modeli ve Yöntemi

Çalışmada kullanılan anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcılara ait demografik bilgileri içeren 8 adet soru bulunmaktadır. Katılımcıların Suriyelilere yönelik tehdit algısını belirlemek için Stephan ve Stephan (1993) tarafından geliştirilen ve Balaban (2013) tarafından kullanılan iki boyut, 18 ifadeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Katılımcıların Suriyelilere yönelik sosyal mesafe algısını belirlemek için ilk olarak Bogardus (1925) tarafından geliştirilen ve Güler (2013) tarafından kullanılan tek boyuttan oluşan sekiz ifadeli ölçek kullanılmıştır.

Çalışmada betimsel tarama yöntemi kullanılmış olup anket verileri kolayda örnekleme yöntemi ile çevrimiçi toplanmıştır. Ölçeklerin tümü 5'li likert tipinde hazırlanmıştır.

Elde edilen veriler ilk olarak SPSS paket programında güvenilirlik analizi ve faktör analizleri gerçekleştirilmiştir. Frekans analizlerinden sonra katılımcıların araştırma değişkenlerine katılım düzeylerinin, başka bir ifadeyle araştırma değişkenlerine yönelik algılarının demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere yine SPSS programında bağımsız örneklem t-testi, ANOVA vb. testler gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada çevrim-içi anket kullanılmıştır. Çevrimiçi anket, araştırmacıların daha geniş bir insan örneğine ulaşmasını kolaylaştırır da, yalnızca belirli internet bağlantısı olanlara kişilere erişim sağlamaktadır. Ayrıca bir bölgedeki Suriyeli sayısının azlığı-çokluğu ve onlara yakınlık uzaklık araştırmanın bulgularını etkilemektedir. Bu nedenle çalışmanın bulguları genele yorumlanamaz. Ayrıca, katılımcıların çevrimiçi anketleri verdiği cevaplar yanıltıcı bilgiler içerebilir. Katılımcıların demografik bilgilerinden emin olmak zordur.

2.2. Verilerin Toplanması ve Etik Süreç

Araştırmada Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'ndan araştırma için etik onay alınmıştır (Tarih/Karar No: 17.06.2022-09.40). Veriler Google Driver uygulaması kullanılarak çevrimiçi hale dönüştürülmüş ve katılımcılara yönlendirilerek doldurmaları sağlanmıştır. Veri toplama süreci 01 Ekim-31 Aralık 2022 arasında gerçekleştirilmiştir.

2.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu çalışmanın hedef evreni Tokat Gaziosmanpaşa üniversitesinde kayıtlı öğrencilerdir. 2022-2023 Öğretim Yılı Öğrenci Sayısı 32.717 kişiden oluşmaktadır. Çalışmada evreni temsil edebilecek farklı sosyo-kültürel ve demografik özelliklere sahip olan bireyler arasından kolayda örnekleme yöntemiyle oluşan 422 kişi araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

2.4. Kişisel-Sosyal Bilgi Formu

Bu form araştırmacı tarafından katılımcıların sosyo-kültürel ve demografik özelliklerini belirlemek için 8 (sekiz) soru geliştirilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik ve Sosyo-kültürel Bilgileri

<i>Değişken</i>	<i>Düzye</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Cinsiyetiniz?	Erkek	162	38,4
	Kadın	260	61,6
Yaşınız?	18-20	199	47,2
	21-23	195	46,2
	24 ve üzeri	28	6,6
Nerede yaşıyorsunuz?	İl	252	59,7
	İlçe	101	23,9

	Köy-Kasaba	69	16,4
Devam edilen Öğrenim Düzeyi	Ön lisans	131	31,0
	Lisans	270	64,0
	Lisansüstü	21	5,0
Medeni Durum	Evli	19	4,5
	Bekar	403	95,5
Gelir Durumu	5.000 tl ve altı	259	61,4
	5.001-10.000 tl arası	111	26,3
	10.001-15.000 tl arası	27	6,4
	15.001-20.000 tl arası	9	2,1
	20.001 tl ve üstü	16	3,8
Devam edilen Fakülte-MYO	Adalet MYO	82	19,4
	Hukuk Fak.	64	15,2
	İ.İ.B.F.	161	38,2
	Eğitim Fakültesi	15	3,6
	Sağlık Bil. Fak.	12	2,8
	Sağ. Hizm. MYO	14	3,3
	Ziraat Fakültesi	3	0,7
	Tokat MYO	36	8,5
	Mühendislik Fakültesi	15	3,7
	Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	20	4,6
Sınıf Düzeyi	1	102	24,2
	2	159	37,7
	3	151	35,7
	4	10	2,4

Tablo-1'e göre katılımcıların demografik ve sosyo-kültürel bilgileri incelendiğinde katılımcıların % 62'si erkeklerden, % 38'i ise kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların % 47'si 18-20 yaş aralığında, % 46'sı 21-23 ve % 6,6'sı 24 yaş ve üzeridir. Katılımcıların %60'ı il merkezinde, % 24'ü ilçelerde, % 16'sı ise köy ve kasabalarda yaşamakta ve % 95'i evli, % 5'i bekar bireylerden oluşmaktadır. Katılımcıların % 31'i ön lisans, % 64'ü lisans, % 5'i lisansüstü mezunu olup % 61'i 5.000 tl ve altı gelire, %26'sı 5.001-10.000 tl arası gelire, % 6'sı 10.001-15.000 tl arası gelire, % 2'si 15.001-20.000 tl arası gelire ve % 4'ü 20.001 tl ve üstü gelire sahiptir. Katılımcıların % 19'u Adalet MYO'da, %15'i Hukuk Fakültesinde, %38'i İ.İ.B.F.'de, % 4'ü Eğitim Fakültesinde, % 3'ü Sağlık Bilimleri Fakültesinde, % 3'ü Sağlık Hizmetleri MYO'da %1 'i Ziraat Fakültesinde, % 9'u Tokat Meslek

Yüksekokulunda, % 4'ü Mühendislik Fakültesi, % 5'i Lisansüstü Eğitim Fakültesi'nde öğrenimlerine devam etmektedir. Yine katılımcıların % 24'ü 1. sınıfa, %38'i 2. sınıfa % 36'sı 3. sınıfa ve % 2'si 4. sınıfa devam etmektedir.

3. SOSYAL MESAFE ÖLÇEĞİ FAKTÖR ANALİZİ

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik ve faktör analizinin yapılabileceğini belirlemek amacıyla ilk önce KMO (Kaiser Meyer-Olkin) ve Bartlett Küresellik testleri yapılmıştır. Analizler sonucunda elde edilen değerler tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo-2 Sosyal Mesafe Ölçeği KMO ve Bartlett's Test Sonuçları

<i>Ölçekler</i>	<i>KMO Testi</i>	<i>Bartlett's Testi</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Sosyal Mesafe	,91	2989,578	28	,000

Bogardus (1925)'un sosyal mesafeye ilişkin tanımlamaları dikkate alınarak Güler (2013) tarafından oluşturulan tek boyut, 8 maddeden oluşan ölçeğin KMO katsayısı ,86'dir. Çalışmada ise KMO değeri ,91 olarak tespit edilmiştir.

Tablo-3 Tehdit Ölçeği KMO ve Bartlett's Test Sonuçları

<i>Ölçekler</i>	<i>KMO Testi</i>	<i>Bartlett's Testi</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Tehdit Ölçeği	,95	5837,875	153	,000
Genel Tehdit	,95	4691,952	78	,000
Kültürel tehdit	,81	714,408	10	,000

Çalışmada Stephan, Ybarra ve Bachman, (1999) tarafından geliştirilen Balaman (2013) tarafından uygulanan tehdit ölçeği 2 boyut 18 maddeden oluşmakta ve ölçeğin KMO anlamlılık değeri ,96'dır. Çalışmada ise KMO anlamlılık değeri ,95 olarak bulunmuştur. Çalışmada tehdit ölçeğinin Genel tehdit boyutunun KMO anlamlılık değeri ,95 olarak bulunurken kültürel tehdit boyutunun ise KMO anlamlılık değeri ,81 olarak bulunmuştur.

4. GÜVENİRLİK ANALİZİ

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliklerini belirlemek amacıyla Cronbach Alpha testi yapılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen değerler tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo-4 Sosyal Mesafe Ölçeği Güvenilirlik Testi Sonuçları

<i>Ölçekler</i>	<i>Madde Sayısı</i>	<i>Cronbach Alpha</i>
Sosyal Mesafe	8	,94

Ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı ,90'dır. Çalışmada ise ,94 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuca göre kullanılan ölçeğin güvenilir olduğu belirlenmiştir.

Tablo-5 Tehdit Ölçeği Güvenilirlik Testi Sonuçları

Ölçekler	Madde Sayısı	Cronbach Alpha
Tehdit Ölçeği	18	,948
Genel Tehdit	13	,953
Kültürel Tehdit	5	,789

Çalışmada kullanılan tehdit ölçeğinin cronbach alpha katsayısı ,95 olarak bulunmuştur. Tehdit ölçeğinin boyutlarının güvenilirlik test sonuçları ise şöyle oluşmuştur. Ölçeğin genel tehdit boyutunun cronbach alpha katsayısı ,95 olarak kültürel tehdit boyutu ise ,79 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre kullanılan ölçeğin güvenilir olduğu belirlenmiştir.

5. BULGULAR

Tablo-6: Korelasyon analizine ilişkin bulgular

	GT	KT	SMÖ
GT	1		
KT	,710**	1	
SMÖ	-,522*	-,440**	1

** p<01

* p<05

TÖ: Tehdit ölçeği, GT: Genel Tehdit, KT: Kültürel Tehdit, SMÖ: Sosyal Mesafe Ölçeği.

Tablo-6'da düzenlenen korelasyon analizine göre genel tehdit boyutu ile kültürel tehdit boyutu arasında ($r=,710$) pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki, sosyal mesafe boyutu arasında ($r=-,522$) negatif yönde orta düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. Kültürel tehdit boyutu ile sosyal mesafe boyutu arasında ($r=-,440$) negatif yönde orta düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle genel tehdit boyutu arttıkça kültürel tehdit artmakta ve Suriyelilere karşı sosyal mesafe azalmaktadır. Ayrıca kültürel tehdit artıkça sosyal mesafede azalmaktadır.

Tablo-7: Cinsiyet değişkenine göre katılımcıların tehdit ve sosyal mesafeye ilişkin bulguları T testi

Boyut	Cinsiyet	n	Ortalama	p
Genel Tehdit	Kadın	260	4,21	,355
	Erkek	162	4,12	
Kültürel Tehdit	Kadın	260	3,93	,855
	Erkek	162	3,91	

Sosyal Mesafe	Kadın	260	1,86	,366
	Erkek	162	1,95	

Tablo-7 incelendiğinde genel tehdit, kültürel tehdit ve sosyal mesafe boyutunda erkekler ve kadınlar arasında anlamlı farkların olmadığı görülmektedir. Fakat erkeklerin ve kadınların Suriyelilere karşı sosyal mesafelerini daha çok korudukları ve bu konuda dikkatli oldukları söylenebilir. Erkeklerin ve kadınların Suriyelilerle arkadaşlık, alışveriş, evlilik gibi akrabalık ve komşuluk yapma gibi konularına dikkat ettiği anlaşılmaktadır. Genel tehdit ve kültürel tehdit boyutunda erkek ve kadınların ortalamaları incelendiğinde kadınların erkeklere oranla daha çok Suriyelileri tehdit olarak algıladıkları söylenebilir. Diğer bir ifadeyle Suriyelilerin, iş olanaklarını Türkiyelilerin elinden aldıklarını, buldukları ortamlarda suç oranlarının arttığını, Türkiye'nin sosyal refah seviyesinin azalttığını ve artan sayılarının Türkiye'nin düzenini tehdit ettiğini düşünmektedirler.

Tablo-8: Medeni durum değişkenine göre katılımcıların tehdit ve sosyal mesafeye ilişkin bulguları "T" testi

Boyut	Medeni durum	n	Ortalama	p
Genel Tehdit	Evli	19	3,82	,193
	Bekar	403	4,19	
Kültürel Tehdit	Evli	19	3,82	,898
	Bekar	403	4,19	
Sosyal Mesafe	Evli	19	2,00	,689
	Bekar	403	1,89	

Medeni durum değişkenine göre de katılımcıların tehdit ve sosyal mesafeye ilişkin anlamlı farklar oluşmamıştır. Fakat bekâr olanların Suriyelileri evlilere oranla daha tehdit olarak algıladıkları söylenebilir. Suriyelilerin buldukları ortamlarda suç oranları arttığını, Suriyelilerin, Türkiye'nin sosyal refah seviyesinin azalttığını, Suriyelilerin artan sayısı Türkiye'nin düzenini tehdit ettiğini düşünmektedirler. Ayrıca evlilerin bekârlara oranla daha çok sosyal mesafesine dikkat ettiği söylenebilir. Evlilerin Suriyelilerle arkadaşlık, alışveriş, akrabalık ve komşuluk yapma gibi konulara dikkat ettiği anlaşılmaktadır.

Tablo-9: Yaş değişkenine göre katılımcıların tehdit ve sosyal mesafeye ilişkin Anova Tablosu

Değişken	Yaş			F	P
		N	Mean		
Sosyal mesafe	18-20	199	1,87	,218	,804
	21-23	195	1,90		
	24 ve üzeri	28	2,00		
Genel Tehdit	18-20	199	4,22	,414	,661
	21-23	195	4,13		
	24 ve üzeri	28	4,19		

Kültürel tehdit	18-20	199	3,56	,345	,708
	21-23	195	3,88		
	24 ve üzeri	28	3,96		

Tablo-9 incelendiğinde katılımcıların yaş değişkenine göre katılımcılarda anlamlı farklar oluşmamaktadır. Yaş grubu arasında ortalama verileri incelendiğinde 24 ve üzeri yaş grubunun diğer yaş gruplarına oranla Suriyelilerle ilişkilerinde sosyal mesafesine dikkat ettiği ve onları kültürel olarak da diğer yaş gruplarına oranla tehdit olarak algıladığı söylenebilir. Genel tehdit boyutunda 18-20 yaş grubunun diğer yaş gruplarına oranla Suriyelileri tehdit olarak algıladığı sonucuna ulaşılabilmektedir.

Tablo-10: Gelir durumu değişkenine göre katılımcıların tehdit ve sosyal mesafeye ilişkin Anova Tablosu

Değişken	Gelir Durumu	N	Ortalama	F	p
Sosyal mesafe	5000 TL ve Altı	259	1,89	1,538	,190
	5001-10000	111	1,91		
	10001-15000	27	2,05		
	15001-20000	9	2,19		
	20001 ve Üzeri	16	1,34		
Genel tehdit	5000 TL ve Altı	259	4,19	,443	,778
	5001-10000	111	4,11		
	10001-15000	27	4,18		
	15001-20000	9	4,11		
	20001 ve Üzeri	16	4,53		
Kültürel tehdit	5000 TL ve Altı	259	3,92	,677	,608
	5001-10000	111	3,85		
	10001-15000	27	3,98		
	15001-20000	9	4,03		
	20001 ve üzeri	16	4,23		

Gelir durumu değişkenine göre katılımcıların tehdit ve sosyal mesafeye ilişkin anlamlı farklar bulunamamıştır. Fakat genel olarak ortalamalar incelendiğinde katılımcılarda gelir durumu arttıkça Suriyelileri tehdit olarak görme ve aralarına sosyal mesafe koymanın arttığı söylenebilir.

Tablo-11: Öğrenim durumu değişkenine göre katılımcıların tehdit ve sosyal mesafeye ilişkin Anova Tablosu

		N	Ortalama	F	p
Sosyal mesafe	Ön lisans	131	1,87	1,34	,874
	Lisans	270	1,89		
	Lisansüstü	21	2,00		
Genel tehdit	Ön lisans	131	4,18	,045	,956
	Lisans	270	4,48		

	Lisansüstü	21	4,11		
Kültürel tehdit	Ön lisans	131	3,92		
	Lisans	270	3,90	1,043	,353
	Lisansüstü	21	4,20		

Tablo-11'e göre öğrenim durumu değişkenine göre katılımcıların tehdit ve sosyal mesafeye ilişkin anlamlı farklar oluşmamıştır. Fakat ortalamalar incelendiğinde özellikle lisansüstü düzeyindeki katılımcıların diğer öğrenim gruplarına oranla Suriyelilere karşı sosyal mesafelerine dikkat ettikleri onlara karşı daha az toleranslı ve sempati düzeyleri az olduğu söylenebilir. Bu nedenle Suriyeli olanlarla arkadaşlık, komşuluk, evlilik, alışveriş gibi konularda sosyal mesafelerini korumak istedikleri söylenebilir. Ayrıca bu öğrenim düzeyindeki katılımcıların Suriyelileri diğer öğrenim durumu gruplarına oranla daha çok kültürel tehdit olarak algıladıkları söylenebilir. Ayrıca lisans düzeyi katılımcıların diğer öğrenim düzeyi katılımcılarına oranla Suriyelileri genel tehdit olarak algıladıkları söylenebilir.

Tablo-12: Fakülte-MYO değişkenine göre katılımcıların tehdit ve sosyal mesafeye ilişkin Anova Tablosu

Değişken	N	Ortalama	F	p	
Sosyal mesafe	Adalet MYO	82	1,89		
	Hukuk Fak.	64	2,08		
	İ.İ.B.F.	161	1,82		
	Eğitim Fakültesi	15	1,70		
	Sağlık Bil. Fak.	12	2,07		
	Sağ. Hizm. MYO	14	2,01	,551	,837
	Ziraat fakültesi	3	1,54		
	Tokat MYO	36	1,81		
	Mühendislik Fakültesi	15	2,04		
	Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	20	1,92		
	Genel tehdit	Adalet MYO	82	4,16	
Hukuk Fak.		64	4,10		
İ.İ.B.F.		161	4,18		
Eğitim Fakültesi		15	4,27		
Sağlık Bil. Fak.		12	4,38		
Sağ. Hizm. MYO		14	4,19	,147	,998
Ziraat fakültesi		3	4,36		
Tokat MYO		36	4,20		
Mühendislik Fakültesi		15	4,27		
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü		20	4,15		

	Adalet MYO				
	Hukuk Fak.	82	3,93		
	İ.İ.B.F.	64	4,00		
	Eğitim Fakültesi	161	3,83		
	Sağlık Bil. Fak.	15	4,07		
Kültürel tehdit	Sağ. Hizm. MYO	12	3,76	,609	,789
	Ziraat fakültesi	14	3,85		
	Tokat MYO	3	4,22		
	Mühendislik Fakültesi	36	3,96		
	Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	15	4,14		
		20	4,16		

Tablo-12'ye göre Fakülte-MYO değişkenine göre katılımcıların tehdit ve sosyal mesafeye ilişkin anlamlı farklar oluşmamaktadır. Fakat hukuk fakültesinde okuyan öğrencilerin diğer fakülte ve yüksekokulda öğrenim gören öğrencilere oranla Suriyelilerle sosyal mesafelerine dikkat ettikleri, Sağlık bilimleri fakültesinde öğrenim gören katılımcıların diğer fakülte ve yüksekokulda öğrenim gören öğrencilere oranla Suriyelileri genel tehdit olarak gördükleri, Tokat MYO'da öğrenim görenlerin ise diğer fakülte ve yüksekokulda öğrenim gören öğrencilere oranla Suriyelileri kültürel tehdit olarak gördükleri söylenebilir.

Tablo-13: Sınıf düzeyi değişkenine göre katılımcıların tehdit ve sosyal mesafeye ilişkin Anova Tablosu

Değişken	Sınıf Düzeyi	N	Ortalama	F	p
Sosyal mesafe	1	102	1,87	,778	,507
	2	159	1,91		
	3	151	1,85		
	4	10	2,35		
Genel tehdit	1	102	4,25	,418	,740
	2	159	4,15		
	3	151	4,17		
	4	10	3,93		
Kültürel tehdit	1	102	4,02	1,612	,186
	2	159	3,97		
	3	151	3,83		
	4	10	3,55		

Tablo-13'e göre sınıf düzeyi değişkenine göre katılımcıların tehdit ve sosyal mesafeye ilişkin aralarında anlamlı farklar oluşmamıştır. Fakat dördüncü sınıfa devam edenlerin diğer sınıf düzeyine oranla Suriyeliler ile arasına sosyal mesafe koydukları, birinci sınıfa devam edenlerin diğer sınıf düzeyine oranla Suriyelileri

genel tehdit ve kültürel olarak algıladıkları söylenebilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Göçmen karşıtı duyguları harekete geçiren mekanizmalar karmaşık olduğu için göçmenlere yönelik tutumlar kolayca anlaşılammaktadır. Bireyler göçmenleri zamanla maddi varlıklarına, bireylerin fiziksel bütünlüğüne ve ekonomik kaynaklara yönelen bir tehdit olarak görebilirler. Ya da göçmenlerin kendi inanç ve tutumlarını değiştireceğine, zarar vereceğine dair önyargıları besleyerek kültürel tehdit olarak değerlendirebilirler. Bu nedenle bireyler göçmelerle aralarına sosyal mesafe koyabilir ve onlara karşı hoşgörüsüz olabilirler.

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerin demografik değişkenlerinin (cinsiyet, yaşadıkları yer, devam edilen öğrenim düzeyi, sınıf düzeyi, medeni durum, devam edilen fakülte-MYO, gelir durumu) Suriyelilere karşı tehdit ve sosyal mesafe algılarını araştırmaya yönelik olan araştırmanın bulguları literatürde bazı çalışmaların bulguları ile örtüşürken bazıları ile örtüşmemektedir.

Araştırma sonuçlarına göre erkeklerin kadınlara oranla Suriyelilere karşı sosyal mesafelerini daha çok korudukları ve bu konuda dikkatli oldukları söylenebilir. Erkeklerin Suriyelilerle arkadaşlık, alışveriş, evlilik gibi akrabalık ve komşuluk yapma gibi konulara dikkat ettiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Suriyeliler konusunda kadınların tutumlarının erkeklerden daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir. Bu anlamda çalışmanın sonucu (Acungil, 2021; Ankaralı, Pasin, Karacan, Tokar, Künüroğlu, Çaça, Özislam, Şahingöz, 2017; Eser ve Uygur, 2019b; Özüdoğru ve Kan, 2021; Yılmaz ve Günay, 2022; Quadır ve Çimen, 2018)'un çalışmaları ile benzerlik taşımaktadır. Fakat Suriyelilerle birlikte yaşama konularında ev hanımlarının olumsuz tutuma sahip olduğu bulgusuna ulaşan Çiftçi (2018)'nin bulgusu ile benzerlik taşımamaktadır. Yine Kahramanmaraş il merkezinde cinsiyetin, Suriyelilere yönelik tutumunu araştıran Güzel, (2021) ve Aslan, Akman Dömbekci, Kıracı ve Banaz (2016) bulguları ile örtüşmemektedir. Yine Triandis ve Triandis, (1960) çalışmasına kadınların erkeklere oranla daha fazla sosyal mesafeye dikkat ettiği bulgusuna ulaşmış olup bu anlamda çalışmanın bulguları ile örtüşmemektedir.

Medeni durum değişkenine göre de katılımcılarda tehdit ve sosyal mesafeye ilişkin anlamlı farklar oluşmamıştır. Fakat bekâr olanların Suriyelileri evlilere oranla daha tehdit olarak algıladıkları söylenebilir. Bu anlamda evli olanların bekârlara göre Suriyelilere karşı daha çok empati ile yaklaştıkları bulgusuna ulaşan Çiftçi (2018)'in çalışması ile evli onların Suriyelilere karşı daha duyarlı tutum sergiledikleri bulgusuna ulaşan Quadır ve Çimen (2018) ile benzerlik taşımaktadır. Fakat medeni durum değişkeninin Suriyelilere yönelik tutumlarında anlamlı bir değişiklik olmadığı saptayan Tanrikulu, 2019; Güzel, 2021; Özüdoğru ve Kan, 2021 çalışmaları ile genel olarak örtüşmemektedir.

Araştırmanın bir diğer bulgusuna göre katılımcıların yaşadıkları yer değişkeni ile boyutlar arasında anlamlı farklar oluşmamaktadır. Bu anlamda Güzel, 2021; Aslan, Akman Dömbekci, Kıracı ve Banaz (2016) araştırmaları ile örtüşmektedir.

Araştırmanın bir başka bulgusu yaş değişkenine göre katılımcılarda anlamlı farklar oluşmadığını göstermektedir. Bu husus Aslan, Akman Dömbekci, Kıracı ve Banaz (2016), Quadır ve Çimen, 2018; Ankaralı, Pasin, Karacan, Tokar, Künüroğlu, Çaça, Özislam, Şahingöz, 2017; Güzel, (2021), Tanrıkulu'da, 2019 çalışmaları ile örtüşmektedir.

Çalışmada gelir durumu değişkenine göre tehdit ve sosyal mesafeye ilişkin anlamlı farklar bulunamamıştır. Fakat genel olarak ortalamalar incelendiğinde katılımcılarda gelir durumu artıkça Suriyelileri tehdit olarak görme ve aralarına sosyal mesafe koyma durumunun arttığı söylenebilir. Bu anlamda araştırmanın bulguları Keleş vd., 2016; Çiftçi, 2018; Şen ve Şimşek, 2019; Quadır ve Çimen, 2018 çalışmaları ile örtüşmektedir. Gelir artıkça Suriyelilere karşı olumlu algıların arttığı tespitine ulaşan Güzel, 2021 ve Özüdoğru ve Kan, 2021 çalışmaları ile örtüşmemektedir.

Çalışmanın bir diğer sonucuna göre katılımcıların öğrenim durumlarına göre sosyal mesafe boyutunda anlamlı fark bulunamamıştır. Öğrenim durumu değişkenine göre katılımcılarda tehdit ve sosyal mesafeye ilişkin anlamlı farklar oluşmamıştır. Fakat ortalamalar incelendiğinde özellikle lisansüstü düzeyindeki katılımcıların diğer öğrenim gruplarına oranla Suriyelilere karşı sosyal mesafelerine dikkat ettikleri onlara karşı daha az toleranslı ve sempati düzeyleri az olduğu söylenebilir. Bu nedenle Suriyeli olanlarla arkadaşlık, komşuluk, evlilik, alışveriş gibi konularda sosyal mesafelerini korumak istedikleri söylenebilir. Bu anlamda çalışmanın bulguları eğitim seviyeleri ile tutumları arasında anlamlı fark olmadığı sonucuna ulaşana Quadır ve Çimen, 2018; Çiftçi, 2018 çalışmaları ile örtüşürken eğitim seviyesi artıkça olumlu tutumların arttığı sonucuna ulaşan Keleş, vd. 2016; Özüdoğru ve Kan, 2021'in sonuçları ile bağdaşmamaktadır.

Araştırmanın diğer bir sonucuna göre sınıf düzeyi değişkenine göre katılımcıların tehdit ve sosyal mesafeye ilişkin aralarında anlamlı farklar oluşmamıştır. Fakat dördüncü sınıfa devam edenlerin diğer sınıf düzeyine oranla Suriyeliler ile arasına sosyal mesafe koydukları, birinci sınıfa devam edenlerin diğer sınıf düzeyine oranla Suriyelileri genel tehdit ve kültürel olarak algıladıkları söylenebilir.

Araştırmanın diğer bir bulgusuna göre katılımcıların genel tehdit boyutu ile kültürel tehdit boyutu arasında pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki, sosyal mesafe boyutu arasında negatif yönde orta düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. Kültürel tehdit boyutu ile sosyal mesafe boyutu arasında negatif yönde orta düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle genel tehdit boyutu arttıkça kültürel tehdit artmakta ve Suriyelilere karşı sosyal mesafe azalmaktadır. Ayrıca kültürel tehdit artıkça sosyal mesafede azalmaktadır.

KAYNAKÇA

Acungil, Y. (2018), Tokat Bir bağ içinde, Taşhan Kitap Yayınları.

Acungil, Y. (2021), Göç ve kentsel uyum, Yerel halkın göçmen ve Mülteci algısı, Ekin Yayinevi.

- Ankaralı, H., Pasin, Ö., Karacan, B., Tokar, M., Künüroğlu, M., Çaça, M., Özislam, M. E., Şahingöz, N. B. (2017), “Üniversite Öğrencilerinin Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılara Bakış Açısı, Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi”, 7(3), 122-132.
- Aslan, Ş., Akman Dömbekci, H., Kırac, R. ve Banaz, M. (2016), “Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Suriyeli Göçmenlere Karşı Bakış Açılarını İncelemeye Yönelik Bir Araştırma”, 1. International Symposium On Migration & Culture, (s. 101-109). Amasya.
- Avcı, İ., ve Köroğlu, A. (2021). “Dindarlığın Helal Gıda Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Helal Gıdaya Yönelik Bilgi ve Helal Gıdaya Verilen Önemin Aracılık Rollerinin İncelenmesi”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 16(2), 360-380.
- Avcı, M., ve Yerlikaya, F., B. (2022), Demokratik Sapma, Otoriter Popülizm ve Göç, “Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeliler, Güncel Tartışmalar”, Ed. Hamza Bahadır Eser, ss. 23-34, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Balaban, Ç. D. (2013). “The Roles of Intergroup Threat, Social Dominance Orientation and Right-Wing Authoritarianism In Predicting Turks’ Prejudice Toward Kurds”, Yayınlanmamış Master Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bogardus, E. S. (1925). Measuring social distance, Journal of Applied Sociology, 9, 299-308.
- Bulut, M., Demir, Ş., Aküzüm, C. & Uysal, E. (2022). Üniversite Gençliğinin Türkiye’ye Gelen Suriyelilere Yönelik Tutumlarının İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma (Dicle Üniversitesi Örneği). Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12 (24), 192-220.
- Çiçek, A. (2022). Türkiye’de Göçmen Entegrasyonu ve MIPEX Verilerine Göre Değerlendirilmesi, “Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeliler, Güncel Tartışmalar”, Ed. Hamza Bahadır Eser, ss. 185-204, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Çiftçi, H. (2018). “Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlarının Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Tutum, Algı ve Empatik Eğilimlerinin Analizi”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7 (3), 2232-2256.
- Ekici, H. (2019). “Türk Toplumunda Suriyelilere Yönelik Algılanan Tehditler ve Çözüm Önerileri”, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 19 (44) , 695-730.

- Eser, H. B. ve Uygur, M. R. (2019a). “Suriyeli Göçmenlere Yönelik Tutumların Bütünleşmiş Tehdit ve Sosyal Mesafe Kuramları Doğrultusunda İncelenmesi: Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 24 (95) , 131-162.
- Eser ve Uygur (2019b), “Suriyeli Mültecilere Yönelik Tutumların Sosyal Baskınlık Yönelimi Doğrultusunda İncelenmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (22), 86-108.
- Fansa, M. (2021). “Kimim Ben? Göçmen, Sığınmacı, Mülteci, Yabancı, Vatansız ve Geçici Koruma: Türkiye’deki Suriyeliler”, *Antakiyat*, 4 (2), 289-306.
Erişim Adresi:
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/antakiyat/issue/65976/1019445>, (Erişim Tarihi: 20.11.2022).
- Geçici Koruma altındakiler Suriyeliler, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).
- Güler, M. (2013). *Gruplararası Temas, Kaygı Ve Yanlılığın Sosyal Mesafeye Etkisi: Türk ve Kürt Kökenli Gruplar Üzerine Bir Çalışma*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji (Sosyal Psikoloji) Anabilim Dalı, Doktora Tezi.
- Güzel, B. (2021). “Yerel Halkın Türkiye’de Bulunan Suriyelilere Yönelik Tutumunun Araştırılması: Kahramanmaraş Örneği”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi/Journal of Social Policy Conferences*, 81, 151-183.
- Keleş, S. Ç., Aral, T., Yıldırım, M., Kurtoğlu, E., & Sunata, U. (2016). “Attitudes of Turkish youth toward Syrian refugees in respect to youths’ gender, income, education, and city: A Scale Development Study”, *D. C. Eroğlu içinde, Turkish Migration 2016 Selected Papers* (s. 155-163). London: TPL.
- Koçak, O. (2021). “The Effects of Religiosity and Socioeconomic Status on Social Distance towards Refugees and the Serial Mediating Role of Satisfaction with Life and Perceived Threat Religions” 12: 737.
- Koc, Y. And Anderson, J. R. (2018). Social Distance toward Syrian Refugees: The Role of Intergroup Anxiety in Facilitating Positive Relations, *Journal of Social Issues*, Vol. 74, No. 4, pp. 790—811,
<https://spssi.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/josi.12299>, (Erişim Tarihi: 20.11.2022).
- Köse, A. M., Sunata, U., ve Deniz, E. (2018). Sosyal Baskınlık Yönelimi Ve Empatinin Suriyeli Sığınmacıların Tehdit Olarak Algılanması İle İlişkileri:

Çankaya Ve Altındağ Örnekleriyle Bir Yapısal Eşitlik Modeli, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Göç Özel Sayısı Cilt:2, 283-314.

Özüdoğru, Y. H. ve Kan, A. (2021), Yerel Halkın Suriyelilere Yönelik Tutumunu Etkileyen Demografik Değişkenlerin İncelenmesi, Yerel Halkın Suriyelilere Yönelik Tutumunu Etkileyen Demografik Değişkenlerin İncelenmesi Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 21; (50), 162-194.

Stephan, W. G., & Stephan, C. W. (1993). *Cognition and affect in stereotyping: Parallel interactive networks*, In D. M. Mackie & D. L. Hamilton (Eds.). *Affect, cognition and stereotyping: Interactive processes in group perception* (pp. 111-136). Orlando, FL: Academic.

Stephan, W. G., Ybarra, O. ve Bachman, G. (1999). Prejudice toward immigrants, *Journal of Applied Social Psychology*, 29, 2221–2237.

Saçan, Cizdan ve Tabak (2017), (Aydın Halkının Suriyeli Göçmenlere Yönelik Bakış Açısının İncelenmesi. Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1(1), 28-38.

Şen, G. ve Şimşek, H. (2019). Türkiye'deki Kamu Yönetimi Öğrencilerinin Suriyeli Sığınmacılara İlişkin Tutumları, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (2), 1958-1974.

Tanrikulu, F. (2019). Yabancılara Türkçe Öğretimi Sertifika Programına Katılan Öğretmenlerin Mültecilere Yönelik Tutumları, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 46 (46), 380-393.

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi 2022-2023 Öğretim Yılı Öğrenci Sayıları https://ogr.gop.edu.tr/depo/menuler/birim_10307/ayrintili_ogrenci_sayilari_381/dosya_icerik/8982439/ayrintili_ogrenci_sayilari_20221205161622.pdf?d=tr-TR&mk=36705&m=ayrintili_ogrenci_sayilari, (E. Tarihi: 12.12.2022).

Triandis, H. C., & Triandis, L. M. (1960). Race, social class, religion, and nationality as determinants of social distance. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 61(1), 110–118, <https://sci-hub.se/https://doi.org/10.1037/h0041734>, (Erişim Tarihi: 20.11.2022).

Yılmaz, D. ve Günay, M. A. (2022). Türk Toplumunda Suriyeli Sığınmacı Algısı, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (1) , 117-139.

- Yitmen, Ş., Verkuyten, M., Martinovic, B. ve Erdoğan, M. (2022), Acceptance of Syrian Refugees in Turkey: The Roles of Perceived Threat, Intergroup Contact, Perceived Similarity and Temporary Settlement, Edit: Hüseyin Çakal, Shenel Husnu, Examining Complex Intergroup Relations Through the Lens of Turkey, by Routledge.
- Quadır, S. E. ve Çimen, L. K. (2018). Türk Vatandaşlarının Suriyeli Sığınmacılarla İlgili Görüşleri (Konya İli Örneği). Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi, 53 (2), 327-345.